

T.C
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI VE YATIRIM ORTAMI
İYİLEŞTİRME ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Bekir POLAT
100016939

İstanbul, 2018

T.C
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI VE YATIRIM ORTAMI
İYİLEŞTİRME ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Bekir POLAT
100016939

Danışman: Prof. Dr. Yusuf TUNA

İstanbul, 2018

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

.....Uluslararası Ticaret.....
Yüksek Lisans programı öğrencisi.....Bekir Polat.....'nın
Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yatırım
Ortamlarının İyileştirme Çalışmalarının Etkinliği.....başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu 30.01.2018 tarih ve 2018 - 466 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

UNVANI, ADI SOYADI
TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Yusuf Tuna
JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. Figen Yıldırım
JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. Halil Tuncalı

MZA
[Signature]
[Signature]

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet.....	viii
Abstract.....	ix
Tablolar Listesi.....	x
Şekiller Listesi	xii
Kısaltmalar	xiii
GİRİŞ	1
1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: TANIMI, TÜRLERİ ve TEORİK ÇERÇEVE	3
1.1 Yatırım ve Yabancı Sermaye Tanımı.....	3
1.1.1 Portföy Yatırım	3
1.1.2 Doğrudan Yabancı Yatırım.....	3
1.1.3. DYY İle İlgili Temel Kavramlar.....	5
1.1.4.Hissersiz Doğrudan Yabancı Yatırım.....	7
1.2 Yatırım ve Yabancı Sermaye Teorik Çerçeve	7
1.2.1 Merkantilist Yaklaşım.....	8
1.2.2 Klasik Yaklaşım.....	8
1.2.3 Neo Klasik Yaklaşım (1945-50)	9
1.2.4 Keynesyen Yaklaşım.....	9
1.2.5 Marksist Yaklaşım	9
1.2.6 Getiri Oranı Farklılıkları Teorisi.....	11
1.2.7 Portföy Çeşitlendirilmesi Teorisi	11
1.2.8 Endüstriyel Organizasyon Teorisi (1960)	12
1.2.9 İçselleştirme Teorisi	13
1.2.10 Lokasyon Teorisi.....	15
1.2.11 OLI Paradigması (Eklektik Paradigma)	16
1.2.12 Ürün Yaşam Devreleri Teorisi (1966)	17
1.2.13 Olipolistik Tepki Teorisi	18
1.2.14 Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi (Kojima Yaklaşımı).....	18
1.2.15 Parasal Yaklaşım.....	19

1.2.16 Caves Ekonomileri	19
1.2.18 Davranışsal Yaklaşım	20
1.2.19 İskandinav Okulu (Uluslararasılaşma).....	21
1.3 Doğrudan Yabancı Sermaye Türleri	21
2 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE TARİHSEL ÇERÇEVE	24
2.1 Dünya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	24
2.2 Osmanlı Devleti Döneminde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	27
2.3 Cumhuriyet Döneminde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	29
2.3.1 1923-1929: Liberal Dönem	29
2.3.2 1930-1945: Devletçi Dönem	32
2.3.3 1946-1953: Yeniden Liberalizm	33
2.3.4 1954-1960: İstikrarsızlık Dönemi	33
2.3.5 1961-1979: İthal İkamesi Dönemi	34
2.3.6 1980-2002: Artan Makroekonomik İstikrarsızlık	34
2.3.8 2002 Yılı Sonrası Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları...	36
3 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	37
3.1 Ev Sahibi Ülke Açısından	40
3.1.1 Politik.....	40
3.1.1.1 Siyasi İstikrar	40
3.1.1.2 Ticaret Politikaları	40
3.1.1.3 Vergi Politikası.....	41
3.1.1.4 Özelleştirme Politikası	44
3.1.1.5 Bürokratik İşlemler.....	45
3.1.1.6 Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik.....	45
3.1.2 Ekonomik.....	46
3.1.2.1 Piyasa Büyüklüğü	46
3.1.2.2 Ekonomik Büyüme.....	47
3.1.2.3 Fiyat Düzeyi İstikrarı.....	48
3.1.2.4 Döviz Kuru	49

3.1.2.5 Dışa Açıklık Seviyesi	50
3.1.2.6 Yurtiçi Yatırımlar ve Altyapı	51
3.2.1.7 İşgücü Maliyetleri	52
3.1.2.8 Yatırım Teşvikleri ve Devlet Politikası	54
3.1.2.9 Ekonomik Özgürlük	56
3.1.2.10 Rekabet Gücü	57
3.1.3 Bölgesel ve Yerel	58
3.1.3.1 Şeffaflık Seviyesi	58
3.1.3.2 Kurumsal Yapı	59
3.1.3.3 Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması	59
3.1.3.4 Ülkenin Konumu ve Coğrafi Özellikler	63
3.1.3.5 Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler	66
3.2 Kaynak Ülke Açısından	67
3.2.1 Hammadde ve Doğal Kaynaklar	67
3.2.2 Lojistik	67
3.2.3 Ucuz İşgücü	67
3.2.4 Rekabetçiliğin Arttırılması	68
3.2.5 Tarife ve Kotalardan Kaçınma	68
3.2.6 Mevcut Piyasaların Korunması / Yeni Piyasa Arayışı	68
3.2.7 Unvan ve Sırların Korunması	69
3.3Çokuluslu Firma Motivasyonları Açısından	69
3.3.1 Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	70
3.3.2 Piyasa Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	70
3.3.3 Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	71
3.3.4 Stratejik Varlık Veya Kapasite Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	71
3.3.5 Diğer Motivasyonlar Yani Kaçış, Destek ve Pasif Amaç Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	71
4 YATIRIM ORTAMI İYİLEŞTİRME'DE KÜRESEL VE YEREL UYGULAMALAR	74
4.1 Küresel Uygulamalar	74
4.1.1 Yatırım Promosyon Ajansları	74
4.1.1.2 Dünya Yatırım Promosyon Ajansları Birliği (WAIPA)	75

4.2 Türkiye’deki Uygulamalar	77
4.2.1 Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı	77
4.2.2 Yatırım Ortamı İyileştirme Koordinasyon Kurulu(YOİKK)	79
4.2.3 Yatırım Danışma Konseyi (YDK)	80
5 TÜRKİYE’DE YAPISAL REFORMLAR VE YATIRIM ORTAMI İYİLEŞTİRME ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİ VE DYY ÜZERİNDE ETKİLERİ	84
5.1Yapısal Reform ve Yatırım Ortamı.....	85
5.2 Türkiye’de Yatırım Ortamına Yönelik Yapılan Yapısal Reformalar ve DYY Üzerinde Etkileri	92
5.2.1 Uluslararası İş Yapma Kolaylığı Endekslerinde Türkiye	99
5.2.1.1 Dünya Bankası İş Yapma Raporu	99
5.2.1.2 IMD Dünya Rekabetçilik Endeksi	103
5.2.1.3 Uluslararası Şeffaflık Örgütü	110
5.2.1.4 Fraser Enstitüsü	112
5.2.1.5 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	115
5.2.1.5 Dünya Ekonomi Forumu Rekabetçilik Endeksi (WEF)	121
5.2.1.6 Forbes İş Yapmak İçin En İyi Ülkeler Sıralaması.....	123
5.2.1.7 A.T. Kearney Doğrudan Yabancı Yatırımlar Güven Endeksi	124
5.2.2 Uluslararası doğrudan yatırımların tutarı	124
5.2.3 Yatırım teşvik belgesi adedi ve tutarı	127
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	133

Özet

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren uluslararası doğrudan yabancı yatırım (DYY) konseptinin var olduğu belirtilse de sanayileşme, otomasyon ve küreselleşmenin etkileri ve firmaların çok uluslu ve küresel hale gelmeleriyle ivme ve form değiştirmiştir.

DYY sadece firma bazında değil özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından teknoloji transferi, istihdam oluşturmaları, ihracatı desteklemesi ve cari açığın finansmanı gibi ekonomik ve kalkınma odaklı bir perspektifle arzulanır hale gelmiş ve ülkeler daha fazla DYY çekebilmek için küresel bir rekabet içine girmiştir.

Bu çalışma ile DYY'nin tanım ve çeşitleri, Dünya'da ve Türkiye'de ki tarihsel evrilişi ve firmaları DYY yapmaya iten neden ve teoriler üzerinde araştırma yapılmış ve bu çerçevede Türkiye'nin daha fazla doğrudan yabancı sermaye çekmek için yatırım ortamını düzenlemeye yönelik yapmış olduğu yapısal reformlar, oluşturduğu kurum ve kuruluşlar ve bunların etkinliği ile iş ve yatırım ortamı endekslerine olan yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı Sermaye, Doğrudan Yatırım Teorisi, DYY, Yatırım ve İş Yapma Ortamı, Yapısal Reform*

Abstract

Foreign Direct Investment (FDI) has been existing as a concept since the very early times in history. Globalization and the emergence of global corporations along with the pace of industrialization, FDI also tremendously accelerated and changed forms.

FDI, not only at the firm level but also at the country level, is desired due to the effects on technology transfer, employment, export increase and for the financing of current account deficit. Thus countries are in a competition to attract more and more FDI for the sustainable development of their economies.

The scope of this thesis includes FDI theories and historical background of FDI both in Turkey and in the World, Turkey's economic and structural reforms to create a better Investment Environment and its reflection to Doing Business reports.

Keywords: Foreign Direct Investment, FDI Theory, Investment Environment, Doing Business, Structural Reform

Tablolar Listesi

Tablo 1 1970 – 2016 arası Türkiye ve Dünya’da DYY İstatistiği	24
Tablo 2 Osmanlı Devleti’nde DYY’nin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı	28
Tablo 3 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (1923).....	30
Tablo 4 Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Döneminde Kurulan Ayrıcalıklı ve Ayrıcalıksız Statüye Sahip Yabancı Şirketler (1923-1929).....	31
Tablo 5 Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı’nın (WIPO) 2016 Raporu çerçevesinde en çok patent kaydı gerçekleşen ilk 10 ülke	60
Tablo 6 Yıllara Göre Türkiye’de Patent, Marka ve Endüstriyel Dizayn Rakamları .	61
Tablo 7 2002-2016 yıllarında yapılan patent başvurularının dağılımı	62
Tablo 8 Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl).....	65
Tablo 9 Firmaları DYY Motivasyonları.....	69
Tablo 10 DYY Yatırımını Etkileyen Nedenler	73
Tablo 11 Dünya Bankası 2018 İş Yapma Raporunda Endeks Ana Başlıkları	100
Tablo 12 Dünya Bankası 2018 İş Yapma Raporundan Örnekler	101
Tablo 13 Dünya Bankası İş Yapma 2016, 2017 ve 2018 Raporlarında Türkiye’nin Yeri.....	102
Tablo 14 IMD Rekabetçilik Raporunda Değerlendirmeye Tabii Tutulan Unsurlar	103
Tablo 15 IMD Dünya Rekabetçilik Raporu Ülkeler Sıralaması	104
Tablo 16 2017 IMD Dünya Rekabetçilik Raporu Türkiye Değerlendirmesi.....	108
Tablo 17 Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama 2016 Endeksinde İlk 20 Ülke ve Türkiye.....	110
Tablo 18 1970-2015 arası Türkiye’nin Ekonomik Özgürlük Endeksi Sıralaması ..	114

Tablo 19 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Raporunda Türkiye’nin 2010-2017 Sıralaması.....	119
Tablo 20 Fraser Enstitüsü 2017 Raporuna Göre İlk 20 Ülke Sıralaması	120
Tablo 21 2014-2016-2016 Yıllarında Dünya’da En Çok DYY Alan İlk On Ülke .	125
Tablo 22 2001 – 2017 Arası Verilen Teşvik Belge Sayısı ve Sabit Yatırım Tutarları	127

Şekiller Listesi

Şekil 1 Heritage Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Hukukun Üstünlüğü (Gwartney & Lawson, 2017).....	116
Şekil 2 Heritafe Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Kamu Büyüklüğü	116
Şekil 3 Heritage Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Mevzuatların İşlerliği	117
Şekil 4 Heritage 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Piyasalar	117
Şekil 5 1996-2017 Arası Türkiye’ye DYY Girişi.....	126

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletler

ARGE: Araştırma ve Geliştirme

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

FIAS: Yabancı Yatırım Danışmanlık Servisi

GB: Gümrük Birliği

IMF: Uluslararası Para Fonu

IPA: Yatırım Tanıtım Ajansı

İİT: İslam İş birliği Teşkilatı

Mai: Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları

Mercosur: Güney Ortak Pazarı

Nafta: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü

OLI: Sahiplik, Uluslararasılaşma, Lokasyon

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Trims: Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri

TYDTA: Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

YOİKK: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

GİRİŞ

Büyüme ülkelerin ekonomi politikaları içerisinde en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Büyümenin sürdürülebilir olması ve ülkede refah artışını sağlayarak istihdamı arttırması ve nihayetinde sağlıklı bir kalkınmaya yol açması öncelikli konular arasındadır. 2008 finansal krizi ile dünya genelinde süregelen yavaş ve tedirgin büyüme ile birlikte ülkeler gelişmişlik seviyesine göre katma değeri yüksek, teknoloji yoğun üretimlerini ve verimlilik oranlarını arttırma çabasına devam etmektedirler. Ekonomi teorisi çerçevesinde bunu sağlamanın temel unsurlarından birisi de ülkede yapılan yatırımların da artış göstermesidir. Yatırımlar ise ülkelerin sermaye birikimi ve tasarruf oranları ile korelasyon içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenle ülkeler sürdürülebilir bir büyüme ve ekonomiye kazandırılacak ivme için sadece yerli yatırımları değil yabancı yatırımları da özendirmeye dönük politikalar üretmektedir. 1980 ve sonrasında hız kazanan uluslararası yatırım hareketleri çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması ve küreselleşmenin etkisiyle 2007 yılında rekor bir düzey olan 2 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Ülkemiz genç ve dinamik nüfusu ile görece az olan sermaye birikimi ve tasarruf miktarı ile istemiş olduğu potansiyel ekonomik ivmeyi ve katma değeri üretememektedir. Bu nedenle uluslararası firmalar bu çalışmada da belirtildiği üzere farklı nedenlerden dolayı yeni ülkelere ve pazarlara yatırım yaparken ülkeler ise bu yatırımlardan daha fazla pay alabilmek için yarışmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Doğrudan Yabancı Sermayenin literatürde geçen tanımları ve başta merkantilist, klasik, Neoklasik, Keynesyen ve Marksist olmak üzere farklı ekonomik okul ve görüşlerin DYY teorileri incelenmiştir.

İkinci bölümde kısaca DYY'nin dünyada ve ülkemizde Osmanlıdan günümüze kadar gelen sürede kısa tarihçesine değinilerek konuyla ilgili tarihsel bir bakış açısı verilmek istenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bir DYY hareketini hem çok uluslu firmalar hem de yatırım yapılan ülke açısından etkileyen unsurlar yine DYY'yi de açıklamaya

alışan teoriler ışığında tekrar daha detaylı bir şekilde ele alınarak kapsamlı bir inceleme yapılmak istenmiştir.

Dördüncü bölümde yatırım ortamı iyileştirme çalışmalarına yönelik başlıca küresel uygulamalar belirtilirken bu çalışmaların ülkemizde nasıl yürütüldüğü ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Son bölüm olan beşinci bölümde Türkiye'ye daha fazla DYY çekmek için yapılan yapısal reformlar ile oluşturulmuş olan mevcut yatırım ortamının durumu ve bu çerçevede ülkemize gelen DYY miktarının karşılaştırılması yapılmıştır. Bu çerçevede yatırım ortamı iyileştirme çalışmaları ile ilgili oluşturulmuş hem kamu hem de özel sektörde mevcut bulunan kurum ve kuruluşlar ve bunların yapmış olduğu çalışmalar irdelenmiştir. Bununla birlikte yatırım ve iş ortamı endekslerinde ülkemizin farklı konu başlıklarında göstermiş olduğu performans değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ise 2002 yılından itibaren yapılmakta olan yapısal reformların ülkemizde bulunan yabancı sermayeli firma sayısına ya da çekilen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarına olan etkisi ve yapılmış olan yapısal reformların ülkemizin yatırım ortamı üzerindeki etkinliği tartışılırken bu reformlar sonrasında Türkiye'nin bazı önemli uluslararası iş ve yatırım ortamı endekslerinde aldığı puanlar ve konumlar tespit edilmiştir.

1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: TANIMI, TÜRLERİ ve TEORİK ÇERÇEVE

1.1 Yatırım ve Yabancı Sermaye Tanımı

1.1.1 Portföy Yatırım

Dolaylı yabancı yatırım olarak da isimlendirilen portföy sermaye hareketi yabancı menşeli bir firmanın veya şahsın başka bir ülkenin borsasına kota şirketlerin hisse senetlerini, tahvillerini, yatırım fonlarını ve devlet garantili tahvil/bono satın alması şeklinde gerçekleşir. Portföy yatırımları DYY'den de ayırt eden 3 tipik özellik bulunmaktadır.

- 1- Portföy yatırımı yapan kişi veya kurumlar hissesini satın aldıkları şirketleri kontrol etmeye yönelik bir amaçları olmayıp sadece hisse alımlarından ortaya çıkacak olan finansal getiriler ile motive olmaktadır. (Hanink, 1997:261; Dicken, 1998:69). Bu şekilde yerli firmalara mali bir fon aktarılmış olur.
- 2- Bu hareketler yanı zamanda birbirinden bağımsız iki farklı ekonomik ajan tarafından gerçekleştirilir. (Dunning, 1993:5)
- 3- Portföy yatırımlar doğası gereği genellikle kısa sürelidir. (Moosa, 2002:1)

1.1.2 Doğrudan Yabancı Yatırım

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) veya İngilizce dilindeki kullanılışı ile “Foreign Direct Investment-FDI” ,1980 öncesinde Türkçe literatürde “özel yabancı sermaye yatırımı” veya “yabancı sermaye yatırımı” şeklinde isimlendirilmiştir.(Yavan, 2006a) Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımı şeklindeki kullanım ise daha çok 1980 sonrasında “doğrudan yabancı sermaye yatırımı”, “doğrudan dış yatırım”, “direkt yatırım”, veya “dolaysız yabancı sermaye yatırımı” adı altında incelenmiştir.

DYY'nin literatürde farklı kurumlar tarafından farklı tanımları yapılmıştır. DYY konusunda uzman olan UNCTAD, IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşların DYY tanımları genel olarak; yatırımcının yerleşik olduğu ülke dışında başka bir ülkenin ekonomisinde yerleşik bir girişimin uzun vadeli kontrolünü içeren bir yatırım olarak tanımlamışlardır.(OECD, 2009) (UNCTAD, 2014)

Yapılan tanımlar çerçevesinde DYY olarak addedilen ve istatistiklere bu şekilde geçen üç çeşit unsur bulunmaktadır. (UNCTAD, 2014)

- 1- Öz sermaye olarak (Equity Capital) yatırımcının mevcut bulunduğu ülkenin dışında başka bir ülkede yer alan bir işletmenin hisselerini satın alarak gerçekleştirmiş olduğu öz sermaye ve iştirak sermayesi,
- 2- Yeniden yatırım (Reinvested Earnings) şeklinde doğrudan yatırım yapmış firmanın elde ettiği kazançları bulunduğu ülkede tekrar yatırıma dönüştürmesi,
- 3- Ana şirket ile bağlı şirketler veya bağlı şirketler arasında (Intra-Company) uzun veya kısa vadeli kredilendirme veya borçlandırma yoluyla yapılan yatırımlar DYY kapsamında değerlendirilmektedir.

Doğrudan yatırım yapan şirketlerinden önemli amaçlarından birisi de başka ülkelerde yatırım yapmış oldukları işletmelerde yönetim üzerinde de söz ve hak sahibi olmaktır. Malum olduğu üzere bir şirketin yönetiminde söz hakkı olmanın derecesi şirkette sahip olunan hisse ile belirlenmektedir. Bu çerçevede ne kadarlık bir hisse sahipliğinin yönetime katılma hakkını getirdiğine dair uluslararası bir fikir birliği olmasa da en az %10'luk bir payın şirket yönetimine katılabilmek için yeteri olarak addedilmektedir. Bununla ilintili olarak bir firmanın başka bir ülkedeki işletmenin en az %10 hissesini alması DYY olarak kabul edilmekte, %10'dan az olması durumunda ise portföy yatırımı olarak kabul edilmektedir. (Meyer ve Qu, 1995:1; OECD, 1996:8; Bagchi-Sen, 2001:5371; Moosa, 2002:1). OECD ile birlikte ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler yukardaki tanım çerçevesinde %10'un üzerinde yapılan hisse satışlarını DYY olarak kabul ederek istatistikleştirmektedirler. (Dunning, 1993:12). Türkiye 2003 yılında çıkarılan 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ile OECD'nin %10 kriterini kabul etmiştir. Oysa bu son yasaya kadar böyle bir uygulama söz konusu değildi.

Moosa ise (2002) bir firmanın başka bir ülkede firmanın üretim, dağıtım ve diğer faaliyetlerini kontrol etmek amacıyla bur firmanın mülkiyetini elde etme sürecini DYY olarak tanımlamıştır.

Başka bir tanımda ise DYY, bir firmanın ulusal sınırları dışında başka bir firmanın varlıkları veya operasyonları üzerinde belli bir ölçüde denetim ve kontrol sağlamak amacıyla yapılan yatırımlardır. (Dicken, 2011)

Dunning ise (1993:5) DYY'yi, yatırım yapan şirketin ana ülkesinin dışında ancak yatırımı yapan şirketin kendi içinde meydana gelen, parasal sermaye, yönetim ve organizasyon uzmanlığı, teknoloji, girişimcilik ve piyasaya erişme gibi transfer edilen kaynakların kullanımıyla ilgili kontrolün yatırım yapan şirkette kaldığı yatırım olarak betimlemektedir. (Yavan, 2006a)

Yukarıda belirtildiği gibi DYY farklı kurum ve kişiler tarafından farklı perspektiflerle farklı şekillerde tanımlanmış olsa da yapılan tanımların ortak paydaları gözetilerek DYY'yi şu şekilde tanımlamak da mümkündür : bir firmanın bulunduğu ulusal sınırlar dışında yer alan başka bir ülkede sıfırdan yeni bir firma / üretim veya hizmet tesisi kurması veya zaten mevcut olan yerli firmanın tamamını veya bir kısmını satın alması veya birleşmesi yoluyla o ülkede mal/hizmet üreterek her türlü yönetim, organizasyon, pazarlama, Ar-Ge vb. faaliyetleri de gerçekleştirebilen ve uzun süreli perspektifle yapılmış olan yatırımlardır.

DYY sermaye yatırımlarına münhasır bir diğer özellik ise yatırımcı yabancı firmanın her türlü karar alma, strateji belirleme ve yönetim alanlarında da karar veren ve kontrolü elinde tutan olmasıdır. DYY yatırımlar gerçek ve tüzel kişiler olduğu gibi kamu firmaları eliyle hükümetler tarafından da gerçekleştirilebilir. (Yavan, 2006a)

1.1.3. DYY İle İlgili Temel Kavramlar

Bir ülkenin çekmiş olduğu veya kendi sınırları içinde yapılmış olan yabancı sermaye hareketine içe gelen DYY (Inward FDI), kendi sınırları içinden başka bir

ülkeye giden sermaye hareketine ise dışa giden DYY (Outward FDI) denilmektedir. Sermayenin gelmiş olduğu ülke veya sermaye hareketini gerçekleştirmiş olan ÇUŞ'un genel merkezinin bulunduğu olduğu ülke Ana Ülke (Home Country), sermayeyi çeken ülke de ev sahibi (host country) ülke olacaktır. Örneğin; Mercedes Benz firmasının İstanbul'da veya Konya'da yapmış olduğu yatırımlar içe gelen DYY olup sermaye menşei Almanya ve ülkemiz de ev sahibi ülke konumundadır. Benzer bir şekilde Türkiye'de son dönemlerde sermaye ihracatını arttıran ülkeler arasındadır. Özellikle yeni pazarlar ve maliyet avantajı perspektifi ile Çin, Kuzey Afrika ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri öncelik teşkil etmektedir. Son dönemlerde Zorlu Holding'in veya Şişecam'ın Çin'de yapmış olduğu yatırımlar dışa giden DYY örneği olurken Türkiye de menşe ülke veya ana ülke olmaktadır. (Yavan, 2006a)

DYY'ler ana ülke perspektifi ile de kategorize edilebilmektedir. Firmaların kendi ülkelerinde ürettiği ürünleri veya benzerlerini başka bir ülkede üretmek istemesi yatay DYY (vertical FDI) şeklinde adlandırılırken firmaların kendilerine hammadde sağlayan tedarikçilerini veya nihai tüketiciye daha yakın olan dağıtımçı, distribütör vb. faaliyetleri yapan yerli firmaları satın alarak yapmış olduğuna ise dikey DYY (vertical FDI) denilmektedir. (Yavan, 2006a)

Hem aynı sektör içinde, yatay DYY hem de farklı sektörlerde dikey DYY perspektifi ile yapılmış olan yatırımlar ise kümelenmiş (conglomerate FDI) DYY olarak nitelendirilmektedir. (Hayter, 1997; Moosa, 2002)

Ev sahibi ülke açısından bakıldığında da DYY'yi 3 farklı şekilde gruplandırmak mümkündür. İthalatı ikame eden malları üretmeye yönelik DYY, ihracata yönelik üretimi destekleyen DYY ve devlet teşviklerinden faydalanmak amacıyla gerçekleştirilen DYY olarak belirtilmektedir.(Moosa, 2002)

Tüm bunların yanı sıra firmaların ev sahibi ülkedeki avantajlarını kullanarak stratejik planlarını gerçekleştirmek için yapmış olduğu DYY'ler saldırgan (aggressive) veya genişlemeci (expansinary) (Moosa, 2002), rakiplerinin yapmış olduğu hamlelere karşı pozisyonunu korumak amacıyla yaptığı DYY ise savunmacı (defensive) DYY olarak nitelenmektedir.

Tüm bur çerçeveden görüldüğü üzere DYY hareketleri daha çok ÇUŞ'lar tarafından domine edilerek başlayagelmiş ve gerçekleştirilmiş (Seyidoğlu, 2003) olsa dahi küresel ekonominin de güçlenen etkisi ile yeni pazar arayışları veya maliyetleri düşürmeye yönelik ihtiyaçlardan ötürü KOBİ seviyesindeki firmalar da artan bir şekilde DYY hareketlerinde daha aktif olmaktadır.

1.1.4.Hissesz Doğrudan Yabancı Yatırım

Bir firmanın yönetiminde hisse satın alımı gerçekleştirilmeksizin belli bir derecede söz hakkı veya etki hakkı elde edilerek gerçekleştirilen ve hissesiz DYY (non-equity forms of FDI) olarak belirtilen faaliyetlerdir. Belli bir lisans sözleşmesi ile üretirme (sub-contract), franchising yolu ile yetkilendirme, anahtar teslim (turnkey) anlaşmalar bu başlık altında değerlendirilebilecek örneklerdendir. (J. H. Dunning & Lundan, 2008) (UNCTAD, 2005)

1.2 Yatırım ve Yabancı Sermaye Teorik Çerçeve

16. ve 17. Yüzyıllarda İngiltere ve Hollanda'da faaliyette bulunan bazı firmaların ilk çok uluslu firmalar olduğuna yönelik bir kanı bulunmaktadır. Fakat uluslararası sermaye hareketlerinin yoğun olarak başlaması ve çok uluslu şirket kavramının ortaya çıkması II. Dünya Savaşı sonrasına tekabül etmektedir. Bu dönemle birlikte uluslararası sermaye faaliyetlerini ve bu hareketin nedenlerini açıklamaya yönelik birtakım teorileri oluşturulmuştur. Denisia (2010)'nın da belirttiği gibi bazı teoriler zaman içinde yeni parametreler ile zenginleştirilerek oluşturulurken bir kısmı ise farklı perspektiflerden konuyu inceleyerek DYY faaliyetlerini açıklamaya çalışmıştır. Buna rağmen DYY'yi tüm yönleri ile izah edebilen tek bir teori bulunmamaktadır.

Yapılan literatür çalışmasında bu teorilerin; iktisadi düşünce okullarına, piyasa koşullarındaki tam ve eksik rekabet ilkesine, şirketlerin stratejik davranışlarına, uluslararasılaşma ve ticaret teorileri vb. bakış açıları ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu teoriler DYY hareketlerini tam olarak açıklamaya vakıf olmayıp, birbirine rakip olmaktan çok birbirini tamamlayan teoriler olarak düşünülmelidir. Bu alanda yapılan açıklayıcı çalışmalar sadece aşağıda belirtilen teorilerle de sınırlı değildir. Örneğin Oxelheim, Randøy, and Stonehill (2001) ve Forssbæck and Oxelheim (2011) DYY'nin belirleyicileri olarak finansman stratejilerini içeren (borç/sermaye, swap veya hisse senetlerinin uluslar arası borsalarda da işlem görmesi gibi hususların firmaların görece maliyetlerini ve sermaye yapısını etkileyebileceği ve bu şekilde de firmaların DYY'a yönelmesinin teşvik edilebileceğini ifade etmektedirler.

1.2.1 Merkantilist Yaklaşım

Yaklaşımına göre bir ülkenin refah ve zenginliği uluslararası ticaret ve sahip olduğu altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olmaktan geçer. Merkantilist teori her ne kadar uluslararası üretim ile ulusal zenginliğe ulaşamayacağını iddia etse de gelecekte dünya ekonomisinin geleceğinin ulus devletler ve çok uluslu şirketlerin ortak çıkarlarının belirleyeceği ve DYY arttıkça ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarının azalacağını belirtmektedir. (Erdoğan, 2012)

1.2.2 Klasik Yaklaşım

Üretim faktörlerinin ülke içerisinde hareketli ülkeler arasında ise hareketsiz olduğunu iddia eden Klasik yaklaşım üretimin sabit maliyetler ile gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu çerçevede DYY hareketleri ve uluslar arası üretimi açıklamak konusunda geliştirmiş olduğu bir model bulunmamaktadır.(Erdoğan, 2012)

1.2.3 Neo Klasik Yaklaşım (1945-50)

Neo Klasik düşünce ekolünde DYY hareketlerini açıklamaya yönelik kullanılan teorilerin en önemlisi olarak Heckscher-Ohlin modeli değerlendirilmektedir. Bu modele göre, göreceli olarak sermaye bolluğu olan ülkelerin sermaye yoğun ürünleri, emek bolluğu olan ülkelerin ise emek yoğun ürünleri daha ucuza üretebilecekleri belirtilmektedir. Bununla birlikte üretim faktörü olarak sadece emek ve sermayeyi değerlendiren Neo Klasik ekol, teknolojinin tüm ülkeler arasında homojen dağıldığına inanmaktadır. Bu çerçevede az gelişmiş ülkelerin de yüksek miktarda DYY çekebileceği sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle Neo Klasik düşünce de DYY hareketlerini açıklama konusunda bir model sunamamaktadır.(Erdoğan, 2012)

Neo Klasik teori tam rekabet, işlem maliyetlerinin yokluğu ve tam bilgiye erişim varsayımlarına sahip olduğu için bu şartlar altında en yüksek getiri sağlayan losyona doğru sermayenin akacağını ifade etmektedir. Yani sermaye akımlarının temel sebebi faiz oranı farklılıklarıdır. Yine bu teori sermayenin bağımsız taraflarca el değiştirdiğini ve ÇUŞ'ların da bir rolünün olmadığını varsaymaktadır. (Karataş, 2005)

1.2.4 Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen bakış açısına göre çok uluslu firmaların DYY motivasyonlarının ardındaki nedenin kar maksimizasyonu olduğu belirtilmektedir. Yatırımcıların üretim faaliyetlerini farklı ülkelere yayarak karlarını maksimize etmeye çalışırlar.(Erdoğan, 2012)

1.2.5 Marksist Yaklaşım

Marksist yaklaşıma göre DYY zengin ülkelerden emek bakımından sömürülmeye daha uygun ülkelere doğru bir seyir izleyecektir. II. Dünya savaşı sonrası özellikle Amerika'da gerçekleşen yoğun DYY hareketleri Marksist teorisinin bu konudaki yaklaşımının geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur.(Erdoğan, 2012)

Bu görüşün kökenleri ve makro seviyede ÇUŞ'lar niçin DYY faaliyetlerinde bulunduğu Marks'ın Kapital'inde belirtmiş olduğu hususlara dayanmaktadır. Marks tarafından ortaya konulan ve sermayenin ve ekonomik faaliyetlerin uluslararasılaşmasını açıklamada kullanılan sermayenin dolaşımı (circuits of capital) DYY hareketlerini de açıklamak için de kullanılmıştır. Üretim aracını elinde bulunduran kapitalist firmaların tek amacının insan emeğini sömürerek üretim süreçlerinden elde edilen artık değeri/karı arttırarak sermaye birikim sağlamaya çalıştığını savunan klasik Marksist gelenek bu çerçevede bu firmaların uluslararası faaliyetlerde bulunmasını da küresel ölçekte bir emeğin sömürüsü ve sınıf mücadelesinin bir uzantısı olarak görmektedir. (Dicken, 1998) Bu nedenle tek amacı sermayesini arttırmak olan kapitalist firmalar sermaye dolaşımlarını uluslararası hale getirerek bu amaca ulaşmaya ve bunun sonucu olarak ta ÇUŞ'ların DYY yaptıklarını savunmaktadır.(Yavan, 2006b)

Sermayenin düşük olan yerden yüksel olan yere gideceği yönündeki teori hem klasik hem de Neoklasik ve Marksist iktisatçılar tarafından ifade edilmektedir. Bununla birlikte marksist iktisatçılar bu tür yatırımları emperyal ve kolonyal motivasyonlara bağlayarak açıklama eğilimindedirler. Endüstrileşmiş ve gelişmiş olan ülkelerde azalan kar marjları ve emek girdi fiyatlarının yükselmesi nedeniyle kapitalist sermayedarlar emeği daha ucuza sömürebileceği, sermayenin kıt fakat emek ve doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu bölgelerde yatırım yapmak isterler. Bu görüş genel olarak gelişmiş ülkelere yapılan yatırımları açıklamaya çalışmaktadır. Bir diğer analize göre kendi ülkesinde tekel haline gelmiş olan kapitalist firmaların zamanla karlılık oranlarının azalması nedeniyle başka bölgelerde yeni Pazar ve kaynak bulmak isterler. Bu görüşte daha çok, kısıtlı parametreler ile de olsa, gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapmış oldukları DYY hareketlerini açıklamaya yöneliktir. (Yavan, 2006a)

Marksist teori çerçevesinde DYY hareketlerinin nasıl meydana geldiğinden daha çok bunların sonuçları ile ilgilenmektedir. Bu nedenle ÇUŞ'lar çevre bölgeleri sömüren, sermaye birikimini bu çevreden toplayarak merkeze getirmeye çalışan ve yatırım yapmış olduğu ülkede siyasi ve kültürel anlamda da bir hegemonya kurmaya çalışarak (Peet, 1982) küresel kapitalist sisteme hizmet eden emperyalist bir araca

dönüşerek sömürgeci, küresel bağımlılığın ve monopolist piyasaların yaratılmasında ve nihai olarak çevre ülkeleri yoksullaşmasında bir etken olarak görülmektedir.

Kapitalist sistem içerisinde DYY hareketleri, ÇUŞ'ların faaliyetleri ve sermayenin uluslararasılaşmasına yönelik makro bir perspektif sunan Marksist teori bununla birlikte konuları detaylı bir şekilde ele alabilmek için yetersiz kalmaktadır.(Dicken, 1998) Bu nedenle DYY ve ÇUŞ ile ilgili literatürlerde kaynak teşkil etmemekte fakat Marksist düşünce okulları (neo-emparyalist, post-marksizm, bağımlılık teorisi vb.) tarafından işlenmektedir.(Yavan, 2006a)

1.2.6 Getiri Oranı Farklılıkları Teorisi

Bu yaklaşım, yatırım kararları üzerinde önem arz eden tek değişkenin getiri olduğunu öne sürmektedir. Sermaye, getirinin düşük olduğu ülkelere getirinin yüksek olduğu ülkelere doğru hareket edecektir. Reel getiri oranlarının birbirine denk olduğu noktada ki bu nokta aynı zamanda sermayenin marjinal getirisi ile marjinal maliyetinin de eşitlendiği nokta olmaktadır. (Mucuk, 2011)

1.2.7 Portföy Çeşitlendirilmesi Teorisi

Çok uluslu firmalar yatırım kararlarını alırken getiri oranları ile birlikte risk düzeylerini de göz önünde bulundurmaktadırlar. Aslında finans alanındaki temel teorilerden biri olan Portföy Çeşitlendirmesi Teorisi'nin DYY'lere uygulanmasına baktığımızda, firmaların aralarında korelasyon bulunmayan piyasalarda çeşitlendirmeye yönelmeleri durumunda toplam riskin azalacağı varsayılmaktadır. (Mucuk, 2011)

Ancak, Getiri Oranı Farklılıkları teorisi gibi Portföy Çeşitlendirme Teorisi firmaların portföy yatırımı yapmak yerine neden DYY'ye yöneldiğini açıklamamaktadır. (Mucuk, 2011)

Lessard tarafından ilk olarak ortaya atılan ve Rugman ve Agmon tarafından geliştirilen bu teoriye göre firmaların DYY hareketlerinin ardındaki temel sebep stratejik olarak faaliyetlerini çeşitlendirerek risklerini yaymak ve böylece almış oldukları riskleri minimize etmektir. Daha geniş bir coğrafyaya yayılan riskler ile gerçek varlıklara (ekipman, tesis vb.) yatırım yaptıkları için diğer hisse senedi piyasalarının sunduğu avantajdan daha fazlasına ve daha güvenli bir kazançta firmalar sahip olabilmektedir. (Buckley & Casson, 1976)

Lessard bu bakış açısının ÇUŞ'ların DYY motivasyonu için tek sebep olmadığını fakat önemli bir yere sahip olduğunu belirtirken Buckley ve Casson ile bu teorinin bireysel yatırımcılar için geçerli olduğunu ve ÇUŞ'lara uygulanamayacağını ileri sürer. (Yavan, 2006a)

1.2.8 Endüstriyel Organizasyon Teorisi (1960)

1960 öncesinde Neo Klasik akımın sermaye akımlarına ilişkin yeterli açıklama sağlayamaması, portföy yatırımları ile DYY'leri ayırt etmemesi ve ÇUŞ'lar ile piyasa aksaklıklarını göz ardı etmesi gibi nedenler bu teorinin sorgulanmasına neden olmuştur. Stephen Hymer DYY'ler ile portföy yatırımlarının birleştirilemeyeceğini ilk fark edenlerdendi. Hymer uluslararası yatırımı neoklasik ticaret ve finans teorisinden ayırmış ve endüstriyel organizasyon teorisi yaklaşımının kuruculuğunu yapmıştır. Bu nedenle çalışmaları ÇUŞ ve DYY'ler alanında oldukça önem arz etmekte olup izleyen çalışmalar onun temel düşüncesinin uzantıları ve bu düşünceye katkı olarak düşünülebilir. (Karataş, 2005)

Hymer, DYY'ların analiz edilmesi için ilk başta ÇUŞ'lerin analiz edilmesi gerektiğini, ÇUŞ'ların piyasa aksaklıklarını arttırdığını ifade etmiştir. Yabancı firmalar, yerli firmalar ile kıyaslandığında yatırımlarında daha fazla risk ile karşı

karşıya kalmaktadırlar. Farklı veya bilinmeyen kanuni düzenlemeler, farklı dil ve kültürler ve muhtemel ayrımcılık politikaları yurtdışına yatırım yapan firmalar için ek maliyet olacaktır. Bu nedenle, ÇUŞ'lar yabancı bir ülkeye yatırım yapmak için bazı avantajlar veya başka sebeplere sahip olmalıdır. Hymer bu avantajları Joe S. Bain'in oluşturduğu giriş engelleri listesinden almıştır. Ölçek ekonomileri, bilgi maliyeti, ürün farklılaştırma ve finansmana erişim bu tür avantajlar arasında yer almaktadır. Firma bazlı avantajlar ÇUŞ'ların yurtdışına yatırım yapmasına imkân sağlamıştır. Aslında DYY'ler ÇUŞ'ların ellerindeki tekelleri uluslararası piyasalarda da devam ettirmelerini sağlamanın diğer bir yoludur. Bir ÇUŞ yabancı ülkelerdeki iştiraklerini yerli operasyonlarda bulunan rekabeti ortadan kaldırmak için kullanmaktadır. ÇUŞ'ların nihai hedefi piyasa gücünü arttırmaktır ve DYY'ler de bu hedefe ulaşmanın bir aracıdır. (Karataş, 2005)

Bu teori tam rekabet modeline gerçek piyasa sorunlarını (işlem maliyetleri, sınırlı bilgi ve engeller) ekleyerek eksik rekabet koşullarını öngörür.

1.2.9 İçselleştirme Teorisi

DYY hareketlerinin sebeplerine ve açıklanmasına yönelik teorilerden ilkinin içselleştirme teorisi olduğu ifade edilmektedir.(J. H. Dunning & Lundan, 2008)

Buckley ve Casson tarafından geliştirilen bu teori firmaların faaliyetlerini gerçekleştirirken kendi içinde sahip olduğu işlemler ve kendi dışında piyasada bulunan diğer firmalara bağımlılığı ile süregelen işlemlere sahip olduğunu ve firmaların bu bağımlılıktan kurtulmaya çalıştıklarını belirtir. (Moosa, 2002) Bu nedenle piyasada bağımlı bulundukları diğer tüm işlemleri de firma içinde toplayarak içselleştirme gayretindedirler. Böylece farklı pazarları da içselleştirmeye çalışan firmalar hem DYY hareketinde bulunmak durumunda kalmakta ve bunu yaparken de ÇUŞ olma yolunda adım atmaktadırlar. (Buckley & Casson, 1976)

Bu teoriye göre firmaları içselleştirme yönelten temel faktör piyasalardaki eksik rekabetin varlığıdır. İhtiyaç duyulan ara malların uluslararası piyasalardan elde

edilirken yaşanan sorunlar veya gecikmeler veya yabancı bir ülkede bulunan piyasalarda ön görülmesi zor belirsizlikler ile karşı karşıya kalma durumundan ötürü firma bu piyasalardaki mal veya hizmet tedarik ettiği süreçleri içselleştirmek isteyecektir. Böylece hem şirket içi sahip olduğu avantajları bu alanlarda da kullanmak hem de mal ve hizmet tedarikinde yabancı bir piyasada yaşanabilecek olumsuzlukların önüne geçilebilecektir.(Buckley & Casson, 1976)

Örneğin bir krom işletmecisinin başka bir ülkede yer alan ve kendisine hammadde temininde bulunan bir krom madenini satın alarak veya burada yeni bir krom madeni yatırımı yaparak işletmeye başlaması lojistikten optimizasyondan hammadde akışında yaşanan sıkıntılara kadar birçok belirsizlik ve olumsuzluğu bu içselleştirme yöntemi ile aşabilecektir.

Ekonomik perspektiften konuya yaklaşıldığında, kuşkusuz firma için fayda maliyetten daha ağır basıyor ise ara malı piyasaları içselleştirilir.(Buckley & Casson, 1976) Bir başka ifade ile firma için marjinal faydalar marjinal maliyetlere eşit olana kadar içselleştirme ve böylece DYY süreci devam eder (Moosa, 2002)

İçselleştirme sürecinin iki şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Biri; üretim, pazarlama ve Ar-Ge gibi alanların bütünleştirilmesi, diğeri; birçok aşamadan oluşan üretim sürecinin dikey olarak bütünleştirilmesidir. (Buckley & Casson, 1976)

Lojistik maliyetler, üretim maliyetleri ve üretimde ortaya çıkan diğer süreçlerin göz önüne alınması dikey bütünleştirmenin esasını oluşturur ve üretim yeri seçimi birim başına düşen lojistik ve üretim maliyetine göre değerlendirilir. Lokasyon seçimine üretim, pazara ve müşteriye yakın olma ve tasarım ve Ar-Ge faaliyetlerinin de katılması ile lokasyon seçimi daha farklı seyredecektir. Dağıtım kanalı, reklam, teknik destek ve depolamayı içeren bir pazarlama stratejisi müşteriye ve pazara çok yakın olmayı gerektirirken tasarım ve Ar-Ge çalışmaları ile rekabetçi ve istenen kalitede iş gücünün, üniversitelerin ve mühendislerin olduğu yerde olması düşünülecektir. İçselleştirmenin ana hatlarını ortaya koyan bu teori nihayetinde DYY'nin lokasyon seçimi konusunda da bazı sonuçlara varmaktadır.

DYY ve ÇUŞ'ların hareketliliğini açıklama konusunda önemli teorilerden bir olarak anılsa da bu teori yeterince ampirik olamadığı ve test edilebilir olmadığı noktasında iki önemli eleştiri almaktadır. (Yavan, 2006a)

1.2.10 Lokasyon Teorisi

DYY hareketleri veya ÇUŞ'ların lokasyon seçimi iki farklı ölçek ile yürütülmektedir.

1. Eklektik paradigma perspektifinden ülkeler arasındaki lokasyon seçimi,
2. Lokasyon teorisi perspektifinden ülke içindeki lokasyon seçimi.

DYY lokasyon seçimi ile yapılan çalışmaların bir kısmı, özellikle İşletme ve İktisatçılar, Dunning'in eklektik paradigma perspektifinden ülkeler arasındaki lokasyon seçimini analiz etmişlerdir. (Buckley & Casson, 1976; Cantwell, Dunning, & Janne, 2004; J. Dunning & Mucchielli, 2003; Vernon, 1966)

Eklektik paradigma makro düzeyde ülkeler arasında yaşanan DYY hareketliliğini ve tercihini ulusal ölçekte yaklaşılarak ÇUŞ'ların hangi strateji, avantaj çerçevesinde ülkeleri değerlendirdiklerini oldukça başarılı bir şekilde açıklayarak coğrafi boyutta bir analiz yaparak lokasyon çalışmalarında kullanılmaktadır. (Yavan, 2006a)

Bununla birlikte ÇUŞ'ların lokasyon ve ülke seçimi gittikçe daha girift hale gelen üretim süreçleri ve uluslararası ticaret açısından meseleye tek boyutlu bakarak mikro bazda ülke içi alt parametrelerin ve unsurların da değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu kısım bazı iktisatçılar tarafından önemsenmemiştir. (McCann & Mudambi, 2005) Ekonomi Coğrafyacıları ve Bölge İktisatçılar tarafından değerlendirilen bu konu yerli veya uluslararası bir firmanın bir ülke içinde il, ilçe ve ilgili sanayi parseline ve araziye varıncaya kadar lokasyona yönelik birçok seçim sürecinden geçmektedir. Tüm bu süreçlerin teorik olarak temellendirilmesinde

eklektik paradigmanın yetersizliği nedeniyle lokasyon teorisine başvurulmaktadır. (McCann & Mudambi, 2005)

Lokasyon teorisinin ana hedefi hem firmaların hem de bireylerin ve hatta devletin ekonomik faaliyetleri için tercih etmiş oldukları lokasyon arkasındaki nedenleri ve seçim sonrası ortaya çıkan ekonomik, sosyo-kültürel ve hatta siyasal etkileri bulmaya ve açıklamaya çalışır. (Gorter & Nijkamp, 2001)

Her ne kadar Neoklasik gelenek içinde lokasyon teorisine katkıları olmuşsa da teorinin geliştirilmesinde üç klasik gelenek önemli rol oynamıştır. *Tarımsal lokasyon teorisi* ile bir arazi sahibi olan Alman J.H.Von Thünen ‘in tarımsal üretim için optimum lokasyon tespit çalışmaları (Von Thünen, 1966) Alfred Weber’in firmaların üretim faaliyetleri için uygun lokasyonu hangi parametrelere göre seçeceğini açıklayan endüstriyel lokasyon teorisi (Weber, 1929) ve son olarak şehirleri mal ve hizmetlerin dağıtımını prensibi içinde piyasaların merkez noktası olarak açıklayan Christaller (Christaller, 1966) ve daha sonra eklemeler ile bu teoriyi geliştiren Lösch’tür. (Losch, 1954) (Fujita, Krugman, Venables, & Fujita, 1999)

Lokasyon teorisi konu bakımından tarımsal, endüstriyel ve şehirsal olarak kategorize edilirken teorik veya metodolojik olarak sınıflandırıldığında (1) pozitivist/Neoklasik lokasyon teorisi, (2) davranışsal lokasyon teorisi ve (3) yapısalcı lokasyon teori olarak ayrılmaktadır. (Yavan, 2006a)

1.2.11 OLI Paradigması (Eklektik Paradigma)

OLI paradigması veya diğer adıyla Eklektik Paradigma DYY faaliyetlerini açıklamada kullanılan farklı teorilerin sentezlenerek oluşturulması nedeniyle bu anlamda en kapsamlı teori olarak belirlemektedir. Endüstriyel organizasyon teorisi, içselleştirme teorisi, dış ticaret teorisi, firma teorisi ve lokasyon teorilerinin birleştirilerek analitik bir perspektif ile (J. H. Dunning, 1977) tarafından geliştirilmiştir.

Bu teori çerçevesinde Doğrudan Yabancı Sermaye aktivitesinin gerçekleşmesi için üç avantajın (OLI- Ownership, Internationalization, Location) bulunması gerekmektedir.(J. H. Dunning, 1988)

- 1- Firmanın başka ülkelerde mevcut firmaların sahip olmadığı ve genellikle soyut olan avantajlara sahip olması
- 2- Bu avantajlarının farkında olan firmanın bu avantajları firmaya daha fazla katma değer sağlamak amacıyla içselleştirerek kullanması
- 3- İlk iki şartı da yerine getiren firma için başka bir ülkede bulunan bir lokasyonda bu avantajları karlı bir operasyona çevirebilmesidir. Yabancı ülkede bulunan yeni lokasyonun bu anlamda firmanın mevcut lokasyonundan çok daha cazip olması gerekir. Bu cazibe mevcut değilse firma DYY yerine ihracat yapmayı yeğleyecektir.(J. H. Dunning, 1988, 1993, 2001)

1.2.12 Ürün Yaşam Devreleri Teorisi (1966)

Bu teori (Vernon, 1966) tarafından öne sürülmüştür. Bir firmanın ihracat yerine neden yatırımı tercih edeceğini araştırmıştır. Yeni ürünlerin dizaynı, geliştirilmesi, üretilmesi süreçleri gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Üretim süreçleri zamanla Standard hale gelir ve ölçek ekonomileri de optimum bir düzeye erişir. Bu durumda ürünlerin gelişmiş ülkelerdeki yaşam devreleri de olgunlaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak Standard hale gelmiş üretim süreçleri daha düşük ücretlerin olduğu gelişmekte olan ülkelere kayacaktır.

Her ne kadar DYY'lerin gelişmekte olan ülkelere akımına ilişkin mantıksal bir çerçeve sunmuş olsa da bu bakış açısında DYY'lerin gelişmiş ülkeler arasında yüksek orandaki yatırımları açıklayamadığı görülmektedir. (Karataş, 2005)

1.2.13 Olipolistik Tepki Teorisi

Oligopolistik bir Pazar da bir firmanın başka bir ülkeye yapacağı DYY ile rakip firmanın da o ülkeye DYY yapacağını “ Lideri İzle” teorisi çerçevesinde (Knickerbocker, 1973) tarafından geliştirilmiştir. Buna göre bir ülkede ve özellikle aynı sektörde rekabet içinde olan firmaların davranışları birbirlerini etkileyecektir. Bu konuda otomotiv ana sanayinde Avrupa, Japonya ve ABD’li üreticilerin rakip oldukları pazarlarda yatırım yapmaları iyi bir örnek olacaktır.(Lizondo, 1990)

Ülkemizde de bulunan Toyota otomotiv yatırımı ile birlikte Honda’nın da yatırım yapmış olması rekabet eden firmaların ihracat pazarlarını koruma hem de DYY’yi etkileyen diğer unsurlardan olan ucuz işgücü, hedef pazar yakınlık vb. gibi noktalarda rekabet edebilirliklerini arttırmayı amaçlamaktadır.

1.2.14 Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi (Kojima Yaklaşımı)

DYY teorisi daha çok firma özelinde mikro ekonomik teoriler ile açıklana gelmekle birlikte (Kojima, 1973) uluslararası ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirerek DYY’yi makro ekonomik bir perspektiften açıklamaya çalışmıştır. Kojima bir firmanın sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğü kaybetmesiyle birlikte daha az maliyetli bir çözüm olarak görülen DYY gerçekleştireceğini belirtmiştir.(Kojima, 1982) Bu DYY’nin iki farklı şekilde gerçekleştirileceğini belirten Kojima ilk türün yatırım yapılan ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı, ucuz işgücüne dayalı fakat hedef ülkede ticaret ve istihdam yaratan yatırımlar olduğunu, ikinci türün ise daha çok ABD’li firmalar tarafından yapılan karşılaştırmalı üstünlüğün mevcut olduğu ve ileri teknoloji barındıran fakat uzun vadede hem kaynak hem de hedef ülke için avantaj yaratmayan yatırımlar olarak açıklamıştır.

Kojima'nın teorisine karşı yapılan eleştiriler arasında DYY ile dış ticaret ilişkisinin açıklanması açısından etkili görülürken uluslararası kaynakların yer değiştirmesi ile ortaya çıkan operasyonel maliyetlerin göz ardı edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte Kojima'nın modelinin tam rekabet piyasasına göre şekillenmesi sonucu ara malı piyasalarının göz önüne alınmaması nedeniyle DYY'yi ancak kısmı olarak açıklayabildiği belirtilmiştir.(J. H. Dunning, 1993; Yavan, 2006b)

1.2.15 Parasal Yaklaşım

Temel olarak DYY 'yi açıklamaktan ziyade firmaların DYY'leri niçin kendi para birimleri ile finanse ettiklerini açıklamaya çalışan teori (J. H. Dunning, 1993)ye göre parası zayıf olan ülkelerin işletmeleri DYY yapmaya yatkın değilken parası güçlü ülkelerin firmaları DYY yapma konusunda daha isteklidirler.(Aliber, 1970) Böylece firmalar hedef ülkede yaptıkları yatırımlarda döviz kuru üzerinden bir avantaj sahibi olarak yerli firmalar ile daha rekabetçi bir ortama kolaylıkla girebilmektedir ve borç piyasasında daha düşük faizler ile avantajlı konuma gelmektedir. Parasal yaklaşım teorisi DYY ve döviz kuru arasındaki etkileşime yönelik önemli bir katkı yapmış olsa da özellikle aynı para birimlerine sahip bölgeler veya ülkeler arasında gerçekleşen DYY açıklayabilmekten uzaktır .(Yavan, 2006a)

1.2.16 Caves Ekonomileri

Yabancı sermaye yatırımlarının kategorik bir çalışma sonrasında açıklanabileceğini savunan (Caves, 1974) firmaların pazardan kaynaklı nedenler ile farklı ülkelerde aynı veya modifiye edilmiş benzer malların üretimini veya üretim süreçlerini geliştirmek amacıyla yatırım yaptığını ifade etmiştir. Bununla birlikte firmanın yatırım kararı alması için yatırım yapmış olduğu ülkede bulunan yerli

rakiplerine göre avantajlı olduğunu görmesi ve ihracat veya lisanslama yoluyla mal satmaktan daha karlı olduğunu görmelidir

Caves'e göre firmalar için yatırım aşamasında önemli olan faktörleri şu şekilde belirtmiştir (Demirel, 2006)

- Organizasyonel kapasite ve beceriler
- Ar-Ge faaliyetleri ile inovasyon
- Lojistik maliyetler
- Gümrük kota ve vergiler
- Ürünlerde yapılacak bölgesel farklılaştırma ile ürün çeşitlendirmesi
- Piyasanın oligopol yapısı

1.2.18 Davranışsal Yaklaşım

Bu yaklaşım (Aharoni, 1966) tarafından yönetim ve karar alma sürecinin firmanın uluslararasılaşmasındaki rolünü değerlendirilmektedir. 38 Amerikan ÇUŞ'unun yeni bir yatırım ya da mevcut yatırımın genişletilmesi yönünde karar almasına neden olan sebepleri incelemiştir. Sonuç olarak; dış yatırım karar süreci tek bir sebebe dayandırılmaz ve süreç içerisinde karar aşamasına gelecektir. (Aharoni, 1966)kendi ifadesi ile bunu şu şekilde belirtmektedir. “Bir dış yatırım karar süreci; davranışlar, fikirler, firma içindeki ve dışındaki sosyal ilişkiler ile bunların değişiyor oldukları bir ortamın girift yapısını içeren çok karmaşık bir sosyal süreçtir. Dış yatırım karar süreci; bugünün olduğu kadar geçmişin ve geleceği algılayış tarzının etkisi altındaki çok sayıda bireysel ve kurumsal davranış unsurunu içerir.”

Kısacası, firmaların ilk kez dış yatırım yapıyor olması veya bu hususta tecrübeli olması, yatırımlara ilişkin fırsat ve risklerin durumu rasyonel bir karar alma sürecini gerektirmektedir. (E Akçaoğlu, 2005)

Ahoroni'nin yaklaşımında bir firmayı DYY sürükleyen aşamalı bir karar süreci vardır ve süreç bazı örgütsel davranış ve motivasyona dayalı faktörlerdir. Ahoroni bu aşamaları;

- Firma DYY kararı alması
- Gerekli fizibilite çalışmalarının yapılması
- Yatırım için bütçe ve diğer kaynakların ayrılması
- Yatırım yapılacak hedef ülke ile şartlarda anlaşılması
- Yapılacak olan yatırımın firmanın yerel ve küresel operasyonlarına etkilerinin belirlenmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Bu süreçte firmayı DYY yapma kararı aldırان bir saikin olması gerekmektedir. Aharoni bu saikin firma yöneticilerinin kar maksimizasyonu yerine kendi çıkarlarını tatmine yönelik bir davranış ile DYY kararı alındığını belirtmektedir. (Yavan, 2006a)

1.2.19 İskandinav Okulu (Uluslararasılaşma)

Uluslararasılaşma veya Upsala Okulu olarak da anılan İskandinav okulu 1970'li yıllarda büyük bir kısmı İsveç firması olan bir grup firmanın süreçlerinin izlenmesi sonucunda ortaya konulmuştur. (Emin Akçaoğlu, 2005)

1.3 Doğrudan Yabancı Sermaye Türleri

DYY yatırımcı perspektifi (kaynak ülke) ve yatırım yapılan ülke (ev sahibi ülke) bazında sınıflandırılabilir. Yatırımcı tarafından yapılan sınıflamayı (Caves, 1971) yatay, dikey ve kümelenmiş DYY olarak ayırmaktadır.

Yatay DYY ile kastedilen yatay genişleme ile aynı veya benzer bir ürünün kaynak ülkede olduğu gibi yurtdışında bir ülkede de üretilmesidir. Bu nedenle yatay DYY esnasında ilgili pazardaki ürün çeşitlendirmesi kritik bir önemi haiz olmaktadır.

Daha genel bir ifade ile yatay DYY ile amaçlanan özellikle kaynak ülkede tekelciliğe yönelik uygulamalarda sorun yaşanmışsa, patent, farklılaştırılmış ürünler gibi monopolistik veya oligopolistik avantajları kullanmak olacaktır. (Moosa, 2002)

Örnek olarak Amerikan otomobil üreticileri uzun bir süre Japon pazarında pazara giriş ve pazarlama konusunda zor bir dönem geçirdi. Bunun en büyük nedeni de Japon üreticiler ile bayiiler arasındaki yakın ilişki ve bayilerin yabancı arabaları pazarlamaya karşı gösterdikleri dirençti. Bu sorunu aşmak için Amerikalı üreticileri yerli dağıtıcı bayiler ile çalışmak yerine kendi bayii ve dağıtım sistemlerini kurmuşlardır.

Üçüncü tip DYY ile dikey ve yatayı da kapsayan kümelenmiş DYY olarak belirtilmektedir. 1999 yılında bu üç türde gerçekleşen birleşme ve satın alma işlemleri dünya genelinde gerçekleşen birleşme ve satın almalar için de dikey DYY için % 71.2, yatay DYY için % 1.8, ve kümelenmiş DYY için % 27 olarak gerçekleşmiştir.(Moosa, 2002)

DYY alan ülke perspektifinden bakıldığında DYY 3 farklı şekilde sınıflandırılabilir;

- İthal ikamesine yönelik DYY
- İhracatı arttırıcı DYY
- Devlet kaynaklı DYY

İthal ikamesine dayalı DYY'ler malum olduğu şekilde daha önce ithal edilen ürünlerin üretilmesiyle birlikte ev sahibi ülkenin ithalatının düşmesi ve kaynak ülkeden yapılan ihracatın azalması demek olacaktır. Bu tür DYY'ler ev sahibi ülkenin pazar genişliği, lojistik maliyetleri ve ticaret bariyerlerine göre şekillenecektir.

İhracatı arttırmaya yönelik DYY ise daha çok yeni kaynak arayışına yönelik olup ham madde ve ara malı arayışı kaynaklıdır. Bu nedenle ev sahibi ülke kaynak ülkeye ve firmanın diğer ülkelerde bulunan olası alt firmalarına olan hammadde ve ara malı ihracatını arttıracaktır.(Moosa, 2002)

Devlet kaynaklı DYY için ev sahibi ülkenin cari açığı düşürmek ve finanse etmek amacıyla yatırımcılara teşvik sağlaması örnek olarak gösterilebilir. (Moosa,

2002) Ticaret perspektifinden farklı bir sınıflama da (Kojima, 1973, 1975, 1985) DYY ticaret odaklı DYY, yani ithalat için aşırı talep ve ihracat için aşırı arz yaratan, ya da ticarete aleyhe yönelik bir durum oluşturacak şekilde anti ticaret odaklı olarak yapılmıştır.

Ve son olarak DYY genişlemeci ve korumacı olarak sınıflandırılabilir. Genişlemeci DYY firmaların ev sahibi ülkedeki avantajlarını ve çıkarlarını gözeterek firmanın hem kendi ülkesinde hem de ev sahibi ülkede satış hacmini genişletmesini sağlayacaktır. Öte yandan korumacı DYY üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla ev sahibi ülkenin ucuz işgücünü hedeflemektedir.(T.-J. Chen & Ku, 2000)

Tayvan’da multinomial logit modeliyle elde edilen sonuçlara göre genişlemeci DYY daha çok firma spesifik avantajlar olan ölçek, Ar-Ge yoğunluğu, karlılık ve teknoloji transferi gibi nedenlerden etkilenirken korumacı DYY üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve üretim örgüsünün bağlantıları tarafından etkilenmektedir.(J.-R. Chen & Yang, 1999)

2 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE TARİHSEL ÇERÇEVE

2.1 Dünya’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Uluslararası sermaye akımlarının başlangıcı olarak Amerikan firmalarının yurt dışı faaliyetleri olarak gözüktse de (Lipsey, 2001) M.Ö 2500 yılında başka ülkelerde ticari faaliyet yapan Sümerlerin bu ülkelerde mallarını depolamak ve satmak için o ülkenin emek piyasasına başvurması veya Doğu Hindistan Şirketi’nin 1600 yıllarında diğer ülkelerde şubeler açması firmaların uluslararası hareketliliğine örnek olarak gösterilmektedir.(Wilkins, 1970)

Özellikle 1914 yılına kadar uzun vadeli portföy yatırımlar direkt yatırımlardan çok daha önemli bir yer tutmaktaydı. İstisna olarak gelişmekte olan ülkelere olan Çin yatırım alan ülke olarak ve gelişmiş ülkelere ABD ve Japonya’nın yatırım yapan ülke olarak öne çıkmasıdır.

Bununla beraber (Svedberg, 1978) 1913-14 yıllarında gelişmekte olan ülkelere oluşan 19 Milyar Dolar sermaye hareketinin %40 -%60 arasında bir oranla doğrudan yatırım şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir.

Tablo 1 1970 – 2016 arası Türkiye ve Dünya’da DYY İstatistiği

Yıl	Türkiye	Dünya	Gelişmekte Olan Ülkeler	Geçiş Ekonomisi Ülkeler	Gelişmiş Ülkeler
1970	58	13 257	3 766	..	9 491
1971	45	14 241	3 591	..	10 651
1972	43	14 760	3 252	..	11 508

1973	79	20 366	4 898	..	15 468
1974	64	23 871	2 213	..	21 658
1975	114	26 392	9 538	..	16 854
1976	10	21 931	6 400	..	15 531
1977	27	27 044	6 906	..	20 138
1978	34	34 244	8 876	..	25 368
1979	75	41 887	8 108	..	33 779
1980	18	54 396	7 396	-	46 976
1981	95	69 580	23 834	-	45 734
1982	55	58 222	26 468	-	31 750
1983	46	50 393	17 683	-	32 692
1984	113	56 172	16 984	-	39 194
1985	99	55 847	14 086	-	41 744
1986	125	86 697	15 833	-	70 897
1987	115	136 869	21 766	-	115 108
1988	354	164 228	30 558	-	133 641
1989	663	196 939	30 391	18	166 543

1990	684	204 905	34 649	75	170 195
1991	810	153 973	39 310	204	114 480
1992	844	162 924	53 457	1 651	107 868
1993	636	220 110	75 689	3 025	141 404
1994	608	254 920	102 387	1 935	150 599
1995	885	341 527	117 765	3 999	219 764
1996	722	388 819	147 139	5 338	236 343
1997	805	481 490	185 391	9 807	286 294
1998	940	690 690	174 992	7 169	508 532
1999	783	1 076 318	216 249	7 132	852 939
2000	982	1 360 254	233 821	5 924	1 120 510
2001	3 352	772 783	216 608	8 258	547 918
2002	1 082	594 929	171 859	10 046	413 025
2005	10 031	958 516	339 992	30 794	587 601
2006	20 185	1 411 171	411 896	58 669	940 236
2007	22 047	1 909 234	537 894	86 930	1 283 808
2008	19 851	1 499 133	592 713	116 973	788 910

2009	8 585	1 190 006	473 893	61 327	654 387
2010	9 086	1 383 779	642 690	63 155	677 450
2011	16 142	1 591 146	687 511	78 793	824 293
2012	13 631	1 592 598	670 998	64 327	856 979
2013	12 771	1 443 230	674 658	83 955	684 260
2014	12 458	1 323 863	703 780	56 553	563 330
2015	17 259	1 774 001	752 329	37 224	984 105
2016	11 987	1 746 423	646 030	67 772	1 032 373

Kaynak : (UNCTAD)

2.2 Osmanlı Devleti Döneminde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye açısından DYY hareketlerinin Osmanlı Devleti döneminden başlayarak eski bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. (Yavan, 2006b) 1838 yılında imzalanan Balta Limanı anlaşması ile başta İngiltere olmak üzere diğer bazı Avrupa ülkelerine tanınmaya başlanan imtiyazlar (kapitülasyonlar) ile yabancı sermayeli şirketler faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu şirketler çoğunlukla hukuki ve fiili tekeller durumunda olup, faaliyetleri daha çok kamu hizmetleri veya doğal kaynakların işletilmesine yönelik olmuştur. (Seyidoğlu, 2003)

1840 yılından itibaren artan yabancı sermayeli şirketler en başta demiryolu ve liman yapımı olmak üzere bankacılık, finans, belediye ve şehir hizmetleri gibi önemli

alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı döneminde de İngiltere, dünyanın diğer pek çok yerinde olduğu gibi, yatırım yapan ülkelerin başında gelmekteydi. 1890'lı yıllara doğru Fransa ve Almanya daha aktif bir rol oynayarak İngiltere'nin üstünlüğünü ele geçirmişlerdir. 1914 yılına gelindiğinde Almanların Osmanlı sınırları içerisindeki toplam yatırımlarının oranı %27,8 e çıkarken Fransızların ki % 50,1 ve İngilizlerin oranı % 15,2 olmuştur.(Yavan, 2006b)

Tablo 2 Osmanlı Devleti'nde DYY'nin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı

Sektörler	Fransa		İngiltere		Almanya		Diğer		Toplam	
	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%	Bin Sterlin	%
Demiryolları	23247	49,6	4588	9,3	17248	36,8	1785	3,8	46869	100
Bankacılık- Sigorta	3850	40,7	3050	32,3	1750	18,5	800	8,5	9450	100
Belediye Hizmetleri	1701	44,6	363	9,5	304	8,0	1449	38,0	3816	100
Ticaret	3031	70,7	757	17,6	300	7,0	200	4,7	4289	100
Sanayi	1220	30,8	1665	42,1	300	7,6	774	19,6	3959	100
Limanlar	2206	30,6	409	12,8	576	18,1			3191	100
Madencilik	2007	769,13,5	450	16,5	175	6,4	100	3,7	2732	100
Toplam	37262	50,1	11281	15,2	20653	27,8	5106	6,9	74305	100

*1Sterlin = 1,10 Osmanlı Lirası(OL)

Kaynak: (Pamuk, 1994)

1850’li yıllardan itibaren artan Osmanlı Devlet borçlanması imparatorluğun uluslar arası para piyasaları ile bağıını sıkılaştırırken bugünkü anlamı ile DYY 1880’li yıllarda gerçekleşmiştir Ekonomik küreselleşmenin nüvelerinin atıldığı 1870-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti hammadde ve doğal kaynak ihracatı yaparken sanayi mallarını daha gelişmiş olan batı ülkelerinden ithal etmekte ve uluslararası finans çevrelerinde ticaret açığını kapatmak ve alt yapı projelerini finanse etmek için borçlanmaktadır. (Grigoriadis & Kamaras, 2008)

(Erdilek, 2006) Aslında 16yy.’dan itibaren vergiden muaf olma veya kendi konsolosluklarınca özel mahkemelerde yargılanma şeklinde verilmeye başlanan kapitülasyonlar her ne kadar bir küçük görme veya önemsememe haleti ruhiyesiyle başlamış olsa da sonrasında sınırlar ötesi bir ayrıcalık veya bağımlılığa dönüşerek hor görülme, geri kalmışlık veya bağımsız olmama şeklinde anlaşılmaya başlanmış ve Osmanlı Devleti için acı bir tecrübelerle dönüşmüştür.

Bu acı tecrübe DYY’ye karşı olumsuz bir tavır oluşması ve yabancı firmalara karşı düşmanca bir tavrın oluşmasında ciddi bir rol oynamıştır. Bu hissiyatı kuvvetlendiren bir diğer olay ise 1881 yılında Osmanlı’ya borç vermiş olan kreditorlerin borçların tahsili için kurmuş oldukları Duyun-i Umumiye İdaresi olmuştur.(Erdilek, 2006)

Boyun eğmenin ve az gelişmiş olmanın sembolü haline dönüşmüş olan kapitülasyonlar I. Dünya savaşının başlamasıyla mevcut bazı DYY şirketlerinin, özellikle demiryolları ve deniz işletmeleri alanında faaliyet gösterenler, millileştirilmesiyle sonuçlandı. 1924 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile de tüm kapitülasyonlar fes edilmiş oldu.(Erdilek, 2006)

2.3 Cumhuriyet Döneminde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

2.3.1 1923-1929: Liberal Dönem

Atatürk 17 Şubat 1923 yılında I. İzmir İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmada Osmanlı döneminde verilen imtiyazlar ve ekonomik bağımlılığı eleştirirken yabancı sermaye ye de tamamen karşı olunmadığını ve günümüzün tabiri ile kazan-kazan şeklinde gerçekleşecek her türlü DYY hareketine devlet olarak kapının açık olduğunu belirtmiştir.(Erdilek, 2006)

Tablo 3 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (1923)

Sektörler	Firma Sayısı	Yatırılmış Sermaye (milyon sterlin)	%
Demiryolları	7	39,2	62
Bankalar	23	10,2	16
Liman İşleri ve Belediye Hizmetleri	11	5,0	8
Ticaret	35	3,6	6
Madencilik	6	3,0	5
İmalat	12	2,4	3
Toplam	94	63,4	100

Kaynak: (Tezel, 1994)

1923-24 yıllarına gelindiğinde Türkiye'deki toplam yabancı sermayeli şirket sayısı 94 olarak gözükmemektedir. 35 firma ticaret ile iştigal ederken hemen sonrasında 23 adet firma ile Bankacılık sektörü öne çıkmaktadır. Bur şirketlerin %45 gibi bir rakamla

neredeyse yarısı Almanya menşeli ilken % 26'sı Fransız, % 17'si İngiliz, %4'ü Belçika , %2'si Belçika ve %6'sı diğer ülke menşelidir (Tablo 4) .(Yavan, 2006b)

Osmanlı döneminde bedelleri karşılığı bazı DYY'lerin millileştirilmesine rağmen İzmir İktisat Kongresi çerçevesinde liberal politikalar takip edilmeye çalışılmış ve özellikle 1927'de çıkarılan Sanayii ve Teşvik Kanunu'ndan da faydalanarak yeni DYY'ler ülkeye girmiştir. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'n kuruluşundan sonra üretim alanında gerçekleşen ilk yabancı yatırım Nestle'ye ait olan çikolata fabrikası olmuştur.(Erdilek, 2006)

Tablo 4 Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Döneminde Kurulan Ayrıcalıklı ve Ayrıcalıksız Statüye Sahip Yabancı Şirketler (1923-1929)

Ayrıcalıklı Şirketler	Yıl	Ülke	Ayrıcalıksız Şirketler	Ülke
İstanbul Seydiköy Gaz ve Elektrik Şirketi	1924	Belçika	Çimento Fabrikası	Belçika
İzmir Telefon Şirketi	1925	İsveç	Çimento Fabrikası	Fransa
İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi	1925	Belçika	Çırçır Fabrikası(Adana)	İngiltere
Zingal Ormancılık Şirketi	1927	Belçika	Çikolata Fabrikası(Nestle)	İsviçre
G. Anadolu Manganez Madencilik Şirketi	1927	Almanya	Plak Fabrikası (HMF ve Colombia)	ABD
Kireçlik Krom Mad. Şirketi	1927	Fransa	İlaç Fabrikası	İsviçre
Adana Elektrik Şirketi	1928	Almanya	İpekli Dokuma Fabrikası	Japonya
Ankara Elektrik ve Gaz Şirketi	1928	İngiltere		

Fethiye Şimli Kurşun Mad.	1928	Fransa		
Ford Şirketi	1929	ABD		
Kömür Mad. Şirketi	1929	Fransa		

Kaynak: (Tezel, 1994)

Yine bu dönemde DYY'nin coğrafi dağılımına bakıldığında toplam 57 firma ile İstanbul ilk sırada gelirken Ankara'da 4, İzmir'de 4 ve Adana'da 1 firma bulunmaktaydı.(Yavan, 2006b) (Okcun, 1997)

Dünya genelinde baş gösteren 1929 ekonomik krizi ile birlikte tüm dünya genelinde DYY hareketleri sekteye uğramış ve yabancı sermayeye karşı zaten bir direnci olan Türkiye'de daha kapalı ve devletçi bir ekonomi dönemi başlamıştır.

2.3.2 1930-1945: Devletçi Dönem

Ülkemizde DYY ile ilgili istatistikler ancak 1980 sonrasında düzenli bir şekilde tutulmaya başlanmıştır. 1980 öncesine ait veriler oldukça düzensiz ve çelişkili bir seyir izlemektedir. Mevcut istatistiklere göre 1930 yıllardan 1950'ye kadar ciddi bir DYY hareketliliği gözükmemektedir. Bu durumu açıklayan 3 neden gösterilmektedir.(Yavan, 2006b)

1. Tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik krizinin sonucu olarak oluşan durgunluk ile birlikte uluslararası sermaye hareketlerinin azalması.
2. 1939-1945 yılları arasında meydana gelen II. Dünya Savaşı'nın DYY hareketlerini kesintiye uğratması

3. Her ne kadar tartışmalı bir konu olsa da 1928-1945 yılları arasında toplam 24 adet DYY şirketinin adil bedeller karşılığında da olsa millileştirilmiş olması.

Bunlara ek olarak 1930 yılında yapılan 1567 sayılı kanun da ekonomiye devlet müdahalesinin arttığı bir dönemin başlangıcı olmuştur.(Erdilek, 2006)

2.3.3 1946-1953: Yeniden Liberalizm

II.Dünya Savaşı ertesinde yüzünü daha fazla Batı'ya çeviren Türkiye DYY konusunda da yeni adımlar atmaya başladı. 1947'de çıkarılan 13 numaralı kanun ile bazı sınırlar dahilinde yabancı sermayenin Maliye Bakanlığı vasıtasıyla dışarı çıkartılmasına müsaade getirildi. 1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı kanun ise DYY ile direkt ilgili ilk kanun olmuştur. Bu yasayla birlikte sıkı düzenlemelere tabi olsa da kar transferleri de mümkün kılınmış oldu. 1951 yılında da Yabancı Sermaye Yatırımını Teşvik Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla da yabancı sermayeyi sınırlayan bazı koşullar azaltıldı ve netleştirildi.(Erdilek, 2006)

Fakat tüm bu uğraşlara ve yeni çıkartılan kanunlara rağmen DYY'de bir artış beklendiği şekilde gerçekleşmedi. Nihayet 1954 yılında çok daha geniş kapsamlı ve en liberal olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu TBMM'de muhalefet desteğini alamasa da kanunlaşarak yürürlüğe girdi. Bu kanun 2003 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.(Erdilek, 2006; Yavan, 2006b)

2.3.4 1954-1960: İstikrarsızlık Dönemi

Dönem olarak nispeten hükümetin ekonomiye daha çok müdahil olduğu ve liberal politikalardan uzaklaştığı bir dönem olması nedeniyle DYY ortamını iyileştirici liberal bir

perspektifle yürürlüğe giren 6224 sayılı kanun pek işe yaramadı. Dönemin bürokrasinin kanunları yorumlama ve uygulamalarındaki keyfilik ile birlikte 1958-1960 yılları arasında IMF ve OECD tarafından yapılan ekonomik istikrar raporlarında Türkiye DYY için hala riskli olarak raporlanmaktaydı. Askeri darbenin de gerçekleştiği 1960 yılında Türkiye’de mevcut DYY stoku 17.3 Milyon Dolar seviyesindeydi.(Erdilek, 2006)

2.3.5 1961-1979: İthal İkamesi Dönemi

Bu dönem içinde hükümetlerin ekonomi politikası ithal ikameci olarak şekillenmiştir. Fakat hammadde ve ara mal ithalatının oranı ihracat oranlarını geçmesi sonucu cari açık krizi devam etmeye başladı. Beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde DYY’nin pozitif etkisine yönelik en olumlu plan içeriği sadece 1963-1967 yılları arasında hazırlanan planda yer aldı. Diğer hazırlanan kalkınma planlarında DYY hareketlerine şüpheli bir tutum sergilenmiştir. Bu nedenle cari açığın finansmanı için DYY den çok dış borçlanma tercih edilmiştir. Bu dönemlerde DYY ile istihdam olanakları yaratılması yerine yurtdışına çıkan emek göçünü desteklenmiş ve sonrasında buradan tekrar ülkeye gelen döviz cari açığın finansmanı olarak görülmüştür. Bu hareketler de ödemeler dengesi üzerinde pek etkili olmadığı için 1977-78 döneminde oluşan kriz sonucu ülke durgunluğa (stagfasyona) girmiştir.(Erdilek, 2006)

6224 sayılı kanun çerçevesinde yabancı firmalar uygulanan bürokratik işlemler ve ülkenin siyasi istikrarsızlığı DYY açısından negatif bir hava estirmeye devam etti örneğin bir yabancı firmanın faaliyet izni alması için gereken 23 farklı kurum onayı toplam 3 yılı bulabiliyordu.

2.3.6 1980-2002: Artan Makroekonomik İstikrarsızlık

Ocak 1980’ler de askeri darbe sonrasında ve 1990’ların başlarında yabancı sermaye için zor olan bazı uygulamalara yönelik iyileştirici ve kolaylaştırıcı bazı uygulamalar devreye

sokulmuştur. Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Yabancı Sermaye Kurulu da pozitif bir gelişme olarak değerlendirildi. Daha sonra bu kurul önce Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve sonrasında Hazine Müsteşarlığı altında Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne dönüşerek günümüze kadar gelmiştir. 1980 başlarında oluşturulan olumlu hava ve uygulamalar yüksek enflasyon ve başarısız özelleştirme çabaları ile sekteye uğradı. 1980-83 arasında toplam yabancı sermaye stoku 932 milyon dolara ulaştı. (Erdilek, 2006)

Siyasi istikrarsızlık ve koalisyon hükümetleri ile geçen 1990'lı yıllar yabancı sermaye açısından yine kayıp yıllar olarak kabul edilmektedir. AB ile imzalanan Gümrük Birliği (GB) istenen seviyede bir sermaye akışını getiremese de yıllık DYY miktarı 772 milyon dolar seviyesine ulaştı. Ağustos 1999 da yabancı sermayeli firmalar için uluslararası tahkim hakkı tanınırken Aralık 1999'da da Avrupa Birliği (AB)'ne aday ülke olmamız DYY açısından yine olumlu gelişmeler olmuştur.

2000'li yıllarda IMF ve Dünya Bankası'nın desteği ile oluşturulan ekonomik program uygulanamadan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşandı. Dünya Bankası yine 2001-2003 yılları arasında Yabancı Yatırım Danışmanlık Birimi (Foreign Investment Advisory Service- FIAS) tarafından Türkiye'nin yatırım ortamına yönelik derinlemesine bir araştırma yaparak bir tavsiye raporu hazırlamıştır. Hazırlanan raporlar çerçevesinde öncelikle siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın altı çizilirken Türkiye'deki ve bürokraside mevcut negatif yabancı yatırım algısının da değişmesi ve böylece yabancı firmaların uzun vadeli yatırımlar için daha güvenilir ve öngörülebilir bir ortama kavuşabilecekleri belirtilmiştir. Bununla birlikte uzun vadeli bir DYY stratejisinin oluşturularak Yatırım Tanıtım Ajansı (Investment Promotion Agency- IPA) kurulması tavsiye edilmektedir.

Bu raporlar sonrasında yatırım ortamına yönelik çalışmalara ciddi katkılar sağlamış ve Ocak 2002'de hem kamu hem de özel sektör temsilcilerinden oluşan Yatırım Ortamı İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) kurulmuştur.

2.3.8 2002 Yılı Sonrası Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Kasım 2002’de Ak Parti’nin tek parti hükümeti olarak siyasi istikrarı getirmesi ve ekonomik programında yabancı sermaye akımlarının önünü açmaya yönelik bir tutum sergilemiştir. Haziran 2003’te 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kanunu 6224 sayılı kanunun yerini alarak önemli bir gelişme sağlandı. 4875 sayılı kanun ile gelen bazı önemli değişimler arasında:

- Sektör sınırlamasının kaldırılması
- DYY’nin uluslararası standartlara göre tanımlanması
- Nedensiz ve adil olmayan kamulaştırma yapılamaması
- Yabancı firmaların karlarını kendi ülkelerine transfer edebilmesi
- Yabancı firmaların mülk edinme hakkının sağlanması
- Uluslararası tahkim hakkının tanınması
- Yabancı firmaların Türk firmaları ile eşit hak, sorumluluğa sahip olarak Türk firması olarak kabul edilmesi
- Minimum sermaye limitinin ve firmalar için performans sorumluluğunun kaldırılması

Benzer şekilde Ocak 2006’da yabancı firmalar için önemli kriterlerden biri olan kurumlar vergisi %30’dan %20’ye düşürülmüştür. Aralık 2006 yılında ise FIAS raporlarında tavsiye edilen yatırım ajansı konsepti Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı olarak direkt Başbakana bağlı bir kurum olarak kurulmuştur. (Erdilek, 2006)

1973-2002 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde Türkiye’ye gelen toplam DYY miktarı 15 milyar dolar iken 2002-2016 yılları arasında gelen DYY miktarı 180 milyar dolara çıkmıştır. Benzer şekilde 2002 yılında yabancı sermayeli firma sayısı 5.600 iken 2016 yılı itibarıyla bu rakam 52.800’e yükselmiştir. (TYDTA)

3 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

DYY'leri belirleyen faktörler literatürde yoğun olarak çalışılmış bir konudur. ÇUŞ'lara ilişkin teorilerin gelişmekte olduğu yıllardan günümüze kadar konu çok farklı şekillerde ve her bir çalışmanın hikâyesinin bir kısmını anlattığı bir çerçevede gelişmiştir. Faeth (2009) Yapılan tüm çalışmaları ve teori ile olan bağlantılarını da ortaya koymuştur. Buna göre DYY'lerle ilgili çalışmaları şu çerçevede ele alabiliriz.

İlk Çalışmalar: Daha çok anket ve şirketlerle yatırım kararları üzerine yapılan mülakatlardır. 1960-70'lerde yapılan bu çalışmalar Pazar büyüklüğü, Pazar büyüme hızı ve Pazar payını koruma çabaları gibi piyasa boyutlu belirleyiciler öne çıkarken işçi ve hammadde maliyeti, düşüm üretim maliyetleri, hükümetlerin müdahalesi ve politik belirleyiciler gibi hususlar önem arz etmektedir.

Neo Klasik Ticaret Teorisi Çerçevesinde DYY Belirleyicileri: Heckscher-Ohlin'in 2x2x2 yani iki ülke, iki üretim faktörü ve iki malın bulunduğu tam rekabet ortamı ve sabit getirilerin bulunduğu bir çerçeve çizilmiştir. Bu teorik çerçeve daha yüksek getiriye DYY'nin bir belirleyicisi olarak görmek durumunda kalmış, ancak varsayımları itibarıyla daha fazla açıklama getirememiştir.

Sahip olma Avantajları'nın DYY'lerin Belirleyicileri Olması: Hymer (1976) ve Kindleberger (1969) Neo Klasik teorisi eleştirmiş ve sahip olma avantajı teorisi çerçevesinde önemli olan DYY belirleyicilerini izah etmiştir. Buna göre Ar-Ge ve reklam harcamaları, yönetim, teknoloji, sermaye yoğunluğu, kalifiye işgücü, firma büyüklüğü, ölçek ekonomileri ve tecrübe gibi değişkenlerin DYY veya ÇUŞ'lar için belirleyici unsurlar olduğunu ifade etmişlerdir.

Makro Büyüklüklerin DYY'lerin Belirleyicileri Olması: Herhangi bir teoriden bağımsız olarak bazı çalışmalar ise makro büyüklüklere yönelmiştir. Ampirik çalışmalar piyasa büyüklüğü, piyasa büyüme oranları ve ticaret engelleri gibi hususların belirleyiciler arasında olduğunu ifade etmişlerdir.

OLI Çerçevesinde DYY Belirleyicileri: J. H. Dunning (1976, 1979) da ÇUŞ teorilerini geliştirdikten sonra Dunning OLI çerçevesinin ülkelerin gelişmiş veya gelişmekte olan, büyük veya küçük, endüstrileşmiş veya endüstrileşmemiş, endüstrilerin yüksek veya düşük teknoloji kullanımı, inovasyon yapılan veya doymuş, üretim veya montaj, rekabetçi veya tekelci veya firmaların büyük veya küçük, eski veya yeni, lider veya takipçi, yenilikçi veya taklitçi olmasına göre farklılık arz edeceğini ifade etmiştir. Özetle bu çerçevede yapılan çalışmalara bakıldığında DYY'lerin belirleyicileri olarak sahip olma avantajları, piyasa büyüklüğü ve özellikleri, faktör maliyetleri, taşıma maliyetleri, korumacılık ve diğer farklı uygulamaları, altyapı, mülkiyet hakkı ve sanayi uyumsuzluğu gibi hususlar bulunmuştur. (Faeth, 2009)

Yatay DYY Yakınlık Konsantrasyonu ve Dikey DYY Faktör Oranları: Ampirik çalışmalar piyasa büyüklüğü, taşıma maliyetleri ve dış ticaret engellerinin DYY'leri arttırdığını tespit etmiştir. (Faeth, 2009)

Yatay ve Dikey DYY ve Bilgi Sermayesi Modeli: Markusen (1997, 2002) literatürdeki iki farklı akımı birleştirmiş ve yatay ve dikey olarak bağımsızca hareket eden firmaları bilgi sermaye modeli çerçevesinde incelemiştir. Bu alanda da birçok ampirik çalışma yapılmış olup çalışmalar yatay DYY, dikey DYY veya bu yeni bilgi-sermaye modeli noktasında üçe ayrılmıştır. Piyasa büyüklüğü ve ulaşım maliyetlerinin DYY'yi belirlediği noktasında oldukça güçlü bir destek oluşurken faktör donanımının da önemli olduğu tartışmalarda yerini almıştır.

Çeşitlendirilmiş DYY ve Risk Çeşitlendirme Modelleri: Bu alanda yapılan çalışmalar ise piyasa temelli riskler, döviz kuru ve faiz oranı gibi risklerin de DYY'leri belirleyeceğini ve bu nedenle teorik modellere eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Faeth, 2009)

DYY'lerin belirleyicileri olarak Politika Değişkenleri: DYY aynı zamanda iki oyuncu arasındaki bir oyun olarak da ele alınabilir. ÇUŞ ve ev sahibi ülke hükümeti. Aslında pratikte ÇUŞ ile ev sahibi ülke arasında birçok konuda bir pazarlık söz konusudur: Vergiler, destekler, finansman, yabancı işçi sayısı, eğitim, yerel istihdam, yerel girdi, ihracat şartı ve sermaye transferi. Gerçekten de ampirik çalışmalara bakıldığında kurumlar vergisi oranları, vergi affı, tarifler ve diğer mali ve finansal yatırım teşviklerinin DYY'leri

belirlemede önemli olduğu görülmektedir. Bu yüzde bu hususların da değerlendirmeye alınması gerekmektedir. (Faeth, 2009)

Yukarıda yer alan çerçeve bize sadece bir teorinin DYY'leri açıklamayacağını, birçok model olduğunu ve bu modeller çerçevesinde ampirik olarak birçok değişkenin de DYY'leri belirlediği ve etkilediği görülmektedir. Bu modellerin sadece birisi ile değil, modellerin tümünü veya kombinasyonunu kullanarak DYY'lere yaklaşmak belki daha anlamlı olacaktır.

Yavan (2006a) ise uluslararası ve ulusal literatür taraması sonucunda DYY'lerle ilgili 63 çalışmayı incelemiş (büyük kısmı ABD ve Çin ile ilgili olmak üzere) ve DYY'lerin belirleyicileri olarak aşağıdaki değişkenleri tespit etmiştir.

- Yığılma ekonomilerini gösteren değişkenler,
- Piyasa değişkenleri,
- Emek değişkenleri,
- Ulaşım ve altyapı veya erişilebilirlik değişkenleri,
- Devlet politikası ve teşvikleri ile ilgili değişkenler
- Sosyal, kültürel ve çevresel etkenlerle ilgili değişkenler
- Coğrafi değişkenler

Bununla birlikte sadece yukarıdaki çerçevenin de tüm DYY'leri etkilediğini ve bunların dışında bir izahat olmayacağını söylememiz de mümkün olmamaktadır. Örneğin Van de Laar and De Neubourg (2006) 1990-200 yılları arasındaki Orta ve Doğu Avrupa'ya yapılan Danimarka DYY'lerin duygusal boyutlarını test etmişlerdir. Dolayısı ile bu boyuta ilişkin ekonomik teoride yeteri kadar çalışma yapılmadığı için DYY'lerin belirleyicileri olarak ampirik bir test veya teori geliştirilememiştir. Oysa duygu ve hissiyatların da karar alma süreçlerinde çok önemli olduğu özellikle davranışsal iktisatçılar tarafından ortaya konulmuştur.

Yukarıda genel çerçeve çizildikten sonra UNCTAD (1998)'ın DYY'nin belirlenmesindeki yaklaşımın ve tasnifinden de bahsetmemiz gerekmektedir. Bu çalışmasında UNCTAD, DYY'yi belirleyen faktörleri politik, ekonomik ve yatırım ortamına ilişkin olmak üzere üç başlık altında toplamıştır.

3.1 Ev Sahibi Ülke Açısından

3.1.1 Politik

3.1.1.1 Siyasi İstikrar

Politik dalgalanmaların aşırı olmadığı ve politik risklerin en az düzeyde olduğu ülkelerde siyasi istikrar olduğu söylenebilir. Anayasal düzene uyulan, reformların yapıldığı ülkeler de bu çerçevededir. Öte yandan, siyasi istikrarsızlık ise grev, koalisyon krizleri, hükümet karşıtı gösteriler, sivil savaşlar ve sınır savaşları, kutuplaşmalar gibi hususlar da istikrarsızlık göstergeleri arasında yer almaktadır. DYY'lerle ilgilenenler bu tür belirsizlikleri oldukça önemsemektedirler. (Erdoğan, 2012)

Siyasi yönetim yapısının liberal demokrasi olması yabancı sermayenin serbestliği açısından daha da tercih edilen bir husus olmaktadır. (Erdoğan, 2012)

Siyasi istikrarsızlıkların yabancı sermayenin ve doğrudan yatırımların önünü kesmesine yönelik örnekler geçmişte birçok kez gözlemlenmiştir. İç savaşlar, etnik çatışmalar, (Pradhan, 2000) yabancı yatırımcılar nezdinde risk faktörü olarak algılanmıştır. Özellikle Afrika ülkelerinde de gözlemlenen sivil çatışmalar, sosyal yaşamın ve altyapının da tahribine sebep olarak ülke ekonomisini de olumsuz etkilemiş, para krizleri veya enflasyon gibi sorunlara sebep olmuştur. (Erdoğan, 2012)

Bunun yanında ülkenin dış politika tercihleri veya uluslararası siyasette kısa veya uzun vadeli siyasi ve ekonomik rolü ve alacağı pozisyon veya çevre ve bölgesinde bulunan komşu ülkeleri ile gütmüş olduğu ilişkiler de yabancı yatırımcıların değerlendirmelerini olumlu veya olumsuz olarak etkileyen faktörlerdendir. (Erdoğan, 2012)

3.1.1.2 Ticaret Politikaları

Bir ülkenin dış ticaret hacmi, uluslararası çok taraflı ve iki taraflı anlaşmaları, dışa açıklığı gibi hususlar ticaret politikası altında ele alınabilir. DYY eğer ev sahibi ülke piyasası için üretim yapacaksa koruma tedbirlerinin olmasını tercih edebilir. Bu şekilde

gümrük duvarları rekabet gücünü korumasına yardımcı olacaktır. İhracat ve dış piyasalara yönelmiş ise ticaret anlaşmalarına üyelik faktörü etkili olacaktır. (Erdoğan, 2012)

Özellikle ihracat odaklı üretim yapmayı ve yeni pazarlara açılmayı planlayan şirketler için Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyesi ülkelerin arasında yapılan ticaret anlaşmaları veya ülkeler arası yapılan ikili ticaret anlaşmaları da önem teşkil etmektedir.(Erdoğan, 2012) Örneğin Türkiye’yi bir ihracat lokasyonu olarak kullanmak isteyen bir firma için Türkiye ve Avrupa Birliği arasında mevcut bulunan Gümrük Birliği Anlaşması veya diğer ülkeler ile imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları oldukça önem arz edecek ve yabancı yatırımcılar için cazip bir ortam sunacaktır.

Günümüzde, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyesi ülkelerin yaklaşık yüzde doksanının katılımıyla gerçekleşen bölgesel ticaret anlaşmalarının varlığı, ihracata yönelik üretim yapacak şirketlerin yeni pazarlara ulaşabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ekonomik politikaların, açık kapı politikalarının (open-door policy), gümrük duvarlarını indiren anlaşmaların ihracata yönelik üretim yapan doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarını teşvik edeceği aşikardır. (OECD, 2002)

3.1.1.3 Vergi Politikası

Vergi politikalarının etkin ve adil olması hem yerli hem de yabancı firmalar için önem arz etmektedir. İktisadi faaliyetleri olumsuz etkilemeden ve uluslararası normlara uygun bir vergi politikası belirlenmelidir. (Tanzi & Zee, 2000)

DYY miktarını arttırmak isteyen GOÜ’ler vergi oranlarını düşük tutma yoluna gitmişlerdir. DYY için artan rekabet bu tür yatırımlara yönelik vergi oranlarının da giderek azalmasına neden olmaktadır. Yatırımcı firmalar ise kendi ülkelerindeki yüksek vergi yükünden kurtulmak amacıyla düşük vergili ülkelere yönelik DYY gerçekleştirmektedirler. (Sun, Tong, & Yu, 2002)

Vergi teşviği sağlanan ülkede üretim yapmak dışında aynı sonucu veren diğer bir yöntem ise ÇUŞ'ların diğer ülkelerde yerleşik olan firmalarından ithal ettikleri girdi fiyatları ile oynamalarıdır. (Erdoğan, 2012)

DYY kararında vergilemenin ve vergi politikalarının önemi gittikçe önem arz eden hale gelmiştir. Bunun nedenleri arasında şu hususlar sayılabilir.(Tanzi & Zee, 2000)

DYY'ye yönelik birçok engel ortadan kalktığı için mevcut engellerin öneminde görece bir artış olmuştur. Verginin yatırım üzerindeki etkisi diğer tüm şartlar aynı kaldığında belirleyici faktör olmaktadır.

Serbest bölgeler, gümrük birlikleri bir ülkede yapılan üretimin diğer ülkelere engelsiz arz edilebilmesini sağlamıştır. Piyasa için üreten yatırım ve ihracat için üreten yatırım arasındaki ayırım azalmıştır.

İrlanda, vergi oranlarındaki indirim ile DYY'nin nasıl çekildiğine ilişkin iyi bir örnek olmuştur. 2000 yılında 4 milyondan daha az nüfusu ile 20 yıla varan vergi muafiyetleri ve indirimleri uygulamış ve bu şekilde İtalya ve Japonya'dan daha fazla DYY çekebilmiştir. (McGee, 2004) (Erdoğan, 2012)

Vergi oranlarının azaltılması bütçe dengesinin bozulmasına, kamu harcamalarının kesintiye uğramasına neden oluyorsa bireyler ve yerel şirketler üzerinde vergi yükünün artması ve benzeri olumsuzluklara neden oluyorsa bu sürdürülebilir bir durum olmamaktadır. (Thomas, 2002) Vergi politikası sonucu DYY miktarı azalır ise, bu durumda ev sahibi ülkenin bu azalma sonucu ortaya çıkacak ekonomik maliyet ile vergilerden elde edeceği gelir arasında bir tercihte bulunması gerekmektedir.(Thomas, 2002).

Vergi oranının DYY için cazip olması aynı zamanda sektörel olarak da belirlenmesi gereken bir husustur.(Akkaya, 2003) Genel olarak ülkelerin uygulamış olduğu vergi teşvikleri şu şekilde olmaktadır. (Emen, 2007)

- İndirilmiş kurumlar vergisi oranı,
- Vergi tatilleri,
- Yatırım indirimleri ve kredileri,

- Hızlandırılmış amortisman yöntemi,
- Yeniden yatırım teşvikleri,
- İndirilmiş stopaj vergisi,
- Kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkı payı indirimleri,
- Satış vergisi muafiyetleri,
- İndirilmiş ithalat ve gümrük vergileri,
- Özel nitelikli harcamalara getirilen vergi indirimleri.

İthalat ve gümrük vergileri özellikle vergi tabanlı sağlanan teşvikler arasında önemli bir rol oynamaktadır. Hedef ülkede iç pazarı önemseyen yatırımcı firmalar (import-oriented FDI) açısından yüksek ithalat ve gümrük vergileri firmayı kendisini rekabete karşı koruyabilmek için o ülkeye yatırıma zorlayabilmektedir. Vergilerin yüksekliği diğer yandan üretim için gerekli makine ve teçhizat, hammadde ya da ithalatı düşünülen diğer ara girdilerin fiyatını etkileyerek ilk yatırım maliyetinin artmasına neden olarak yatırımcıları vazgeçirebilmektedir. (Pact, 2003)

İhracatı hedefleyen yabancı firmalar için vergi konusu daha çok hassasiyet arz edebilir zira firmaları çok daha rekabetçi bir ortam beklemektedir. Bu nedenle maliyet yapıları olası vergilere karşı daha kırılgan olabilmektedir. (Morisset & Pirnia, 2000)

Vergi konusunda diğer bir bakış açısı yatırımcının hedeflediği ana unsurdur. Fırsatçı yatırımcı (opportunistic investor) yapacağı yatırımın geri dönüşü çerçevesinde en başta olası vergileri hesaplayarak yatırım sonrasındaki karına odaklanırken daha uzun vadeli perspektiften bakan stratejik yatırımcı (strategic investor) ülkede mevcut vergi rejimleri ve olası yeni kanun ve düzenlemelerden daha fazla etkilenecek daha öngörülebilir bir vergi ortamı tercih edecektir.(OECD, 2003b)

(Aktaş, 2007) a göre ülkelerini DYY çerçevesinde cazip kılmak isteyen kanun koyucuların vergi politikası çerçevesinde aşağıdaki unsurları göz önünde bulundurmaları

- Vergi bazlı teşvikler yatırımcı firma için en öncelikli konu değildir
- Vergiler yatırımcı için önemli olan piyasa büyüklüğü, maliyetler, gerekli işgücü ve altyapı vb. diğer unsurları tamamlayıcı özellik olarak

değerlendirilmektedir. Bu unsurların yeterli olmaması durumunda sadece vergi teşvikleri yatırımcılar için cazip bulunmamaktadır.

- Vergi politikalarındaki ve uygulamadaki sadelik, netlik ve uluslararası sisteme yakınlık pozitif algılanacaktır.
- Yabancı yatırımcı çekme konusunda rekabet içinde olan ülkeler eğer vergileri sıfırlamak gibi bir yönetime yönelirlerse hem vergi gelir kaybı yaşayacak hem de verimsiz yatırımların önünü açacaktır. Bu konuda ülkelerin belli bir koordinasyon içinde olması gerekir.

3.1.1.4 Özelleştirme Politikası

Özelleştirme, mülkiyetin el değiştirmesi ve rekabetin artmasına yönelik olarak gerçekleştirilen küresel bir uygulamadır. Devlet, sadece adalet, güvenlik ve özel sektörün gerçekleştirmeyeceği yatırımlara yönelirken diğer kalan ekonomik faaliyetlerin piyasa tarafından yönlendirilmesini sağlamaktadır.(Erdoğan, 2012)

Küreselleşme ile birlikte ivme kazanan uluslararası sermaye hareketlerinin bir kısmı da özellikle 1980 sonrası dönemde özelleştirmeler yoluyla gerçekleşmiştir. Piyasa ekonomisi prensibini izleyen ülkeler 1990'lı yıllara gelindiğinde çok daha geniş kapsamlı özelleştirmeler gerçekleştirerek özelleştirme unsurunu ekonomik programlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmişlerdir.(Erdoğan, 2012) (Candemir, 2006)

Washington Mutabakatı (Washington Consensus) çerçevesinde özelleştirmeler yoluyla hareket eden DYY'nin bu ülkelerde kalkınmanın bir unsuru olarak kullanılabileceği, bunun yanı sıra ÇUŞ'ların daha etkin bir üretim yaparken yerli firmaları pozitif etkileyeceği belirtilmiştir. Bu nedenle Devlet eliyle üretimin uzun yıllar hakim olduğu Doğu bloku ülkelerde son yıllarda kapsamlı özelleştirmeler gerçekleşmiştir.(Erdoğan, 2012) (Sabirianova Peter, Svejnar, & Terrell, 2007)

3.1.1.5 Bürokratik İşlemler

DYY için önem arz eden bir diğer konu da ev sahibi ülke için yapılan idari işlemlerin kolaylık derecesi ve maliyetleridir. Bürokrasi olarak nitelendirilen bu işlemlerin hızlı ve düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi yatırımcı nezdinde pozitif bir algı oluşturacaktır. Bu konuda çalışmalar yapan Dünya Bankası belirli ülke ve bölgelere yönelik 2004 yılından itibaren her sene yayınlamış olduğu İş Ortamı Raporu (Doing Business Report) yatırımcılar için bazı ipuçları içermektedir.

3.1.1.6 Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik

Bölge ülkelerin birleşerek ekonomik topluluklar oluşturması ile amaçlanan ekonomik ve ticari hedeflerin yanı sıra ilgili ülkeler arasında gerçekleşecek yatırımlara kolaylık sağlanmasıdır. Uluslararası bazı siyasi ve ekonomik örgütlere üyelik bazı yatırımcılar için ilgili ülkenin küresel ve bölgesel ekonomi içinde ne kadar aktif rol aldığını göstermesi açısından önemli olabilmektedir. (Erdoğan, 2012)

Nafta (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması), İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı), AB (Avrupa Birliği), Şangay Beşlisi, Trims (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşmaları) Mercosur(Güney Ortak Pazarı), Mai (Çok taraflı yatırım anlaşması) örnek olarak sayılabilirken ülkeler arası ikili serbest ticaret anlaşmaları, yatırımların karşılıklı korunması anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları da örnek olarak sayılabilir.(Candemir, 2006)

AB (Avrupa Birliği), MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması), TRIMS (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması), NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması), MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) gibi ekonomik entegrasyonlar bulunmaktadır. (Candemir, 2006)

Özellikle Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çatısı altında yapılan anlaşmalardan biri

olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI (Multilateral Agreement on Investment) ülkeler arası para ve sermaye hareketliliğini kolaylaştırmak ve buna karşı politikalar izleyen devletlere karşı da şirketlerin gücünü arttırmaktadır.(Giray, 2003)

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) doğrudan yabancı yatırımlara yönelik iki anlaşmasından biri olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), yatırım akımlarının sürekliliğini sağlamak ve garantiye almak amacıyla yapılmıştır. MAI (Multilateral Agreement on Investment), dünya genelinde para ve faktör hareketlerini sınırlandıran politikaları kaldırmayı ve hükümetler üzerinde şirketlerin gücünü arttırmayı hedeflemektedir. DTÖ çatısı altındaki diğer anlaşma olan TRIMS (Trade-Related Investment Measures) ticaret ve yatırım ile ilgili konularda üye ülkelerin yabancı firmaları kısıtlayıcı politikalardan korumaya yönelik oluşturulmuştur. (Giray, 2003)

3.1.2 Ekonomik

3.1.2.1 Piyasa Büyüklüğü

Çok uluslu şirketlerin DYY hareketlerini etkileyen belki de en önemli ve başlıca ekonomik neden piyasa büyüklüğü, pazar payını genişleterek yeni pazarlara da giriş yapmaktır. Bu nedenle geniş bir iç pazarı, genç nüfusu ve tüketimi olan bir ülke avantajlı bir konuma geçmektedir. (Batmaz & Tekeli, 2009)

Ev sahibi ülke piyasasında ihracat yoluyla var olan bir firmanın ihracat maliyeti ilgili ülkedeki üretim maliyetinin üstüne çıktığı noktada ölçek ekonomisi, emek veya teknoloji yoğun üretim ve gerekli diğer parametrelerin de göz önünde bulunduran firma bu ülkeye DYY seçeneklerini değerlendirecektir. Piyasa büyüklüğü makroekonomik açıdan kişi başında düşen milli gelir ile ölçülse de yukarıda belirtildiği gibi ülke demografisi ve alt kırımları, tüketim alışkanlıkları piyasanın çekiciliğini etkileyen faktörler olacaktır.(Erdoğan, 2012)

Pazar büyüklüğü ve pazarın büyüme hızı yatırımcılar için daha karlılık anlamına

geleceği için özellikle yeni Pazar arayışında olan firmalar için ev sahibi ülkedeki Pazar yapısı, ticaretin gelişmiş olması ve buradan bölgesel anlamda bir gelişme sağlayabilmesi de önemlidir. Bu konuya güzel bir örnek olarak Tayvan ve Hong Kong büyük bir pazara sahip olmasa da bölge ülkelere erişim, gerekli finansal ve lojistik altyapı ve ticaret merkezleri olabilmelerinden dolayı çok uluslu firmalar tarafından üs olarak kullanılmaktadır. (Akman, 1988)

Ülkelerin gayrisafi milli hasılası, ekonominin büyüme hızı, kişi başı milli gelir düzeyi gibi makroekonomik göstergeler DYY açısından ölçek ekonomisinden faydalanmayı sağlamakta ve bu ülkeleri daha cazip hale getirmektedir. Özellikle 1960'lı yıllarda Amerika menşeli firmaların DYY tercihlerinde piyasa büyüklüğünün bu şirketlerin yatırım kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. (Chakrabarti, 2001)

3.1.2.2 Ekonomik Büyüme

Ekonomilerin büyümesini sağlayan kaynaklar Neo-klasik modelde işgücü artışı, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin etkisiyle üretim kapasitesinde meydana gelen artıştır. Yatırımlar ise önceki döneme göre ülkedeki sermaye birikimi miktarındaki artışlardır. Bu nedenle sermaye birikiminin artması ekonomik büyümeyi de pozitif yönde tetikleyecektir. Modern büyüme teorilerinde ise birer üretim girdisi ve faktörü olarak değerlendirilen bilgi ve teknoloji birikimi ve işgücü sermaye hareketlerini etkilemekte ve hem yerli hem de yabancı yatırımları etkileyerek büyümeye katkı sağlamaktadır. (Bilgili, Düzgün, & Uğurlu, 2007)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ile büyüme desteklenirken büyüyen ekonomi yeni yatırımlar için de daha cazip hale gelerek çift yönlü bir ilişki oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelen yatırımların nitelikleri büyümenin nevi ve uzun vadede sürdürülebilirliğini etkileyecek ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Yapılan araştırmada ekonomik büyüme ile yatırımlar arasındaki iki yönlü ilişkinin gelişmekte olan

lkeler için etkili olduğu saptanırken gelişmiş ülkeler açısından aradaki ilişkinin daha zayıf olduğu tespit edilmiştir. 69 ülke için Borensztein, Greorio ve Lee tarafından yapılan araştırmada gelişmekte olan ülkeler için büyüme ve DYY arasındaki ilişkinin güçlü olduğu diğer yandan gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların nitelik ve hedeflerinin farklı olması nedeniyle zayıf bir ilişki tespit etmişlerdir.(Batmaz & Tekeli, 2009)

Büyümenin tasarruflar üzerindeki olumlu etkisinin yurtiçi yerel yatırımların da artmasına sebep olduğu da (Feldstein & Bacchetta, 1991) tarafından yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Hızlı büyüme ile sağlanan sermaye birikimi ülkeye tekrar yatırım olarak geri dönüş sağlamaktadır.

Birikimleri daha fazla ve kişi başına düşen milli gelir oranları yüksek olan, çoğunlukla gelişmiş ülkeler, yabancı sermaye için da cazip olmaktadır. 80 ülke arasında 2003 yılında yapılan bir araştırma da yabancı yatırımlar ve büyüme arasındaki çift taraflı nedensellik ilişkisi büyümeden yabancı yatırımlara doğru ve tek taraflı büyümeden yurtiçi yatırımlara doğru olduğu tespit edilmiştir.(Choe, 2003)

Diğer bir araştırmada ise nedensellik ilişkisinin gelişmekte olan ülkelere de çift yönlü olduğu belirtilmiştir.(Qi, 2007)

Büyüme hızları ve piyasa büyüklüğü konusunda Çin'in doğrudan yabancı sermaye yatırımını alan başlıca ülkelerden biri olduğu görüşmektedir.(Batmaz & Tekeli, 2009)

3.1.2.3 Fiyat Düzeyi İstikrarı

Bir ülkedeki fiyatlar genel düzeyinde dalgalanmalar ve belirsizlik yatırımcılar nezdinde bir risk faktörü olarak değerlendirilerek ev sahibi ülkenin cazibesini azaltacaktır. Yüksek enflasyon oranlarının piyasa mekanizmasında oluşturacağı etkinsizlik ekonomik istikrarı etkileyerek yatırımcıların iştahını azaltacaktır. Bununla birlikte yatırım ile ilgili fizibilite sonuçlarında yüksek karlılık durumlarında yüksek enflasyonun oluşturacağı belirsizlik ve kayıpları karşılayacak durumda ise yatırım yapmayı değerlendirebilirler.

Bununla birlikte risk algısı yüksek yatırımcılar veya iş kolları, sektörler açısından yüksek enflasyon yatırımcıyı daha güvenli ve düşük enflasyonu olan ülkelere yatırım yapmaya itecektir.(Candemir, 2006)

3.1.2.4 Döviz Kuru

(Sung & Lapan, 2000)' a göre yatırım kararlarını etkileyen önemli bir diğer faktör de döviz kurlarıdır. Dünyanın pek çok ülkesinde yatırım ve operasyonları bulunan çok uluslu şirketler doğal olarak çok sayıda farklı para birimi kullanmakta olup döviz kurlarındaki hareketlilikler ve değişkenlikler bu firmaların karlılıklarını veya yeni yatırım kararlarını etkileyebilmektedir. (Erdoğan, 2012)

Firmaların üretim faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirdiği ithalat miktarı ve ihracat oranı döviz kurlarından etkilenme seviyelerini de etkileyecektir. Ev sahibi ülke para biriminin yüksek veya düşük olmasından daha çok aşırı dalgalanmalar göstermesi yatırımcılar açısından kontrolü güç bir risk unsuru oluşturacaktır. Farklı bir görüş ise üretilen malların niteliğine göre döviz kurları ile yabancı sermaye arasında kesin bir ilişkinin olmayabileceği yönündedir. Özellikle ticari bariyerler ile piyasaya girişlerin kontrol edildiği durumlarda bu engeller yatırım yoluyla ikame edilir ve değerlendirilen yerel para birimi ile gelen refah artışı yatırımların artmasına neden olur.

Döviz kurlarının ülke içinde bulunan hane halkının tüketimini ve refah seviyesini direkt etkileyebildiği için ev sahibi ülkenin para biriminin değer kaybetmesi yerli mallara olan talebi arttırıp iş gücü maliyetlerinin azalmasına sebep olarak yatırımcı için bir avantaj olarak da kullanılabilir.(Güngör, 2002)

Yabancı sermaye yatırımlar ve döviz kuru ilişkisi ilk defa (Aliber, 1970) tarafından etkin çalışmayan döviz piyasaları, farklı para birimi alanlarının coğrafi dağılımı ile açıklamaya çalışmış olsa da bu teori 1950 ve 1960'lı yıllarda ABD'nin yabancı sermaye hareketlerini açıklamada başarılı olabilmektedir.(Gullett & Figgins, 1995)

DYY ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan teoriler daha çok şirketlerin riskten kaçınma faktörüne atıfta bulunmuşlardır.

(Goldberg & Kolstad, 1994) döviz kurlarında ortaya çıkan riskin artması ile birlikte şirketlerin bu riskten kaçınmak veya riskleri azaltmak için yatırım lokasyonlarını değiştirdiklerini belirtmiştir.

Kur riski ile ilgili olarak dört unsurun; üretim için gerekli girdilerin nereden sağlandığı, malların nerede satıldığı, yatırımın finansmanının nereden ve ne şekilde yapıldığı ve üretim yerinin neresi olduğu (Cushman, 1985) tarafından analiz edilerek riskin doğrudan yabancı sermaye maliyetini düşürmekle birlikte diğer üretim girdilerinin maliyetlerinin etkilenmesiyle üretilen malların fiyatlarının ve verimliliğin etkilenmesi sonucu doğrudan yabancı sermaye hareketlerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

(Sung & Lapan, 2000) ise teorilerini döviz riskinden kaçınan değil kayıtsız kalan şirketler üzerinden modelleyerek kur farklılıklarının uluslararası firmalara üretim maliyetlerini düşürme fırsatı vererek yatırımlarını kaydırmaya itebileceğini ve bunun da yatırımları arttıracığını belirtmişlerdir.(Gövdere, 2003)

Japonya örneğinden hareketle Japon yeninin aşırı değerlenmesi Japon firmaların üretim lokasyonlarını özellikle 1986-89 yılları arasında Güney Doğu Asya'ya kaydırmalarına neden olmuştur. Tabii tek faktörün bu olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.(Ito, 1999)

3.1.2.5 Dışa Açıklık Seviyesi

Bir ülkenin ekonomi politikası içinde dış ticaret önemli bir yer teşkil etmektedir. Ülkede gerçekleşen ithalat ve ihracatın kotalar, vergiler ve diğer prosedürler açısından kolaylığı da ülkenin dışa açıklık oranını ifade eder. Ticaret açıklık yatırım projeleri çerçevesinde yatırımcıların ev sahibi ülke adına karar vermelerinde önemli bir unsurdur.(Chakrabarti, 2001)

(Kazgan, 1985)'a göre ülkelerin dışa açıklık oranları toplam dış ticaretinin Gayri Sami Milli Hasılaya oranlanmasıyla tespit edilmektedir. (Schmitz & Bieri, 1972)'nin yapmış olduğu çalışmaya göre ise doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık arasında pozitif ama zayıf bir ilişki bulunmuştur. (Kravis & Lipsey, 1982), (Culem, 1988) ve (Pistoresi, 2000) tarafından yapılan çalışmalarda ise aradaki ilişkinin oldukça güçlü olduğu tespit edilmiştir. (Wheeler & Mody, 1992) de üretim ve imalat sektörü için dışa açıklık ile yabancı sermaye arasında güçlü pozitif bir ilişki saptarken elektronik sektöründe ilişki zayıf negatif yönlü olmuştur.(Chakrabarti, 2001)

Ekonominin dışa açıklık derecesinin yatırım kararlarını etkilemesi konusunda yapılan bir diğer çalışmada etkinin yatırımın türünü göre değişebileceği ifade edilmiştir. Ev sahibi ülkede yerli pazarı hedefleyen , ithalat girdisi olmayan bir üretim faaliyeti dışa kapalılıktan fazla etkilenmezken ihracat odaklı bir iş modeli olan yatırımcı için ticaretle ilgili regülasyonlardan dolayı ortaya çıkacak para ve zaman kaybı olumsuz etki oluşturacaktır.(Asiedu, 2002)

Dış ticaret ile ilgili konular ülkelerarası dış ilişkiler ve siyasetten te ayrı ve bağımsız düşünülemez. Bu nedenle bazı durumlarda sosyal, ekonomik veya politik nedenlerle müdahaleler kaçınılmaz olmaktadır. Aşırı ithalat ile mücadele etmek isteyen bir hükümet ithalata belirli kısıtlamalar getirebilir. Bu durumda bu ülkeye yapılacak bir ihracat operasyonu avantajlı olmayacağı için firmalar ilgili ülkeye piyasa hacmi de göz önünde bulundurularak yatırım kararı alabilir. (Kwon, 2002)

3.1.2.6 Yurtiçi Yatırımlar ve Altyapı

Ev sahibi ülkenin sahip olduğu mevcut altyapı ve özellikle kamu marifetiyle gerçekleştirilen altyapı projeleri ve yatırımları yabancı yatırımcılar nezdinde ve kararlarından önemli bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Var olan altyapının yatırımcının ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte kullanılabilirliği ve gelişmişliği önem arz ederken yurtiçi yatırımların miktarı da ekonominin genel büyüme dinamiğini ve istikrarını göstermesi açısından önemli görülmektedir.(Apergis, Katrakilidis, & Tabakis, 2006)

Hızlandıran prensibi doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde yurtiçi yatırımların etkisini açıklamak için kullanılır. Bu prensip talep artışı ile birlikte GSMH ve sermaye birikiminin de artmasına yol açacağı ve hızlanan ekonomik gelişme ile yabancı yatırımcıların iştahının artacağı ifade edilmektedir. Toplam talebi arttırıcı etki yaratan yurtiçi yatırımlar sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hızı için gerekmektedir.(Batmaz & Tekeli, 2009)

Ev sahibi ülkenin sunmuş olduğu lojistik altyapı imkanları ve bunların maliyetleri yatırımcıların kararını direkt etkileyen bir unsurdur. Bu nedenle ülkede oluşturulmuş farklı nitelikteki sanayi alanları ve bunların gelişmiş ve kolay bir ulaşım ağı ile birleştirilmiş olması yatırımcılar için mal ve hizmetlerini kolay ve ucuz şekilde dağıtımını için elzemdir. Altyapı ile birlikte gelen en önemli unsurlardan biri enerji maliyetleridir. Ev sahibi ülkenin elektrik arzının güvenilir olması ve ucuz olması özellikle bazı yatırımlar için en öncelikli konudur. Elektrik kesintilerini kaldıramayacak kadar hassas üretim süreçleri veya üretim girdisi olarak yoğun elektrik enerjisi harcayan firmalar için bu konu en kritik bir rol oynamaktadır.(Candemir, 2006)

(Qi, 2007) yapmış olduğu araştırmada gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi yatırımlar ile yabancı sermaye yatırımları arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit ederken gelişmekte olan ülkelerde ise toplam yatırımlardan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü bir ilişki tespit etmiştir. (Harrison & Revenga, 1995) da yabancı yatırımları açıklamak için yurtiçi yatırımları bir değişken olarak kullanmışlardır.(Bilgili et al., 2007)

3.2.1.7 İşgücü Maliyetleri

Ucuz işgücü özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı ile birlikte bollaşan ve ucuzlayan emek gücü 1970'lerden beri doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli bir faktör olmuş ve gelişmiş ülkelerde yer alan birçok firmanın

rekabetçiliklerini ve pazar paylarını korumak ve büyütmek için emek gücünün daha ucuz olduğu ülkelere kaymaya yönlendirmiştir. Bu durum emek-yoğun üretim faaliyetlerinde daha çok öne çıkmaktadır.(Asiedu, 2002) (Alpar, 1980)

İngiltere ve Almanya özelinde yapılan bir araştırmada işgücü maliyetlerinin hem ev sahibi ülkeye giren hem de çıkan doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisini göstermiştir.(Hatzius, 2000)

(Goldsbrough, 1979), (J. H. Dunning, 1980), (Shamsuddin, 1994), (Pistoresi, 2000) ve (Love & Lage-Hidalgo, 2000) isimler ev sahibi ülkedeki yüksek işgücü maliyetlerinin yatırımcıları bu ülkelere gitmekten caydırdığını gösteren çalışmalar yapmışlardır.(Kinoshita, 1998)

Her ne kadar ucuz işgücü teorisine yönelik araştırmalar olsa da ücretlerin düzeyindeki değişimlerin yatırımcılar nezdinde önemli olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. (Kotler, Jatusripitak, & Maesincee, 1997) yaptıkları çalışmada üretim faaliyetleri sürecinde ücretin toplamda yer alan payının giderek azaldığı ve son yıllarda birçok sektörde kalifiye işgücünün düşüş göstererek %20'lerden %5-10 seviyelerine gerilediğini belirtmişlerdir. Teknoloji ve robotik otomasyonun üretim süreçlerinde daha aktif kullanımıyla birlikte bu oranın daha da düşebileceği ve ucuz emek gücünün doğrudan yabancı sermaye hareketlerinde firmaların kararlarını etkilemekten uzaklaşacağını belirtmişlerdir.

Ucuz işgücüyle birlikte işgücünün verimliliğinin de dikkate alınması gerektiği (Feenstra & Hanson, 1996) belirtilirken (Rollo & Smith, 1993) ucuz işgücü ve yüksek verimlilik faktörünün yatırımcılar tarafından aynı anda aranan ve istenen parametreler olduğunu ifade etmiştir.

Yatırımcı firma açısından hedeflenen eğer ihraç pazarları ise uluslararası pazarlarda gerekli rekabetin sağlanması isin işgücü maliyeti önemli bir unsur olmaktadır. Fakat hedef ev sahibi ülkenin kendi iç pazarı ise kriter maliyetten daha çok işgücünün kalitesine ve niteliğine kaymaktadır.(Zhang, 2001)

3.1.2.8 Yatırım Teşvikleri ve Devlet Politikası

Teşvik unsuru devamlı hareket halinde ve daha avantajlı bir lokasyon arayan çok uluslu firmaları cezbetmek için kullanılan bir politika olmuştur. Özellikle piyasa ekonomisi ile daha geç tanışan gelişmekte olan ekonomiler daha fazla doğrudan yabancı sermaye hareketliliği sağlayabilmek, mevcut yatırımcıların kaçışını engellemek ya da belirlenmiş olan ekonomik veya bölgesel kalkınma planları çerçevesinde belirli sektörlerin güçlendirilmesi ve rekabetçiliğinin artırılması için teşvik verebilmektedir. Bu noktada vergi indirimleri, arazi tahsis, ucuz finansman, işgücü eğitimi, bürokratik kolaylıklar vb. teşvik politikaları olarak kullanılmaktadır. (Candemir, 2006)

Teşvik politikalarıyla varılmak istenen önemli hedeflerden biri de hükümetlerin ülke içinde az gelişmiş bölgelerin kalkındırılarak bölgelerarası ekonomik ve altyapı eşitsizliklerin giderilmeye çalışılmasıdır. (Dinler, 2001)

(Watts, 1987) çok uluslu firmaların yatırım kararlarını etkileyen üç farklı mekânsal yaklaşım olduğunu belirtmiştir.

- Doğrudan Mekânsal Politika (Explicit Spatial Policy)
- Dolaylı Mekansal Politika (Indirect Spatial Policy)
- Yerel Mekansal Politika (Local Spatial Policy)

Doğrudan mekânsal politika, hükümetin sanayileşmeyi ülkenin geneline yaymak ve direkt bölgeler arası eşitsizlikleri gidermeye çalışarak kalkınmayı hedefleyen ve devlet tarafından gerçekleştirilen yatırım ve teşvikleri içerir. Bu çerçevede hibe, ödenek, ortak yatırım, sübvansiyon, vergi indirimi ve altyapı yatırımları belirtilebilir. Bahsedilen araçlar içerisinde çarpan etkisi en yüksek olan ve hükümetlerin yabancı sermayeyi çekmek için kullandığı ve devlet tarafından finanse edilen altyapı yatırımlarıdır. (Yavan, 2006a)

Altyapı yatırımlarına yönelik ilk örnek devlet tarafından hususi yerlerde fiziksel olarak oluşturulmuş, altyapısı ve lojistik imkanları hazırlanmış sanayi bölgelerinin kurularak firmaların sorunsuzca bu bölgelerde faaliyetlerine başlayabilmeleri

hedeflenmiştir. Organize Sanayi Bölgesi (Organized Industrial Zone) adı verilen bu bölgeler zamanla ihtisaslaşarak sektörel bir kümelenme imkânı da ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik benzer şekilde Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (Technology Development Zone) lar kurulmuştur.(Hayter, 1997)

Uluslararası ticaretin doğasında ve hızında yaşanan değişimler ile birlikte çok uluslu firmaların da operasyonları farklılık göstermeye başlamıştır. 1960 sonrasında sadece organize sanayi bölgeleri değil, hükümetler serbest bölge (Free Trade Zone), Endüstri Bölgeleri, (Industrial Zone), ticaret ve finans bölgeleri gibi yeni özellikleri olan farklı çözümler oluşturmuştur. Bu çeşit özel alanlara yönelik en iyi örnekler özellikle Mao'nun ölümünden sonra 1979 yılında Çin'de bulunmaktadır.(Hayter & Han, 1998)

Ekonomisinin açılma dönemlerinde Çin kurulacak yeni firmalarda yabancı sermaye payını %25 ile sınırlandırırken dört adet özel ekonomik bölge kurmuş fakat 1984 yılında kıyı sahillerinde bulunan 14 kenti açarak yabancı yatırımcılar buralara çağırmıştır.(Gong, 1995)

1990'lı yıllara gelindiğinden Çin'de 52 adet ileri teknoloji bölgesi inşa edilmiş ve yabancı sermayeyi ülkenin iç bölgelerine de çekebilmek için küçük çaplı sanayi ve teknoloji bölgeleri oluşturmuştur. Hizmet sektörüne yönelik yatırımcılar için de serbest ticaret bölgeleri kurulmuştur.(Zhou, Delios, & Yang, 2002)

Dolaylı mekânsal politikalar ise daha çok yerel yönetimler ve belediyeler marifetiyle sağlanan, şehirlerin fiziksel, sosyal ve kültürel altyapıları ile bu bölgelerde yaşayan insanların refah seviyesini ve konforunu arttırmaya yönelik eğitim, sağlık ve sportif ihtiyaçlara dönük yatırımlardır. (Yavan, 2006a) Hedefleri açısından mekânsal olmayan fakat sonuçları itibarıyla mekânsal nitelikleri olan politikalardır. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu yatırımlar az gelişmiş bölgelerin cazibesini arttırarak yabancı sermayeli şirketler nezdinde cazip hale getirmektedir. İngiltere ve ABD'de savunma sanayi tesislerinin kurulduğu bölgelerdeki gelişme örnek olarak gösterilebilir.(Tümertekin & Özgüç, 2005)

Yerel mekânsal politikalar ise il ve ilçe belediyeleri veya valiliklerinin yabancı sermayeyi kendi idari alanlarından bulunan şehirlere çekebilmek için oluşturduğu

politikalaradır. Özellikle emlak vergisi ve yerel endüstriyel politika boyutunda cereyan eden bu politikalarda firmaların yer seçimini etkileyebilmektedir. (Watts, 1987)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için bir çok ülkede kurulan Yatırım Destek Ajanları (Investment Promotion Agencies) de yabancılara sağladıkları destekler ve kolaylıklar açısından bir teşvik unsuru olarak değerlendirilebilir.(Yavan, 2006b)

Yatırım teşvikleri sayesinde hükümetler yabancı firmaları belirli bir ölçüde cezbedebilir fakat birçok firma için teşvik unsurları yatırım kararlarından öncelikli parametre olmamaktadır. Bunun yanı sıra yabancı sermayeye sağlanan teşvik unsurları aynı sektör veya hizmet dalında faaliyette bulunan yerel firmaların rekabet gücünü etkileyebilir. Bu nedenle etkin ve verimli bir teşvik politikasının hazırlanması ve çerçevesinin iyi çizilmesi gerekmektedir. (Batmaz & Tekeli, 2009)

Çok uluslu firmaların maliyet avantajları sağlayan ülkelere doğru kayması gelişmiş ülkelerin mevcut yatırımcılarını tutmak amacıyla teşvik politikaları uygulamaya zorlamıştır.

Uluslararası alanda, yatırım maliyetleri açısından üstünlük sağlayan ülkeler lehine bir sermaye hareketinin yaşanması, sermaye veren ülkelerin bu kaçışları engellemek ve bazı alanlardaki rekabetçiliklerini korumak için teşvik tedbirleri almaya zorlamıştır. ABD’de bulunan silikon vadisi projesi bu kapsam içindedir.(Duran, 2002)

3.1.2.9 Ekonomik Özgürlük

Ekonomik özgürlük özünde bireylerin ekonomik mal ve hizmetlerden özgürce faydalanabildiği bir bireysel otonomidir. Ekonomik özgürlüğün temelinde yatan felsefe; bireyler kendi ihtiyaç ve isteklerini en iyi bilendir ve herhangi bir hükümet veya teknokrat dayatması ile değil kendi arzularınca hareket edebilmeleridir. Bu nedenle bireysel otonomiye engelleyebilecek her türlü devlet kontrolü ekonomik özgürlüğü kısıtlıyor

olacaktır.(Miller, Kim, & Holmes, 2015)

3.1.2.10 Rekabet Gücü

Ülkelerin sağlamış olduğu mal ve hizmetlerde diğer ülkelere göre daha yüksek gelir ve istihdam oranı sağlayan bir güç ile ve yine bu mal ve hizmetleri maliyet, nitelik, inovasyon, kalite, güven gibi parametrelerde diğer ülkelere nispeten daha iyi sağlayabilme becerisidir. Bu rekabet hem firmalar bazında ulusal ve uluslararası rakiplerine karşı veya spesifik bir sektör veya endüstri bazında da gerçekleşebilir.(Erdoğan, 2012)

Mal piyasalarında şirketlerin birbirleri ile rekabet etme durumu özellikle 1970'lerden sonra meydana gelen petrol krizleri ve 1980'lerden itibaren üretim girdilerinin verimliliğinin düşmesi nedeniyle daha çok makro düzeyde değerlendirilmiştir. Rekabet bu açıdan firmalar ve sektörler arasında yaşanmaktadır. Porter ise hükümetlerin de rekabet konusunda çalışmak zorunda olduğunu ifade etmiştir.(Erdoğan, 2012)

Bir ülkenin nüfus ve işgücü büyüklüğü, yer üstü ve yer altı kaynakları ve coğrafi konumu gibi unsurlar doğal olarak ülkeye rekabet gücünü veren veya alan unsurlar olarak değerlendirilirken Michael Porter sürdürülebilir bir büyümenin klasik teorisinin vazettiği parametreler üzerinden bir rekabetçilik anlayışı ile sağlanamayacağını dört faktör üzerinde durmuş ve bu faktörlerin hükümet ile ilişkilerini de belirten bir analiz eklemiştir.(Erdoğan, 2012)

Porter'a göre bu dört unsur;

- Şirket Stratejisi, Altyapı ve Rakiplik (Strategy, Infrastructure and Rivalry)
- İlgili ve Destekleyici Endüstriler (Related and Supporting Industries)
- Faktör Koşulları (Factor Conditions)

- Talep Koşulları (Demand Conditions)

Porter şirketlerin bu dört unsura sahip olmalarının ülkelerin rekabet gücünü etkileyeceğini ve hükümetin de bu arada bu dört unsurun gerçekleştirilebilmesi için gerekli uygun ortamın oluşturulmasını sağlamaktır. Rekabet gücünün arttırılması demek ülkenin tüm iktisadi kaynaklarının maksimum verimlilik ve katma değer çerçevesinde değerlendirilerek ekonomik etkinliğe çevirebilmektir. Bununla birlikte rekabet sadece ihracat artışı ya da ödemler dengesinin düzeltilmesi değil aynı zamanda ülkenin refahını arttırarak istihdam yaratabilme ve uluslararası pazarlarda tutunabilme becerisidir.(Aktan, 2003)

3.1.3 Bölgesel ve Yerel

Bölgesel ve yerel etkenler içinde şeffaflık, kurumsal yönetim ilkeleri, fikri mülkiyet hakları, doğal coğrafi konum ve ev sahibi ülkede mevcut kültür ve iş yapma dinamikleri birlikte gelen psikolojik faktörler sayılabilir. (Erdoğan, 2012)

3.1.3.1 Şeffaflık Seviyesi

Ev sahibi ülkelerin ulusal ve yerel yönetimlerinin sahip olduğu şeffaflık ve kurumsal yapı yatırımcılar için ülke riskini belirleyen bir etkidir. Kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin yolsuzluktan ve istikrarsızlıktan uzak bir yönetim anlayışı ile hareket etmeleri ise yatırımcılar için pozitif olarak değerlendirilecektir .(Rose-Ackerman, 1999) a göre yolsuzluk kamu gücü ve otoritesinin kamu dışında bir fayda veya kar için suiistimal edilmesidir. Devlet malının özel çıkarlar için yine devlet görevlilerince satılması da (Shleifer & Vishny, 1993) tarafında yapılan yolsuzluk tanımlamasıdır. Bir diğer yolsuzluk

tanımlaması da Dünya Bankası tarafından “kamu yetkinisinin kişisel çıkaralar için istismar edilmesidir” şeklinde tanımlanmıştır.

3.1.3.2 Kurumsal Yapı

Uluslararası yatırımcılar için önemli hususlardan bir diğeri yatırım kararı olarak giriş yapmış olduğı ÷lkede güçlü ve çeşitlendirilmiş bir sermaye piyasasının varlığı, mevcut yasa, kanun ve yönetmeliklerin uygulanabilirliği, sürekliliğı ve uluslararası işlemlere uygunluğu olacaktır. (Erdoğan, 2012)

Kurumsal yapının gelişmemiş olması faaliyette bulunan şirketlerin denetimini zorlaştırarak vergiden kaçınma, tekelleşme gibi durumları engellemeyi öncelemekte ve ekonomiye negatif etkide bulunmaktadır. Mali ve idari yapının kolaylaştırılarak kurumsal ortamın yaratılması yatırım çekme adımında oldukça önem arz etmektedir.(Candemir, 2006)

3.1.3.3 Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Küreselleşen ve mal ve hizmetlerin çok hızlı yer değiştirebildiğı günümüzde ekonomileri rekabetçi kılan en önemli unsur inovasyon, Ar-Ge (Araştırma ve Geliştirme) faaliyetleri ve bunlarla birlikte ortaya çıkan fikri mülkiyet haklarıdır. Bununla birlikte gelen fikri mülkiyet hakkının eser sahibini nezdinde hukuki olarak güvence altına alınmış olması çok önemlidir. (Helvacıoğlu, Eraslan, & Bulu, 2004)

Fikri mülkiyet en basit haliyle “ticari değere sahip enformasyon” olarak tanımlanabilir.(Ongun, 1996) Kamu tarafından mülkiyet tahsis edilen fikir, icat veya yaratıcılığın bileşkesi şeklinde karakterize edilebileceğı Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD: United Nations Conference on Trade and

Development) ve Dünya Bankası (The World Bank) tarafından vurgulanmıştır.(Erdoğan, 2012)

Şirketler ve şahıslar fiziksel olduğu kadar fiziksel olmayan mülkiyete de sahip olabilirler. Bu çerçevede spesifik üretim süreçleri, yazılımlar veya yeni bir reklam ve pazarlama tekniği fiziksel değildir. Gelişmiş ülkelerde bu ve benzeri varlıklar telif hakları, patentler ve ticari markalar ile koruma altında alınmıştır. Bazı sektörler, yazılım, bilgisayar, ilaç gibi elle tutulamayan fikri mülkiyetin daha yoğun olduğu sektörler olup göreceli olarak mülkiyet hakkının koruma altına alınmış olması daha hassas bir konu olarak öne çıkmaktadır. Teknoloji transferini mümkün kılan ve Ar-Ge yoğun olan bu sektörler gelen yatırımlar ev sahibi ülkeler açısından da arzulandığı için fikir mülkiyetlerin korunmasına yönelik ciddi tedbirler almayı gerektirmektedir.(Erdoğan, 2012)

Fikri mülkiyet hakları ile ilgili en temel iki hedef fikrin veya icadın sahibini ödüllendirmek ve ikinci olarak bilim teknoloji ve kültürel faaliyetlere katılımın yüksek olmasını sağlayarak kamu ve özel sektörün dikkatini çekebilmektir.(Soyak, 2005)

Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı'nın (World Intellectual Property Organization: WIPO), "Patent İş birliği Anlaşması" çerçevesinde yayımladığı 2016 yılı raporuna göre, ABD, Japonya ve Çin patent başvurularının en çok yapıldığı ilk üç ülke olmuştur.

Tablo 5 Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı'nın (WIPO) 2016 Raporu çerçevesinde en çok patent kaydı gerçekleşen ilk 10 ülke

Ülkeler	Patent Başvuru Sayısı (PCT) 2016
ABD	56.595
Japonya	45.239
Çin	43.168
Almanya	18.315

Güney Kore	15.560
Fransa	8.208
İngiltere	5.496
Hollanda	4.679
İsviçre	4.365
İsveç	37.20

Kaynak: WIPO, (Çevrimiçi) <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>, 28.10.2017.

2016 yılında Türkiye’de gerçekleşen toplam patent kaydı 1.010’dur.

Tablo 6 Yıllara Göre Türkiye’de Patent, Marka ve Endüstriyel Dizayn Rakamları

Yıllar	Patent	Marka	Endüstriyel Dizayn
2002	550	35,923	3,651
2003	654	39,735	4,552
2004	965	50,919	5,827
2005	1,242	62,835	6,566
2006	1,642	69,911	6,998
2007	2,397	73,048	8,486

2008	3,037	77,554	9,570
2009	3,319	73,760	8,792
2010	4,211	90,851	10,462
2011	5,283	124,159	11,788
2012	5,983	123,350	11,496
2013	5,793	126,915	12,982
2014	6,495	132,574	13,062
2015	7,287	131,088	12,825
2016	8,364	131,658	13,122

Kaynak: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=TR

Tablo 7 2002-2016 yıllarında yapılan patent başvurularının dağılımı

Teknoloji Alanı	Pay (%)
Diğer Tüketim Malzemeleri	11.71
Mobilya, Oyun	7.56
İlaç	7.47
İnşaat Mühendisliği	6.10
Termal Aparatlar	5.52

Medikal Teknoloji	5.41
Ulaşım	5.18
Elektrikli Makinalar, Cihazlar, Enerji	4.34
Diğer Özel Makineler	4.10
Motor, Pompa, Türbin	3.74
Diğer	38.8

Kaynak: http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=TR

“Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması” (Trade- Related Aspects of Intellectual Property Rights- TRIPs), 1995 yılında kabul edilmesi ile birlikte uluslararası ticarete fikri mülkiyet hakları ile ilgili ortaya çıkan sıkıntıları giderilerek uluslararası bir mekanizmanın oluşturulması amaçlanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte mevcut sistemler tek çatı altında toplanarak yabancı sermaye yatırımlarının arttırılarak daha şeffaf ve istikrarlı bir sistemin geliştirilerek gelişmekte olan ülkelerdeki teknoloji ve Ar-Ge yatırımlarının artması hedeflenmektedir.(Ongun, 1996)

3.1.3.4 Ülkenin Konumu ve Coğrafi Özellikler

Ev sahibi ülkenin var olan coğrafi konumu ve özellikleri yatırımcı şirketler açısından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Denize kıyı şeridinin olması, toplam yüzölçümü, nüfusun yoğunlaştığı büyükşehirlerin olması, jeopolitik açıdan komşuları ve bu ülkelerin riskli olup olmadığı bile önem arz edebilmektedir. Ev sahibi ülkenin sağlayabileceği arazi miktarı, jeolojik yapısı, altyapı unsurları da maliyetleri etkileyeceği için yatırımcıların kararlarını etkileyebilmektedir.(Erdoğan, 2012)

Yatırım yapan şirketin geldiği ülke ile ev sahibi ülke arasında fiziksel yakınlık da operasyonel anlamda maliyetleri etkileyebileceği için önemli olacaktır. Benzer şekilde

ilki ülke arasındaki fiziksel olduğu kadar sosyokültürel yakınlık da iş yapma şekillerindeki benzerlikten ötürü bir kolaylık ve hız sağlayacağı için karar aşamasında önem arz edebilir. (Braunstein, 2000) Türkiye'nin bölgede yatırım çekme konusunda rakiplerinde olan Doğu Avrupa ülkelerinden Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya gibi ülkeler en çok yatırımı Almanya, Avusturya ve İtalya'dan çekiyor olmasının en önemli nedeni coğrafi yakınlıktır.(Altomonte, 2000)

Kanadalı şirketlerin ABD'ye yatırım yapma kararı almalarında, Kanada-ABD sınırına yakınlığın önemli olduğu belirtilmiştir..(Solocho & Soskin, 1994)

Keza İtalya'da Fransa ve İsveç kökenli yatırımcıların bilgi maliyetlerini azaltmak ve sosyokültürel olarak yakında olmak istedikleri için konumlandıkları ifade edilmektedir.(Mariotti & Piscitello, 1995)

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlarda görülen bu duruma literatürde “sınır etkisi” (border effect) adı verilmektedir. (Erdoğan, 2012)

Yabancı bir şirketin farklı bir ülkede yatırım yapma kararı bu ülkede mevcut ekonomik ve politik durum ve bunların getirmiş olduğu piyasa belirsizliklerinden etkilenmektedir. Bu belirsizliği azaltmak için gerekli bilgi edinimi de beraberinde bilgi asimetrisinin getireceği maliyet ortaya çıkmaktadır. Bu bilginin uluslararası firmaların genel merkezlerine taşınıp, işlenip değerlendirilme maliyeti de oluşturmaktadır.(Arrow, 1971)

Fiziksel olarak uzaklık ve bunun ekonomik kararlar üzerindeki etkisi ile birlikte sonradan ortaya atılan diğer bir kavram ise kültürel uzaklık olmuştur. Uluslararası bir firmanın ev sahibi ülkeye yatırım yapması bu anlamda ülkelerarası kültürel uzaklıkların da azaltılmasında bir etken olacağı ifade edilmiştir.(Kogut & Singh, 1988)

Bu bağlamda bir diğer etken “metropol veya başkent etkisi” (capital effect) dir. Ev sahibi ülkede sanayi, ticaret ve nüfusun yoğunlaştığı lokomotif şehirler uluslararası firmaların bilgi edinimi maliyetlerini azaltmakta, sosyo kültürel olarak sundukları imkanlar ile diğer potansiyel yabancı yatırımcıları da kendilerine çekmektedir.(Yavan, 2006a)

Türkiye'ye bakıldığında toplam 32.311 yabancı sermayeli şirket ile metropol etkisi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8 Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

İller	Şirket Sayısı (1954-2016)	Toplam Uluslararası Şirket Sayısı İçindeki Payı (%)	Şirket Sayısı (2016)	Toplam Uluslararası Şirket Sayısı İçindeki Payı (%)
İstanbul	32.311	60,8	3502	62,7
Antalya	4936	9,3	274	4,9
Ankara	2931	5,5	225	4,0
İzmir	2418	4,5	175	3,1
Muğla	1709	3,2	340	6,1
Mersin	1613	3,0	53	0,9
Gaziantep	1180	2,2	330	5,9
Bursa	726	1,4	211	3,8
Aydın	674	1,3	18	0,3
Hatay	653	1,2	42	0,8
Diğer İller	4005	7,5	411	7,4
TOPLAM	53156	100	5581	100

Coğrafi etkenler başlığında bir diğer konu da ev sahibi ülkenin sahip olduğu iklimsel koşullardır. Aşırı soğuk ya da aşırı sıcak iklime sahip ülkelerde işgücünün verimliliğinin ve yaşam kalitesinin azalması veya şirketlerin enerji ve inşaat-işletme maliyetlerini olumsuz etkileyebilmektedir. (Coughlin & Segev, 2000) Fakat bununla birlikte spesifik yatırımlarda, örneğin Veri Saklama Merkezleri, daha ekstrem iklim koşullarının tercih edilebilmesi de mümkündür.

3.1.3.5 Kültürel Yapı ve Psikolojik Faktörler

Ev sahibi ülkenin sahip olduğu sosyo kültürel doku ve bunun işgücünde, çalışma, üretim ve tüketim alışkanlıklarındaki etkileri, ev sahibi ülkede mevcut eğitim sistemi ve kalitesi yabancı sermaye yatırımcısı açısından değerlendirilen faktörlerdendir.

Yabancı yatırımcıların kendilerini kültürel olarak rahatsız hissetmeyecekleri bir ortamı tercih ettikleri de gözlenmektedir.(Akdiş, 1988)

Ev sahibi ülkenin sahip olduğu bu durum yatırımcıların piyasaya sürecekları mal ve hizmetleri de etkileyecektir. Kültüre göre bazen gelir düzeyi düşük olsa bile bazı durumlarda yüksek kaliteli ürünler tercih edilebilmektedir.(Deepak, 1975)

Yabancı sermayenin veya yabancı şirketlerin ev sahibi ülkedeki kamuoyunda sahip olduğu imaj da çok önemli bir psikolojik faktördür. Kamuoyunda zaman zaman ortaya çıkan ve belirli bir ülke veya sektörden yabancı sermayeli firmaları hedef alan olumsuz kampanyalar bu firmaları tedirgin edecektir. (Frank, 1980)

3.2 Kaynak Ülke Açısından

3.2.1 Hammadde ve Doğal Kaynaklar

II.Dünya savaşına kadar daha ucuz ve bol doğal kaynak ve hammadde temini motivasyonu ile hareket eden uluslararası firmalar zamanla ihraç ederek ulaşım sağlayamadıkları gelişmekte ve nüfusu artmakta olan ülkelere mal ve hizmet arzı gerçekleştirmeye dönüşmüştür. Bunun bir nedeni de zamanla bazı şirketleri ithal etmiş oldukları hammaddenin önüne çıkan engeller veya hammadde ithal ettiği ülkede yapılacak bir üretim faaliyetinin lojistik ve yeni bir pazar penetrasyonu ile daha karlı olmasıdır.(Roberts, 1994)

3.2.2 Lojistik

Lojistik maliyetler yerli veya yabancı birçok firmanın en temel maliyet unsurlarından birini teşkil edebilmektedir. Bu çerçevede lojistik maliyetler ihracat yapılan ülkede satılmak istenen malın fiyatını ciddi oranda arttırabilmektedir. Bu nedenle bazı uluslararası firmalar tüketicilere yakın olmayı tercih ederek hedef pazarın bulunduğu ülkeye yapacağı doğrudan yatırım ile ticari yönde olumsuzluk oluşturan fiyat artışının önüne geçmek ister.(Pugel, 2000)

3.2.3 Ucuz İşgücü

Ucuz işgücü özellikle hızlı nüfus artışının yaşandığı gelişmekte olan ülkeler nezdinde yabancı yatırımcılar açısından bir cazibe oluşturmaktadır. Özellikle emek yoğun olan üretim faaliyetlerinde işgücü maliyetleri en önemli unsur olmaktadır. Bununla birlikte işgücü maliyetleri her yatırımcı için birinci öncelik olmayabilir. Özellikle

işgücünün kalitesi ve verimliliği bazı durumlarda yatırımcı için çok daha önemli olabilmektedir. Veya hedef ülkede üst tabaka tüketici kesimini hedefleyen bir ürüne yönelik yapılacak yatırımda emek maliyeti çok önemli olmayacaktır.(Candemir, 2006)

3.2.4 Rekabetçiliğin Arttırılması

Firmaların mevcut bulundukları ülkede veya sektörde sahip olduğu rekabetçiliği arttırmak veya kaybetmemek adına da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelebilirler. Özellikle belli bir sektörde rakiplerin başka ülkelerde yatırım yoluyla yeni pazarlara açılması bu sektörde yer alan diğer firmaları da yeni yatırımlara teşvik edecektir.(Candemir, 2006) Örneğin ölçek ekonomisinin dışında bazı sektörlerde Çin'e doğrudan yatırım yapan firmaları zamanla diğer rakipleri de takip ederek yatırım yapmıştır.

3.2.5 Tarife ve Kotalardan Kaçınma

Ülkeler bazen yerli üreticileri ve sanayiye korumak ve bazen de döviz rezervlerini koruyarak cari açığı düşürebilmek için ithal edilen mal ve hizmetlere kısıtlamalar veya ek vergi ve zorluklar getirebilmektedir. Bu ülkeye mal ihracından bulunan firma getirilen bu ekstra tarife veya kotalardan ötürü bu ülkeye doğrudan yatırım ile girmeyi değerlendirecektir.(Erdoğan, 2012)

3.2.6 Mevcut Piyasaların Korunması / Yeni Piyasa Arayışı

Firmalar faaliyette bulundukları ülkelerde yaşanan endüstriyel gelişim veya

karlılık oranlarının azalarak yatırım olanaklarının azalması durumunda ekonomik ivmesi daha yüksek yeni pazarlara yönelerek karlılığını arttırmak isteyecektir. (Candemir, 2006)

3.2.7 Unvan ve Sırların Korunması

Teknoloji ve Ar-Ge değeri yüksel ürünler üreten firmalar bazen lisans anlaşması veya yerel ortaklar yoluyla yeni bir ülkede yatırım yerinse teknolojisini ve şirket sırlarını korumak için tek başına yatırım yapma yolunu tercih edebilir.

Bunun yanı sıra bazı firmalar da ürünlerinin kalitesi veya başka bir özelliği yitirmemesi için yine lisans altında fason olarak ürettirmek yerine doğrudan kendileri üretmek isteyebilmektedir.(Görgün, 2004)

3.3Çokuluslu Firma Motivasyonları Açısından

Firmaları uluslararası doğrudan yatırıma götüren, kar maksimizasyonu başta olmak üzere, pek çok etken bulunsa da (J. H. Dunning, 1993) uluslararası firmaları yatırıma yönlendiren beş ana unsuru açıklamaktadır;

Tablo 9 Firmaları DYY Motivasyonları

Uluslararası Doğrudan Yatırımların Beş Ana Unsuru				
Kaynak Arayan	Piyasa Arayan	Etkinlik Arayan	Yeni Kapasite ve Strateji Arayan	Diğer Unsurlar

3.3.1 Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Uluslararası firmalar mukim oldukları ülkelerde mevcut kaynakların azlığı veya maliyetinden ötürü bu kaynakları daha kolay ve ucuza bulabileceği ülkelere doğrudan yatırım yoluyla giriş yapabilmektedir. Böylece hem kar maksimizasyonu sağlarken aynı zamanda rekabetçiliğini de koruyabilmekte veya arttırabilmektedir. Uluslararası firmalar kaynak arama etkinliği üç başlık altında değerlendirilmektedir;

- Doğal yeraltı ve yer üstü kaynakları, tarımsal ürünler ve hammadde
- İhtiyaca dahilinde olan niteliğe göre ucuz ve verimli mai ve beyaz yaka işgücü
- Yönetimsel kaynaklar (teknoloji, pazarlama, organizasyon vb.)

3.3.2 Piyasa Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Ülkelerinde bulunan mal ve hizmet piyasalarının doygunluk noktasına ulaşmış olması veya ihracat yoluyla mal ve hizmet sağladığı ülkede fiyatlarının daha fazla rekabetçi olmaması, pazarın büyümesi veya daha önce değinildiği üzere ihracata yönelik bazı kısıtlamaların olması uluslararası firmaları yeni piyasalara ve pazarlara girmeye teşvik edecektir. Bununla birlikte bazı sektörlerde ana (OEM) üreticilerin yatırım yapması sonucu ana üreticilerin tedarikçi firmalarının da bu ülkelere ana yatırımcı firmaya eşlik etmesi, ilgili ülkenin yerel ve kültürel ihtiyaçlarına göre ürünlerin modifiye edilmesi gerekliliği, lojistik olarak müşterilere yakın olmanın getirdiği maliyet düşürücü etki ve son olarak uluslararası firmaların rakiplerinin aktif olduğu pazarlarda stratejik olarak yer almaları gerektiğini düşünmeleri diğer unsunlardır.

3.3.3 Etkinlik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Etkinlik arayan yatırımlar ile hedeflenen daha önceden yapılmış olan yatırımları yapısal olarak daha etkin hale getirmektir. Etkinlik arayan yatırımlar daha çok küresel ve bölgesel ekonomilere entegrasyonunu sağlamış liberal ve gelişmiş ülkelerde yapılmaktadır. Etkinlik arayan yatırımlar da 2 alt kategoriye ayrılabilir;

- Firmaların faktör maliyetleri üzerinden sağlamaya çalıştığı etkinlik
- Benzer ekonomilere sahip ülkelerin ölçek ekonomileri farklılığı üzerinden sağlanan etkinlik

3.3.4 Stratejik Varlık Veya Kapasite Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Uluslararası firmaların rekabetçilik stratejileri de yerelden küresele döndüğü için bu firmalar uzun vadeli planlar ile hareket ederek bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla stratejik firmaları veya rakipleri satın alarak DYY gerçekleştirmektedirler. Etkinlik arayan DYY ile benzerlik teşkil eden bu yöntemde firmalar rekabetçiliğini uzun vadede korumak ve kuvvetlendirmek için potansiyel rakip firmaları daha büyümeden satın alma yoluyla bünyesine katmaktadır

3.3.5 Diğer Motivasyonlar Yani Kaçış, Destek ve Pasif Amaç Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Uluslararası firmaları DYY'yea yönlendiren bu dört ana unsurun dışında kalan diğer unsurlardır. Bunlar da kendi içinde üç farklı şekilde belirtilmektedir;

- Kaçış Yatırımları: Mukim olduğu ülkeden kaynaklanan ve mevcut yatırım ve

ticaretini sekteye uğratan kısıtlamalar, çevresel unsurlar firmaları başka ülkelere yatırım yapmaya yöneltecektir.

- Destek Yatırımları: Uluslararası firmaya ait alt firmaların ana firmayı desteklemek için yapmış olduğu yatırımlardır. Üretimin yanı sıra ticareti desteklemeye yönelik kurulan veya ilgili ülkenin ekonomik, politik ve pazar durumu ile bilgileri sağlamak için kurulan şube veya liason ofisler şeklindedir.

- Pasif Yatırımlar: Holdinglerin veya Private Equity denilen firmaların şirket satın alarak belli bir süre elinde tutması ve sonra satması şeklinde gerçekleşen yatırımlar ile bireyler veya firmalar tarafından gayrimenkul sektörüne yapılan yatırımlardır.

Uluslararası firmaların DYY yaparken bir veya birden fazla unsur ile hareket etmekle birlikte zamanla yatırım yapmış oldukları ülkelerdeki şartlar veya değişen küresel şartlar nedeniyle motivasyonları değişiklik gösterebilmektedir.

(Moosa, 2002) ya göre ise uluslararası firmaları DYY yapmaya iten 13 unsur bulunmaktadır. Bunlar;

1. Pazar'ı genişletmek
2. Üretim etkinliğini sağlamak ve arttırmak
3. Kaynak (hammadde) ihtiyacını sağlamak
4. Teknoloji ve Know-how ihtiyacı
5. Olası riskleri çeşitlendirerek minimize etmek
6. Operasyonel kolaylık sağlamak
7. Hassas fikri mülkiyet haklarının bulunması
8. Bilgiyi korumak
9. Markayı korumak
10. Markadan yararlanmak

11. Tarife ve kotalardan kaçınmak
12. Döviz kuru farklılıklarından faydalanmak
13. Rakip firmaları ve diğer uluslararası firmaları izlemek

Tablo 10 DYY Yatırımını Etkileyen Nedenler

Faktörler	Örnek
Politik Faktörler	Vergi, ticaret ve makroekonomik politikalar, özelleştirme politikası
İş Yapma Faktörleri	Yatırım Teşvikleri
Pazar ile ilişkili ekonomik faktörler	Pazar'ın büyüklüğü, büyüme hızı ve yapısı
Kaynak ile ilişkili faktörler	Hammadde, emek maliyeti, teknoloji
Etkinliğe yönelik ekonomik faktörler	Lojistik ve iletişim maliyeti, emek verimliliği

(Kaynak UNCTAD 2002)

4 YATIRIM ORTAMI İYİLEŞTİRME'DE KÜRESEL VE YEREL UYGULAMALAR

4.1 Küresel Uygulamalar

4.1.1 Yatırım Promosyon Ajansları

Firmaların büyümek için stratejik pazarlama tekniklerini kullandıkları gibi ülkelerinde ulusla bir marka oluşturmak ve küresel DYY için cazibe merkezi olmak amacıyla bir pazarlama stratejisine sahip olması gerekebilir. (Kotler et al., 1997) ekonomik kalkınmanın sağlanması için bu tür bir ulusal stratejinin olması gerektiğini ifade etmektedir.

UNCTAD (1998) DYY'lerin belirleyicileri olarak sadece ekonomik değil aynı zamanda destek ve kolaylaştırma faaliyetlerinin de olduğunu ifade etmektedir. DYY'nin iktisadi belirleyicileri piyasa büyüklüğü, düşük maliyetli vasıfsız işgücü, hammadde, stratejik varlıklar ve teknoloji iken destek faaliyetleri ise yatırım tanıtım faaliyetleri, yatırım teşvikleri ve idari hizmetler olarak ifade edilebilir.

Tüylüoğlu ve Aktuna (2006) YPA'ların kurulması, fonksiyonları, kullanılan teknikler, stratejiler, organizasyon şekilleri (kamusal, yarı kamusal ve özel), yetkileri ve hukuki yapıları, işlevsel bölümleri ve Uluslar arası YPA organizasyonlarını konularını ele almıştır. İfade edilen içeriği ile Tüylüoğlu and Aktürk (2006) ve YPA'larının yabancı sermaye yatırım girişini arttırmadaki rolünün ve Türkiye'deki çabaların incelendiği Dumludağ (2006) çalışmaları literatürdeki ilk örnekler arasında yer almaktadır.

Aktürk and Tüylüoğlu (2012) DYY yatırımı yapan 18 gelişmiş ülke ve DYY çeken 4 gelişmekte olan ülke verilerini kullanarak çekim modeli kapsamında bir araştırma gerçekleştirmiştir. DYY miktarının artırılmasında yatırım yapılan ülkelerin GSYİH büyüklüğünün açıklama gücüne sahip olduğu bulunmuştur. Çekim modelinde YPA değişken katsayısı da pozitif çıkmış olup, YPA'ların DYY'ler üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Aktürk and Tüylüoğlu (2012) Son 10-15 yıllık süreç içerisinde DYY çekme maksadıyla faaliyete geçen ülke YPA'ların kurumsal

abaların artmasının yanında DYY’lerin belirleyicileri arasına girmesine de neden olmuştur.

Lim (2008) Literatür alışmalarında DYY’nin teşviki için destek ve kolaylaştırma faaliyetlerinin iktisadi belirleyicilerden daha az öneme sahip olduğunu ve birçok hükümetin ise bu faaliyetleri önemli politika araçları olarak gördüğünü ifade etmektedir. Promosyon faaliyetlerinin destek sağlama noktasındaki faydaları önemli olarak kabul edilse de (UNCTAD, 1998) literatürde YPA’ların rolüne ilişkin görece olarak az sayıda çalışma bulunmaktadır.

YPA’lara ilişkin alışmalar Wells ve Wint’in “Marketing a Country” (1990) isimli kitabıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Wells (1999) söz konusu kitapta sınıflandırılan tekniklerin YPA’ların yapmış oldukları faaliyetleri tanımlamada genel bir Standard olduğunu ifade eder. 1990’lı yıllardan 2003 yılına kadar YPA’lara ilişkin yapılan çalışmalar kronolojik olarak Lim (2008) tarafından derlenmiştir.

4.1.1.2 Dünya Yatırım Promosyon Ajansları Birliği (WAIPA)

Dünya Yatırım Ajansları Birliği (WAIPA) 1995 yılında İsviçre hukuku altında Genova’da kurulan bir sivil toplum kuruluşu (STK) dur. WAIPA’ya şu anda 130 farklı ülkeden toplam 170 adet yatırım ajansı üyedir. Sağlamış olduğu diğer hizmetler yanında WAIPA’nın en önemli görevi yatırım ajansları arasında bir network oluşturarak başarı hikayeleri ve en iyi uygulama örneklerinin paylaşılmasını sağlamaktır. Birliğin hedefleri arasında:

- Yatırım ajansları arasındaki iş birliklerinin anlaşılması ve tanıtımı
- Bilgi toplama sisteminin güçlendirilmesi ve elde edilen bilgilerin verimli kullanılmasının sağlanması
- Yatırım tanıtım faaliyetlerinde ülkesel ve bölgesel tecrübelerin aktarımı

- Yatırım ajanslarını bağılı bulundukları hükümet organlarına yatırım tanıtım stratejisi oluşturmalarında yardımcı olmak
- Yatırım ajanslarının eğitimler yoluyla teknik kapasitelerinin arttırılmasının sağlanması

olarak sıralanmaktadır.

WAIPA faaliyetlerini gerçekleştirirken Danışman Komitesinde yer alan diğer örgütler ile koordineli bir şekilde hareket etmektedir. Bu örgütler şunlardır:

- Uluslararası Ekonomik Kalkınma Örgütü- International Economic Development Council (IEDC)
- Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD)
- Ticaret ve Kalkınma Birleşmiş Milletler- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)
- Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü- United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)
- Uluslararası İş Örgütü- International Labor Organization (ILO)
- Uluslararası Ticaret Odası-International Chamber of Commerce (ICC)

WAIPA'nın genel merkezi 2016 yılında Genova'dan İstanbul'a taşınmıştır ve faaliyetlerini İstanbul'dan yürütmektedir. Dönemsel başkanlık sistemi olan WAIPA'ya son üç dönemdir Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı başkanı başkanlık etmektedir.

4.2 Türkiye’deki Uygulamalar

4.2.1 Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı

5523 sayılı kanun ile 4 Temmuz 2006’da resmi gazetede yayınlanan Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın Kurulması Hakkında Kanun ile hayata geçen Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA) kanun metninde ifade edildiği şekliyle *“ülkenin ekonomik kalkınmasında gereksinim duyulan yatırımların artırılması için Türkiye’de yatırım yapılmasını özendirmeye yönelik yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması maksadıyla kurulan Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansının görev, yetki ve teşkilâtını düzenlemektir”* görevini ifa etmek üzere kurulmuştur.

Kurum kendi web sitesinde küresel iş dünyasına Türkiye’deki yatırım fırsatlarının anlatılması ve tanıtılması ve yatırımcılara yatırımlarının her aşamasında kamu adına destek vermekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir.

Yatırım başlığını daha spesifik hale getirerek;

- Teknoloji yoğun
- İstihdam yaratan
- Katma değer yüksek

Yatırımların bürokratik engellere takılmadan hızlı bir şekilde takip edilip destekleneceği belirtilmektedir.

Bu görevin yerine getirirken dünyanın fakrlı şehirlerinde faaliyet gösteren TYDTA ofisleri bu ülkelerdeki yatırımcılara hitap etmektedir. ABD, Almanya, BAE, Kanada, Fransa, Japonya, Hindistan, İspanya ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde ofisleri bulunmaktadır. TYDTA olarak yatırımcılara sağlanan gizlilik esasına dayalı ve ücretsiz olan hizmetler aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Danışmanlık Hizmetleri

Türkiye'ye ilgi duyan yabancı firmalara Türkiye'nin mevcut makro ekonomik ve siyasi konjonktürü ile şirket kurma, teşvik sistemi, Sektörel bilgiler, operasyonel maliyetler, emek piyasası vb. bilgilerin iletilmesi ve anlatılmasıdır.

Koordinasyon Hizmetleri

Türkiye'de mukim yabancı sermayeli firmalar ile yeni gelen firmalara ile kamu kurumları, STK'lar, üniversiteler, yerel yönetimler ve diğer ilgili olası paydaşlara ile ilişki kurmaları, ikili görüşmelerin ayarlanmasının koordine edilmesi. Bunun yanı sıra yatırımcı firmanın olası müşteriler, tedarikçileri ile bağlantılarının sağlanması konusunda destek verilmektedir.

Yatırım Destek Hizmetleri

TYDTA tarafından takip edilen yatırım projelerinde yatırımcıların bürokratik süreç ve engellere takılmadan hızlı bir şekilde mesafe kat etmesi için şirket kurulumu, çalışma ve oturma izni, teşvik başvurusu, çevresel etki değerlendirme raporu (ÇED) başvuruları ve diğer olası ilgili lisans ve izinler ilgili süreçlere yönelik bilgilendirme ve gerektiğinde ilgili kamu kurumu nezdinde konunun takip edilmesi hizmeti sağlanmaktadır.

Arazi Bulma Desteği

Yatırımcı firmanın ihtiyaç duyduğu yatırım arazi ve gerekli altyapıya yönelik çalışmalar ile gerektiğinde yatırımcı firma ile birlikte seyahat planlaması yapılarak ilgili arazilerin yerinde ziyaret edilmesi,

Yatırım Heyeti Ziyaretleri

Yabancı firmalar Türkiye ziyaretleri esnasında özellikle ilk kez ülkeye gelen yatırımcılara yönelik konaklama yerinin bulunması, toplantılar için transfer gibi bazı lojistik kolaylıkların ve desteklerin sağlanması

Proje Lansman Hizmetleri

Türkiye’de yatırım kararı almış ve bunu anons etmek isteyen firmalar için basın bildirisi veya toplantısı düzenleme, temel atma ve açılış törenlerinin organizasyonu ve bu konuda gerekli halka ilişkiler desteğinin sağlanması

Yerli Ortak Bulma Desteği

Türkiye’ye yatırım yapmak ve yatırımları için mevcut Türk şirketler ile ortaklık düşünen firmalara yönelik olası Türk firma adaylarının bulunması, tanıtılması desteği

Yatırım Sonrası Hizmetler

Yatırımın tamamlanması sonrasında yatırımcı firma ile ilişkilerin sürdürülerek olası genişleme projeleri veya yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik desteğin sağlanması. Mevcut firmalar tarafından yaşanan ve yatırım ortamını iyileştirici önerilerin de alınarak ilgili kamu kuruluşlarına iletilmesi.

4.2.2 Yatırım Ortamı İyileştirme Koordinasyon Kurulu(YOİKK)

Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı çerçevesinde 11 Aralık 2001 tarihli Bakanlar Kurulu Prensip kararı ile oluşturulan Yatırım Ortamı İyileştirme Kurulu (YOİKK) yatırımlar ile ilgili bakanlıklar ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İhracatçılar Meclisi(TIM), Yabancı Sermayeli Yatırımcılar Derneği (YASED), Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği (MUSIAD) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) başkanlarından oluşmaktadır.

YOİKK’in görevleri başlıca;

- Türkiye’nin yatırım ortamına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi
- Yatırım ortamının diğer ülkelere göre rekabet gücünü arttıracak gerekli tedbirlerin tespit edilerek politika yapıcıların bilgilendirilmesi

- Yatırım ve işletme dönemi süresince her safhada gerek yerli gerekse yabancı sermayeli yatırımcıların önüne çıkan idari sorun ve engellere çözüm önerileri getirmek
- İhracat odaklı üretim, istihdam artışı ve özel sektörün güçlendirilmesi
- Kamu kurumları ve diğer çeşitli platformların gündeminde olan yatırım ortamı konularının kamu-özel sektör iş birliği çerçevesinde dile getirilmesi

Şeklinde belirtilmektedir.

YOİKK'in sekretarya faaliyetleri Ekonomi Bakanlığı tarafından TYDTA ile ortaklaşa gerçekleştirilmektedir. YOİKK bu faaliyetlerini hem kamu hem de özel sektör temsilcilerinden oluşan ve aşağıda yer alan teknik komiteleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

- Şirket İşlemleri ve Kurumsal Yönetim,
- İstihdam,
- Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) ve Sektörel Lisanslar,
- Yatırım Yeri, Çevre ve İmar İzinleri,
- Vergi ve Teşvikler,
- Dış Ticaret ve Gümrükler,
- Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları ve ARGE,
- Yatırım Ortamı Mevzuatı ve Hukuksal Süreçler,
- Finansmana Erişim,
- Altyapı

4.2.3 Yatırım Danışma Konseyi (YDK)

Dünya Bankası ve Türk Hükümetinin ortak girişim ile Türkiye yatırım ortamının iyileştirilme çalışmaları kapsamında yatırımların önünü tıkayan idari engellerin kaldırılması, Türkiye'ye stratejik bir DYY perspektifi oluşturarak hükümetin bu konudaki çalışmalarını destekleyecek şekilde çok uluslu firmaların üst düzey yetkilileri ve üst düzey

kamu görevlilerini bir araya getiren bir istişare platformu olarak oluşturulmuştur. 2004 yılında ilki gerçekleştirilen toplantı sonrasında oluşturulan sonuç bildirgesi katılımcıların imzası ile de kamuya duyurulmaktadır. Burada alınan kararlar aynı zamanda YOİKK gündemini de direkt etkileyen kararlar şeklindedir.

YDK'nın sekretarya faaliyetleri Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Uygulama Genel Müdürlüğü tarafında yürütülmektedir.

İlk YDK toplantısı 15 Mart 2004 tarihinde Başbakan Sn. Recep Tayyip Erdoğan başkanlığında toplanmıştır. Uluslararası kuruluşları temsilen Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn ve Uluslararası Para Fonu (IMF) Avrupa Direktörü Michael Deppler katılmıştır.

Bunun yanı sıra ilgili bakanlıklar dan üst düzey bürokrat ve toplam 19 uluslararası firmanın üst düzey yetkilisi katılmıştır. Toplantı bildirgesinde Türkiye'nin daha fazla DYY çekebilmesi için en başta idari ve bürokratik zorlukların giderilmesi, yatırım arazileri konusunda iyileştirmeler, KOBİ'lerin daha güçlü hale getirilerek eğitim ve altyapı kalitesinin ve imkanlarının artırılması, vergi ve teşviklerin daha cazip hale getirilmesi ve yargının daha verimli ve etkin çalışması gibi konuların işlendiği tavsiye bildirgesi yayınlanmıştır.

YDK'nın 9.cu toplantısı ise 27 Ekim 2016 tarihinde Başbakan Sn. Binali Yıldırım başkanlığında ve yine Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Sn. Cyril Müller eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya da 14 farklı ülkeden ve toplam ciroları 666 Milyar ABD Doları olan toplam 19 çok uluslu firmanın üst düzey yöneticisi katılmıştır. Bu toplantı sonrasında kamuya açıklanan ortak bildiri aşağıda aynen alıntılanmıştır.

• **Yatırımcılar için daha öngörülebilir bir yatırım ortamı sağlamak amacıyla istikrarlı makroekonomik yapının sürdürülmesi:** *Hükümet, ihtiyatlı ve güçlü makroekonomik politikaların sürdürülmesine yönelik çalışmalarına devam etmelidir.*

• **Yapısal reform gündeminin ileriye taşınması:** *Türkiye, iç tasarruf oranlarının artırılması ve sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümenin teşvik edilmesi amacıyla; üretim faktörlerinin birikimini artırmalı, teknoloji ve altyapıya daha fazla yatırım yapmalı ve gerçekleştireceği yapısal reformlarla verimlilik artışını sağlamalıdır.*

• **Bilişim ve iletişim teknolojileri sektörünün gelişiminin stratejik bir sektör olarak önceliklendirilmesi:** Halihazırda mevcut olan Bilgi Toplumu Strateji Belgesi, gelişmekte olan teknolojiler çerçevesinde gözden geçirilmelidir. Belge aşağıdaki unsurları içermelidir: – Fiber altyapıya erişimin kolaylaştırılması amacıyla eşit şartlarda rekabet imkânının sağlanması, – Ulusal geniş bant altyapısının inşasının teşvik edilmesi, – Gelecekteki veri kullanım taleplerinin karşılanması amacıyla yeterli spektrumun sağlanması, – Gelecekteki yatırımlarının ve tüketicilerce satın alınabilirliğin sürdürülebilir hale getirilmesi amacıyla vergi ve düzenleyici harçların gözden geçirilmesi.

• **Yeni nesil teknolojiyle inovasyonun daha üst seviyelere çıkarılması:** Türkiye, toplumun dijital dönüşümünün teşvik edilmesi amacıyla (Sanayi 4.0) büyük veri, gelişmiş analiz, bulut teknolojisi ve yapay zekâ gibi yeni teknolojilerin doğru kullanımını özendirecek politikalara ve diğer uluslararası uygulamalarla örtüşen inovasyon ve girişimlerin geliştirilmesine ve desteklenmesine odaklanmalıdır.

• **Eğitim kalitesinin geliştirilmesi:** Türkiye, eğitim imkanlarına erişimin artırılması ve bütçenin yaklaşık dörtte birinin eğitim yatırımlarına harcanması gibi adımlar yoluyla eğitim reformu alanında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, ülkenin bilim, Ar-Ge, yenilik ve yüksek katma değerli üretim gibi alanlarda yetkin hale gelmesi hedefiyle 6 / 8 uyumlu olarak analitik, eleştirel ve yaratıcı becerilerin geliştirilmesi amacıyla eğitimin kalitesinin daha da artırılması gerekmektedir.

• **Küresel değer zincirlerine katılımın kolaylaştırılması:** Yerel tedarikçilerin, özellikle de KOBİ'lerin küresel değer zincirlerine katılımının sağlanması amacıyla kapasitelerinin güçlendirilmesi, çok uluslu şirketlerle ortaklık kurabilmelerini sağlayacak sertifikasyon ve kalite gerekliliklerine ilişkin yönlendirilmesi gerekmektedir. Fikri mülkiyet haklarını destekleyen etkili bir yenilik ve Ar-Ge ekosisteminin temin edilmesinin yanı sıra yerel firmaların, yenilikleri özümseme kapasitesinin artırılması, Türkiye'nin yüksek-gelir grubunda yer alan bir ülke olma hedefinde önceliği olmalıdır.

• **Elektronik ticaretin geleneksel ticaret akımlarıyla birleştirilmesi:** Dünyanın hızla dijitalleşiyor olması ve geçtiğimiz on yılda dijital ticaretin artışı dikkate alındığında Hükümet, ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi amacıyla e-ticaret, siber güvenlik ve kişisel verilerin korunması gibi hususları teşvik etmelidir.

• **Kadınların, gençlerin ve dezavantajlı grupların işgücüne katılımının artırılması:** Kadınların işgücüne katılımını artırmaya yönelik desteklenecek tüm politikalar Türkiye’de ekonomik büyümeye katkıda bulunacaktır.

• **Karşılaştırmalı üstünlüklere uygun endüstrilere odaklanılması için analitik yaklaşımların kullanılması:** Hükümet, kaynakların verimlilikleri nispeten daha yüksek olan ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesi amacıyla tüm bölgelerdeki sektörlerin büyüme potansiyelini ve karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemek amacıyla detaylı bir çalışma yapmalıdır.

• **Altyapının geliştirilmesi:** Önümüzdeki dönemde gerçekleştirilecek yatırımlar için elverişli bir ortam oluşturulması amacıyla yürütülmekte olan altyapı projelerine devam edilmelidir.

• **Yakın geçmişte kabul edilen Uluslararası İşgücü Kanunu ve Türkiye Varlık Fonunun kurulmasına ilişkin reform çalışmalarının ikincil mevzuatları ile birlikte etkin olarak uygulamaya konulması:** Yabancıların çalışma izni işlemlerinin iyileştirilmesi ve büyük ölçekli yatırımların finansmanında devlet desteği sağlanması amacıyla kurulan Türkiye Varlık Fonunun işleyişine yönelik kabul edilen Kanunlara ilişkin oluşturulacak uygulama esasları ile gerekli kurumsal yapıların bir an önce hayata geçirilmesi faydalı olacaktır.

5 TÜRKİYE’DE YAPISAL REFORMLAR VE YATIRIM ORTAMI İYİLEŞTİRME ÇALIŞMALARININ ETKİNLİĞİ VE DYY ÜZERİNDE ETKİLERİ

Yapısal reformlar ve bunların makroekonomik alandaki etkisine olan akademik ilgi 1990’lı yıllarda birçok ülkenin kötüleşen ekonomik durumlar nedeniyle almaya başladığı geniş kapsamlı reformlar ile başladı. (Drazen & Easterly, 2001) Aynı zamanda dış borç krizi ve ekonomik durgunluklar da bunda etkili oldu.(Agnello, Castro, Jalles, & Sousa, 2015)

Bununla birlikte yapısal reforma sebep olan nedenler ile uygulamaları arasında sabit bir ilişki bulunmamaktadır. Her ülkenin tecrübesi kurumlarının karakteristiği, tarihi ve politik sistemini yansıtmaktadır.(Haggard & Webb, 1993)

Bunun da ötesinde ekonomik reform paketleri ve hızı sadece teknokratların perspektifini yansıtmakla kalmayıp geniş bir politik destek süreci ve çıkar grupları ile pazarlık sürecini beraberinde getirmektedir. Zamanla ülkeler arası uzun vadeli büyüme analizleri yerini nedenselliği daha iyi yakalayan mikro analizlere yerini bıraktı. Son dönemde DSGE modellemeleri reformlar sonucu oluşan kompleks dinamikleri göstermede daha başarılı olmaktadır. Yapılan ampirik analizler göstermektedir ki; ekonomik reformlar ekonomik performansı arttırsa da reformlar ise istenen sonuçların gerçekleşmesi reformun çeşidine ve ülke spesifik şartlara göre değişmektedir.(IMF)

Yapısal reformların etkilerine yönelik diğer bazı görüşlere göre; yapılan çalışmaların çoğu finansal piyasalarda yapılacak reformların kaynakların verimli dağılımı üzerinde ve dış finansman olanakları üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir.(Galindo, Schiantarelli, & Weiss, 2005)

Bir kısım ise çalışmalarda sermaye piyasalarını liberalleştirecek yapısal reformların daha fazla yatırıma ve üretim artışına sebep olacağı ifade edilirken (Bekaert, Harvey, & Lundblad, 2005; Henry, 2000) sermaye hesaplarının liberalleştirilmesinin

etkilerine yönelik yapılan araştırmalarda sonuçların daha yuvarlak çıktığı ve ülkenin gelir seviyesine göre değişebileceğini göstermiştir.(Klein & Olivei, 2005)

Ticaretin liberalleştirilmesine yönelik bazı erken çalışmalar tam sonuçlar vermese de (Rodriguez & Rodrik, 2000) daha yakın zamanlarda yapılan çalışmalar ticaret alanında yapılacak olan reformların olumlu etkilerinin olduğunu işaret etmektedir. (Dollar & Kraay, 2004; Estevadeordal & Taylor, 2013; Wacziarg & Welch, 2008)

Hukuki sistemin kalitesi ve özellikle mülkiyet haklarının da uzun vadeli çıktı ve yatırımların büyümesi üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.(Acemoglu & Johnson, 2005)

Mikro veri setleri kullanılarak yapılan bir çok çalışma ile rekabeti özendirici mal piyasası reformlarının ekonominin genel faktör verimliliğini arttırdığı tespit edilmiştir.(Bourlès, Cette, Lopez, Mairesse, & Nicoletti, 2013)

Bununla birlikte yine yapılan bazı son çalışmalar katı bir istihdam korumacılığının verimliliğin artışıını engellediğı belirtilmiştir. (Bassanini, Nunziata, & Venn, 2009)

Reformlar paketleri ve içerikleri son dönemde yapılan çalışmalar konu olmaktadır. Birçok çalışma politik ve adli kurumların güçlü olmasının finansal piyasalardaki gelişme ile uzun vadeli büyümeyi etkilediğini göstermektedir.(Demirgüç-Kunt & Maksimovic, 1998)

5.1 Yapısal Reform ve Yatırım Ortamı

Başarılı ekonomilerde kamu ve özel sektör kaynakların verimli bir şekilde kullanılarak adil bir büyüme ve istihdam yaratılması için beraber çalışmak durumundadır. Bu çerçevede hükümetler ürün ve hizmet piyasalarının verimli bir şekilde çalışması için gerekli ortamı, politikaları ve kurumları yaratmalı ve bunun sonucunda da özel sektör merkezli bir büyüme elde edilmelidir. Fakat birçok durumda kaynakların yerli yerinde kullanılmamasından kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler oluşmaktadır. Yüksek

enflasyon, bütçe açıkları, artan kamu borçları, cari açık, finansal kuruluşların yatırımlarda kullanılacak sermayeyi mobiliz edememesi veya yerel ve küresel kaynaklı eksik rekabet şartları veya yönetilemeyen zayıf ve verimsiz kamu kurumları kurumları büyümeyi, adil gelir dağılımını negatif etkilemektedir.

Politika ve kurumlarda gerçekleştirilecek reformlarla piyasa etkinliği arttırılarak büyüme için iyileştirilmiş bir ortam sağlanabilmektedir. Bu tür reformlar genelde kısa dönem maliyeti olan fakat sonuçları itibariyle orta ve uzun vadede büyüme ve artan verimlilik şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür reformlara örnek olarak;

- Düşük enflasyon oranının sağlanması ve yönetilebilir bir mali ve cari açık
- Serbest piyasa ve rekabeti özendirme
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması ile iş ortamının geliştirilmesi, bürokrasinin azaltılarak yolsuzlukların önlenmesi
- Finansal kurumların sağlıklı olmasının sağlanması
- Emek verimliliğinin arttırılması
- Kamu hizmetlerinden eşi bir şekilde faydalanılmasının sağlanması sayılabilir. (Swaroop, 2016)

UNCTAD, Dünya Bankası veya IMF'in raporlarında iş ve yatırım ortamı iç içe geçmiş bir konsept olarak irdelenmektedir. Yatırım ortamının geniş bir çerçevesi olsa da bir ülkede mevcut makro ve mikro ekonomik faktörler ile birlikte siyasi, kültürel ve coğrafi şartların da uygunluğu ile yatırımcıların iş yapmalarının kolay olduğu ve kar maksimizasyonunu sağlayabildikleri bir ortam ifade edilebilir.

Yatırım ortamının iyi yapan faktörler olarak

- Döviz kurları, fiyatlar ve ticaret uygulamalarındaki istikrar ile genel makroekonomik istikrar
- İş yapma ile ilgili her türlü yasal ortam ve düzenleyici kanunlar
- Nitelikli emek dahil olmak üzere yeterli altyapı
- Siyasi istikrar

olduğu belirtilmiştir.(Rowat, 1992)

Gelişmekte olan ülkelerde yatırım ortamına yönelik başlıca sıkıntıların ise yeterli fiziksel altyapının olmayışı, kurumsal yetersizliklerin ve finansman güçlüklerinin olduğu ifade edilmiştir.(Kinda, 2010)

Benzer şekilde optimum bir yatırım iklimi için gerekli şartlara yönelik ana başlıklar (Ng & Tuan, 1997) şu şekilde belirtilmiştir;

1- Ekonomik ve Sosyal

- Büyüme
- Faiz oranları

2- Üretim Girdileri ve Maliyetler

- Emek maliyetleri
- Hammadde fiyatları
- Ulaşım giderleri

3-Altyapı

- Bilişim ve iletişim
- Eğitim

4-Hükümetlerin DYY Politikaları

- Vergi
- Sanayi
- Ekonomik reformlar

5-İş Dünyası Faaliyetlerinin Önündeki Kısıtlamalar

- Finansal düzenlemeler
- İş dünyası ile ilgili düzenlemeler

6-Hükümetlerin Yönetişimler

- Politik düzenlemeler

- Ekonomik düzenlemeler

7-Yaşam Koşulları

- İyi yaşam çevresi
- Kaliteli eğitim

Yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik çalışmalarının ve reformların büyümeyi hızlandırdığı ve refahı yükselttiğine yönelik bir konsensüs oluşmuş olsa da bu reformların nasıl etkin bir şekilde gerçekleştirileceği hususu netlik kazanmamıştır. Reform sürecini çetrefilli kılan 3 başlıca neden olarak; birincisi yapılacak reform listesinin uzunluğu ve liste içerisinde yer alan konuların önceliklerin tam olarak belirlenmesine yönelik zorluk, ikincisi reformların bazı çıkar gruplarını etkilemesi ve bu çıkar gruplarının reform yanlılarına nazaran daha hızlı ve organize bir şekilde göstereceği olası politik ve ekonomik rezistans ve üçüncü olarak reformların kamu ve özel sektörde farklı kurum ve kuruluşları ilgilendirmesi ve bunlar arasında bir türlü sağlanamayan koordinasyon olarak gösterilebilir. (S. Kikeri, T. J. Kenyon, & V. Palmade, 2006b)

Yatırım reformları sürecinde bu nedenle siyasi, kurumsal ve mevzuata yönelik ciddi zorluklar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle reformların önündeki engellerin tespit edilmesi ve önceliklendirilmesi, reform karşıtı gruplara rağmen reformların gündeme taşınabilmesi, doğru formülasyonlar ile reformların tutarlı, sürdürülebilir ve kontrol edilebilir hale getirilmesi temel zorluklar olacaktır.(Kikeri et al., 2006b)

Her ülkenin farklı politik ve ekonomik sistemi ve yine farklı reform gereksinimleri olacağı için bu konuda standart bir reform sürecinden bahsetmekte olanaksız hale gelmektedir. Her ülkenin yatırım ortamı çalışmaları nevi şahsına münhasır hale gelmektedir. Bununla birlikte yapılmış olan çalışmalar farklı reform ve ülke dinamiklerinden hareketle bize ortak bir bakış açısı sunabilmektedir.(Kikeri et al., 2006b)

- 1- Reform önceliklerinin tespiti konusunda günümüzde gittikçe artan tanı araçları ve en iyi örnekler yol gösterici olarak kullanılabilir. Ülke sıralamaları, iş ortamı anketleri, sektör spesifik analizler en önemli ve acil yapılması gereken reformların tespitinde yardımcı olacaktır.(Kikeri et al., 2006b)
- 2- Ülke ekonomisini uluslararası ticarete ve rekabete daha açık hale getirmek büyümenin olmazsa olmaz şartı olduğu gibi arazi, işgücü ve sermaye piyasaları gibi diğer önemli reformlar için lokal bir baskı ve kaldıraç görevi üstlenecektir.
- 3- Spesifik konularda veya sorunlardan nokta atışı ile uygulama sorunlarına yönelik bilgilendirme de konunun tarafları nezdinde ilgi uyandıracak ve değişim için talep oluşturacaktır. Çin, Mozambik, Peru veya Rusya örneklerinde arazi alma/bulmaya yönelik sorunların ilgili taraflar nezdinde dillendirilmesi ve gündeme alınması bu konuda yapılmış reformları hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır
- 4- Ülkede yaşanan ciddi ekonomik krizler veya durgunluklar yeni bir hükümetin de göreve gelmesiyle birlikte radikal reformlar için zemin ve fırsat hazırlayabilmektedir. Bunun dışında farklı kriz ortamları da reformlar için bir fırsat olabilir. İtalya ve G. Kore’de büyük yolsuzluk skandalları yeni reformlar doğurmuştur veya Hollanda’da yaşanan kaza iş güvenliği ne yönelik kontrol mekanizması reformlarının yapılmasını sağlamıştır.
- 5- Pilot uygulamalar da yatırım ortamı reform sürelerinde etkin bir şekilde kullanılabilir. Özellikle reformların karşılaştığı belirsiz ortam ve muhalefet nedeniyle pilot uygulamalar hem reformların işlerliğinin testi hem de reforma yeni taraftar kazandırmak için uygun bir yöntem olabilmektedir.
- 6- Genel de çok fazla kullanılmayan reform destekçileri ve potansiyel destekçiler eğitim ve diyalog ile reform muhalifleri nezdinde erkenden mobilize edilerek reform süreci kolaylaştırılabilir.

- 7- Kamu reformlarının yanı sıra teşvikler ve uygulanmalarına yönelik kapasite geliştirilmesi uygulanabilir. Özellikle uygulama yükünü çeken merkez ve yerel yönetimlerde görülen teknik ve idari kısıtlamalar yatırım iklimi ve kamu reform yönetimi arasındaki bağımlılığı vurgular. Bununla birlikte özel sektörden devşirilecek değişim yönetimi teknikleri ile bu kısıtlamalar uzun vadeli kamu reformuna ihtiyaç duyulmadan çözülebilir.
- 8- Reformların sürdürülebilir olması genelde yeni hizmetler ve izleme mekanizmalarının oluşturulmasını gerektirir. Yatırım iklimine yönelik reformların kalıcı kılınması ise çapraz ilişkilerin sağlanarak süreçlerin politika ve bürokrasiden izole edilmesi ve transparanlığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Bu da yeni hizmetlerin ve fonksiyonların gerekli izleme ve savunmanın sağlanarak oluşturulması ve lokal düzeyde teknik desteğin de sağlanarak politikaların koordinasyonu ve uygunluğunu sağlamayı gerektirir. Bu da bahsedildiği üzere izleme mekanizmasını sağlamak için yeni ve güçlendirilmiş takım veya kurum ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.
- 9- Denetleme mekanizması sonradan düşünülen bir durumdan ziyade reform sürecinin ayrılmaz bir parçası olmak durumundadır. Fakat denetleme mekanizmasının gelişmiş ülkelerde bile nadiren başarılı olduğu görülmektedir. Örnek olarak Avustralya ve Letonya daha işin en başında net performans hedefleri ve denetleme mekanizmalarının oluşturulduğu ülkelerdendir. Diğer birçok örnekte denetlemenin ya çok zayıf yürütüldüğü ya da reform ile elde edilmesi hedeflenen konularda uzaktan ilgili kalmıştır. Denetlemenin zayıf kaldığı ülkelere örnek olarak G. Kore ve Macaristan verilebilir. Analitik kapasitenin zayıf olduğu ve bakanlıkların yapmış olduğu muhalefet süreci zorlaştırmıştır. Daha az gelişmiş ülkelerde ise denetleme çok daha yetersiz kalmış hatta reform sürecinin kendisinden bile daha zor olmaktadır. Her şeye rağmen denetleme sadece reformun getirmiş olduğu hedef ve etkileri değerlendirmek için değil aynı zamanda transparanlığın sağlanması, geri besleme döngüsünün sağlanması, vatandaşların reformcuları sorumlu tutma kapasitesi ve reformların sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

10- Reform sürecinin doğru işletilmesi reformun sıhhatli bir teknik içeriğe sahip olması kadar önemlidir. Reformların başlatılmasına ve yürütülmesine gösterilecek özen ve dikkat kamuoyu nezdinde reformların meşruluğu, desteği ve sahiplenmesi istenen politika ve hedeflere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Reform süreci ve özellikle reformun uygulanması ve politik sürdürülebilirliği ön gösteri değil reform gündemi için asıl oyunun ta kendisidir.(Stiglitz, 2000)

(S. Kikeri, T. Kenyon, & V. Palmade, 2006a) çalışmasında reform sürecinin lineer olmayan dinamik bir süreç olduğunu belirtse de analitik bir yaklaşım açısından reform sürecinin kendi içinde spesifik zorluklar barındıran iki safhaya ayırmaktadır:

- Reformun Dizaynı ve Başlatılması – reform önceliklerinin belirlenmesi, reformun gündeme getirilmesi, reform önerilerinin geliştirilmesi ve reform için gerekli mutabakatın sağlanmasını içermektedir. Kanun yapıcılar örneğin reformlara yönelik muhalefeti kırmak için krizleri veya yeni bilgileri kullanabilirler. Veya asgari ortak paydanın bulunabilmesi için danışmanlık ve pazarlık yolunu tercih edebilirler veya reform yanlıları nezdinde muhalefeti marjinalize edebilirler.
- Reformun Uygulanması ve Sürdürülebilirliği – teşviklerin güçlendirilmesi, reform uygulama kapasitenin güçlendirilerek kurumsal bir denetleme mekanizmasının oluşturularak reformların sürekliliğinin sağlanmasını içerir.

(IMF) tarafından çok yönlü olarak yapılan bir çalışma yapısal reformların ekonomik büyümeyi ve verimliliği nasıl etkilediği ve bununla birlikte fakirlik, adaletsizlik ve çevresel faktörler üzerinde olan etkilerini de ifade etmektedir.

- Ekonomik Büyüme ve Verimlilik: Reel ve finansal piyasalarda yapılan reformlar gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik performansı etkilerken bu sektörlerdeki verimlilik artışı ülkenin kalkınmasına yansımaktadır.
- Kapsayıcı Büyüme ve Cinsiyet: Cinsiyet ayrımcılığının azalmasının ve kadın işgücünün emek piyasasında daha etkin olmasının makroekonomik etkileri.

- İklim: İklim sorunlarının mali, finansal ve makroekonomik etkileri ve yapısal reformların özellikle bazı sektörlerde verimliliği ve üretimi arttırması

Bunların dışında Emek ve Ürün Piyasası, Kamu Yatırımları ve Altyapıları, Mali Yapısal Reformlar, Doğal Kaynakların Yönetilmesi ve Teşvikler ve Ticaret başlıkları altında yapısal reform hareketleri incelenmiştir. (IMF)

5.2 Türkiye’de Yatırım Ortamına Yönelik Yapılan Yapısal Reformalar ve DYY Üzerinde Etkileri

Yapılan araştırma sonucunda Kalkınma Bakanlığı tarafından 1963 yılında itibaren hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarında “yatırım ortamı” ifadesi ilk kez 2007-2013 9.kalkınma planında geçmektedir. Yapılan ilk sekiz kalkınma planında yabancı sermaye ve yatırımlara yönelik hususlar olmak beraber yatırım ortamı ibaresi bulunmamaktadır. Birinci Kalkınma Planında (1963-1967) yabancı sermaye hususunda dile getirilen konular aşağıda aynen alıntılanmıştır.

- *“Uzun sürede gerçekleşmesi beklenen amaçlardan biri de cari ödeme açığının tedricen azalması ve Türkiye’nin, kendi imkanları ile gelişebilecek duruma gelmesidir. Ancak Türkiye’de yabancı sermaye için cazip yatırım alanları açılması beklenebileceği, gibi Türkiye’nin istisnai olmayan dış finansman imkânlarından faydalanmağa devam etmesi de tabiidir.*
- *Kamu fonlarının israfına ve maksatları dışında kullanılmasına sebep olan karma teşebbüse prensip olarak yer verilmeyecektir. Ancak özel tasarrufların harekete geçirilmesi ve yabancı sermayenin teşviki gibi, bazı özel durumlarda Devlet karma teşekkül kuracaktır.*
- *İlâç sanayii ile ilgili özel bölümde belirtilen durum dışında kimya kesiminde yabancı sermayenin imkânlarından da yararlanılması araştırılmalıdır.*
- *İlâç sanayiinde yabancı sermayeye hiç olmazsa ilâca giren aktif bir maddenin sentezini yurdumuzda yapmak şartıyla izin verilecektir. Yurdumuzda sentez yapmayan yabancı ilâç üretimcilerinin daha genişlemesine engel olunacaktır.*

- *Özel sektörün, plândaki hedeflerine ulaşabilmesi için yabancı sermayenin teşviki de gereklidir. Bugünkü Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunumuz, yabancı sermayeye iştigal sahaları itibariyle Türk şirketleri ile tamamen aynı hakları tanıyarak, istimlâk ve devletleştirme hallerinde yapılacak ödeme ve transferler konusunda sağlam, garanti, doğacak kârların transferinin gerçekleşeceği hakkında inanç ve haksız rekabete karşı güven vererek hukuki bakımdan gerekli ortamı yaratmıştır. Ancak hukuki tedbirler tek başlarına yabancı sermaye akımını teşvik etmek için yeterli değildir. Bir taraftan özel teşebbüsün dış alemle temasını arttırarak yabancı sermayeyi celp etmesi, öte taraftan da Devletin yabancı sermayenin gelmesinde çıkan idari güçlükleri ortadan kaldırmak üzere gerekli tedbirleri alması gerekir. Yabancı sermaye ile ilgili bugünkü Devlet kuruluşu yeniden düzenlenecek ve bütün zamanım bu işlere verebilecek kimselerden kurulu yeni kuruluş tek karar merciinin yönetimi altında olacaktır. Bu kuruluş aynı zamanda teklifleri teknik ve ekonomik bakımdan değerlendirebilecek, yeni tekliflerin yapılması için dış alemde gerekli faaliyetlerin göstermesini sağlayacaktır. Bu da bir yandan verimli konuları gösteren hazırlanmış yatırım öncesi incelemelerin yabancı sermayedarlara duyurulması öte yandan özel sermayeyi destekleyen milletlerarası kuruluşlarla temas ile olacaktır. Yurda sermaye celbi için dış temsilciliklerimizin bütün imkânlarından da faydalanarak aktif yol tutacaktır. Aynı zamanda yurda gelen müteşebbislere idari bakımdan yol gösterecek ve gelmiş yabancı sermaye faaliyetlerini izleyecek bir yapıda olacaktır.*
- *Özel yabancı sermayenin, kalkınmamıza verimli olarak katılmasını sağlayacak tedbirlerle, bu sermaye hareketlerinin arttırılmasına çalışılacaktır.*
- *Milletlerarası malı kurumlardan gittikçe artan miktarda proje karşılığı kredi sağlamak yoluyla, yabancı sermaye akımının gittikçe büyüyen kısmını normal sermaye akımı haline getirmek hedef olarak kabul edilmiştir.*
- *Beş yıllık dış borç ödemeleriyle cari işlemler dengesi açığı ve rezerv artışı (Veya hata ve noksan net açığı) toplamı olan 1988 milyon dolar yabancı sermaye ihtiyacımızı göstermektedir". (DPT, 1963)*

Kalkınma planında ifade edildiği üzere ülkenin yabancı sermaye ihtiyacı açık bir şekilde belirtilmekte ve bazı konularda yabancı sermayeye alan açılması ve kolaylık sağlanması belirtilmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) içinde İş Ortamının İyileştirilmesi başlığı altında yatırım ortamına yönelik yapılan iyileştirmeler bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde aynen alıntılanmıştır;

- 5.2.1. İş Ortamının İyileştirilmesi
- “Türkiye’de son dönemde makroekonomik istikrarın sağlanması yanında gerçekleştirilen çeşitli düzenlemelerle iş ortamının iyileştirilmesinde önemli mesafe alınmış ve yatırımlarda artış kaydedilmiştir.
- Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı kapsamında; yatırım ve işletme dönemlerinde karşılaşılan idari engellerin kaldırılmasına yönelik birçok düzenleme gerçekleştirilmiştir.
- Bu çerçevede, bir günde şirket kurulması mümkün hale gelmiş, doğrudan yabancı yatırım için aranan en düşük sermaye miktarı kaldırılmış ve izin sisteminden bilgilendirme sistemine geçilmiş, şirket kurma öncesindeki işlemlerde yabancı ve yerli yatırımlar arasındaki ayırım giderilmiş, Türkiye’de çalışacak yabancılara verilecek çalışma izinleri ile ilgili esaslar belirlenmiş ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu izinlerle ilgili tek yetkili kuruluş olarak tespit edilmiştir.
- Yeni Maden Kanunu ile madencilik konusundaki izinlerde süreci önemli ölçüde kolaylaştıran düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, Kalkınma Ajansları Kanunuyla, illerde izin başvurularının yapılacağı, takip ve koordine edileceği tek merci olarak Yatırım Destek Ofisleri oluşturulmasına imkân sağlanmıştır.
- Ülkemizde yatırımın başlangıcından işletmeye geçiş dönemine kadar, ilgili kuruluşlar tarafından verilen izin, onay ve lisanslarda bürokrasinin fazlalığı, mükerrerliği, yeterince açık olunmaması gibi konuların önümüzdeki dönemde çözüme kavuşturulması ihtiyacı devam etmektedir. Bu durum, Türkiye’nin iş ortamı göstergeleri OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında daha net görülmektedir.
- OECD ülkeleri ortalamasıyla karşılaştırıldığında işletmelerin toplam vergi ödemelerinin brüt kara oranının hala yüksek olduğu görülmektedir. Vergi yükünü

azaltmak üzere vergi oranlarında çeşitli indirimler yapılmıştır. Ayrıca, gelir ve kurumlar vergisi bakımından kurum kazancı üzerindeki vergi yükünün gelir ve kurumlar vergisinde yapılan düzenlemeler sonucunda yüzde 34 seviyesine inmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, vergi sisteminin karmaşıklığı ve ödenecek vergi sayısının fazlalığı nedeniyle vergi işlemlerinin maliyeti yüksekliğini korumaktadır.

- *İşgücü üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik primi yükünün azaltılması ihtiyacı devam etmektedir. Bu yüklerin azaltılması aynı zamanda işgücünün kayıt altına alınması açısından da önemli görülmektedir.*
- *2005 yılında KOBİ tanımı konusunda AB mevzuatı ile uyumlu yasal düzenleme yapılmıştır. Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olan KOBİ'lerin kurumsal yönetişiminin geliştirilmesi, İŞGEM benzeri destek kurumları aracılığıyla teknik yardım sağlanması, uygun koşullu ve çeşitlendirilmiş finansman imkanlarının artırılması iş ortamının gelişmesi açısından önem arz etmektedir.*
- *Fikri mülkiyet hakları sistemi güçlendirilmiş, fikri hak korsanlığı ve taklitçiliğinin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, eser sahibinin hakları ve bağlantılı haklar alanında, daha etkin ve verimli bir yapılanma henüz sağlanamamıştır. Bunun yanı sıra, fikri mülkiyet hakları alanında yargı sisteminin geliştirilmesi gereksinimi sürmektedir.*
- *İzinlerle ilgili çok sayıda dava açılması, yargı sürecinin uzun sürmesi, bakanlıklarca verilen izinlerin bilirkşi müessesesi yoluyla iptali ve işletme faaliyetlerinin durdurulması gibi sorunları gidermek amacıyla etkin ve hızlı işleyen bir yargı sisteminin tesis edilmesine yönelik yasal altyapı çalışmaları devam etmektedir.*
- *Teşvik sisteminde etkin destek araçlarının bulunmayışı, karmaşıklık, mükerrerlik, eşgüdüm eksikliği ve performans izleme mekanizmalarının yetersizliği gibi konular önemini korumaktadır".(DPT, 2007)*

9.kalkınma öncesinde 2001-2005 yılları arasında yapılan makroekonomik yapısal reformlar 9.kalkınma planında ifade edilmektedir. Bunlar;

- Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılarak kamu bankalarının sermayelerinin güçlendirilmesi, TMSF bünyesinde yer alan bankaların yapılandırılması,
- Merkez bankasının bağımsız bir hale getirilerek temel hedefi olarak fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiştir

- Yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar esansında karşılaşılan idari ve bürokratik engellerin azaltılması ve ortadan kaldırılması ve hızlandırılmasına yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır
- Yeni ihale kanunu ile rekabetçiliğe ve saydamlığa uygun uluslararası standartlarda bir ihale kanunu uygulama sokulmuştur
- 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Hakkında Kanun ile ilgili mevzuatlar arasındaki dağınıklık giderilmiş, Hazine tarafından garanti edilen finansal yükümlülüklerin ödenmesi, kaydedilmesi, raporlanması ve bu konularda disiplini sağlayan uygulamaların yürürlüğe alınması
- Bütçe disiplinini sağlamaya yönelik bütçe içi ve dışı fon sistemi tasfiye edilmiştir.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu reforme edilmiştir. Orta Vadeli Program (OVP) ve Orta Vadeli Mali Plan (OVMP) üç yıllık dönemi kapsayacak şekilde her yıl hazırlanması kararlaştırılmıştır. Kamu mali yönetiminin işleyiş standartları geliştirilerek yeniden düzenlenmiştir.
- Gelir İdaresi yeniden yapılandırılmış, gelir ve kurumlar vergisi oranları düşürülerek basitleştirilmiş, yatırım araçları üzerinden vergilendirmeye son verilmiş, yatırım indirimi sistemi kademeli olarak sonlandırılmış ve bazı sektörlerde Katma Değer Vergisi (KDV) indirimi gerçekleştirilmiştir.
- İcra iflas kanununda yapılan değişiklikler ile uzlaşma yönetimi ile borçların yeniden yapılandırılabilmesi sağlanarak icra iflas işlemlerinin ve süreçlerine etkinlik ve hız kazandırılmıştır.
- Yabancı sermaye yatırımları için uluslararası tahkim için gerekli yasal mevzuat oluşturulmuştur.

- İş piyasasını kolaylaştırıcı yeni düzenlemeler yapılmış, yeni İş Kanunu çıkarılmış, Türkiye İş Kurumu kurulmuştur.
- Tarım reformu çalışmaları çerçevesinde alternatif ürünlerin üretiminin teşviki ile talep-arz dengesi sağlanması öngörülmüştür. Enerji ve telekomünikasyon sektörlerinin rekabetçiliğinin artırılması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.
- 2001 yılından itibaren çiftçilere doğrudan gelir desteği sistemi getirilmiş, çiftçi kayıt sistemi oluşturulmuştur. Tarım satış kooperatifleri özerk hale getirilmiştir.(DPT, 2007)

10. Kalkınma planında da öncelikli dönüşüm programı altında yatırım ve iş ortamına yer verilmiştir. Bu çerçevede yatırım ortamına yönelik iyileştirmelerin sağlanması ve yatırımcıların karşılaşmış olduğu sorunların ve belirsizliklerin ortadan kaldırılması için YOİKK marifetiyle çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Planın hedefi olarak özel sektör yatırımlarının GSMH'ye oranının 2018 yılı itibariyle %19,3 çıkartılması, kümülatif DYY stokunun 93,9 milyar dolar olması, Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde ilk 50 ülke içine girilmesi ve yatırım arazi tahsisi ile ilgili süreçlerin kolaylaşması ve arazi stokunun artırılması hedef olarak belirtilmiştir.

İş ve yatırım ortamına ilişkin düzenlemeler ile bunlara yönelik uygulamaların ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla DB tarafından hazırlanan İş Ortamı 2012 Raporunda Türkiye, genel sıralamada 2006 yılında 175 ülke arasında 84'üncü sıradan 2012 yılında 183 ülke arasında 71'inci sıraya yükselmiştir. İş ve yatırım ortamına ilişkin sorunlardan bürokratik süreçler, hukuki süreçler ve yatırım yeriyle ilgili olanlar öne çıkmaktadır. Bu sorunların daha etkin bir koordinasyonla çözülmesinin, yatırıma ilişkin belirsizlikleri azaltarak gerek yerli gerek doğrudan yabancı yatırımları kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu programda, iş ve yatırım ortamının öncelikli sorunlarına odaklanılarak, yatırımcının karşılaştığı belirsizliklerin giderilmesi ve sorunların hızla çözülmesi, bunun için mevcut mekanizmaların iyileştirilerek yatırımların artırılması amaçlanmaktadır. Program kapsamındaki faaliyetlerin, YOİKK mekanizması kapsamında öncelik verilerek ele alınması sağlanacaktır.

Program kapsamında oluşturulan bileşenler de şu şekilde ifade edilmiştir;

1. *“Bileşen: Bürokratik Süreçlerin İyileştirilmesi*
 - Bürokratik süreçlerin hızlı ve etkili işlemlerini sağlayacak, yatırımcıların maruz kaldığı doğrudan ve dolaylı maliyetleri düşürecek düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi
 - Kamunun iş dünyasına sunduğu hizmetlerin bütünlüklü bir yapıda elektronik ortama taşınması
2. *Bileşen: Hukuki Süreçlerin İyileştirilmesi*
 - Türkiye’de iş ve yatırım ortamına ilişkin hukuki süreçlerin ve altyapının geliştirilmesi
 - Mevzuatın uluslararası standartlara ve en iyi uygulamalara uygun şekilde güncellenmesi
3. *Bileşen: Yatırım Yeri Temininin Kolaylaştırılması*
 - İllerde yatırıma uygun arazilerin tespiti ve arazi envanterinin oluşturulması
 - İllerde yatırıma uygun arazi envanterinin yatırımcıya etkili ve etkin bir şekilde sunulması amacıyla coğrafi bilgi sistemleri altyapısının geliştirilerek kullanılması
 - Yatırım yeri tahsis sürecinin hızlandırılmasına yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapılması
 - Stratejik ve büyük ölçekli yatırımlara uygun yatırım yerleri hazırlanması
4. *Bileşen: İş ve Yatırım Ortamıyla İlgili Yönetişimin Bölgesel Düzeyde Geliştirilmesi*
 - İş ve yatırım ortamıyla ilgili ulusal ve bölgesel düzeyde göstergeler geliştirilerek düzenli takip ve değerlendirme sistemi oluşturulması
 - İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yaklaşımın bölgesel düzeyde yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve yatırımcının yerel düzeyde desteklenmesi”

Belirtilen bileşenlerden sorumlu genel koordinatör olarak Ekonomi Bakanlığı sorumlu tutulurken, 1.bileşen Başbakanlık, 2.bileşen Adalet Bakanlığı, 3.bileşen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve 4.bileşen Kalkınma Bakanlığı tarafından koordine edilecektir.

10.Kalkınma planında iş yapma ortamının geliştirilmesine yönelik performans kriterleri olarak;

- Uluslararası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde Türkiye'nin sırası
- Uluslararası doğrudan yatırımların tutarı
- Özel yatırımların GSYH içindeki payı
- Yatırım teşvik belgesi adedi ve tutarı
- YOİKK Teknik Komiteler Eylem Planlarındaki gerçekleşme oranı
- İl bazında yatırıma uygun arazi envanterinde yer alan parsel sayısı

belirlenmiştir. Bu çerçevede yukarda bahsi geçen performans kriterlerine mevcut yayınlanmış istatistiklere göre bakılacaktır.

Türkiye yatırım ortamı ile ilgili yapılan çalışmalar için firmalar arasında yapılan bir anket sonucuna göre ortaya çıkan sonuçta vergi oranları, kayıt dışı rekabet, siyasi istikrarsızlık, finansmana erişim, elektrik, yolsuzluk ve kalifiye olmayan işgücü başlıları öne çıkmıştır. Çalışmada firmaların ölçeklerine göre bu sorunlardan etkilenmeleri de değerlendirilmiştir. Vergi oranları en çok küçük işletmeleri etkilerken kayıt dışı rekabet ve elektrik orta büyüklükte olan işletmeleri ve kayıt dışılık ve politik istikrarsızlık en çok büyük işletmeleri etkilemektedir.(Gelir, 2017)

5.2.1 Uluslararası İş Yapma Kolaylığı Endekslerinde Türkiye

5.2.1.1 Dünya Bankası İş Yapma Raporu

Dünya Bankası tarafından her yıl yayınlan 2018 İş Yapma Ortamı Endeksinde Türkiye 190 ülke içerisinde 60.sırada yer almaktadır.

Tablo 11 Dünya Bankası 2018 İş Yapma Raporunda Endeks Ana Başlıkları

İş Ortamı Endeksi Başlıkları	Ölçülen İçerik
Yeni bir iş veya firma kurulumu	Süreç, gerekli zaman, maliyet, Ltd. şirket kurulumu için minimum ödenmiş sermaye miktarı
İnşaat izin ve ruhsatları	Süreç, yeni bir depo inşası için gerekli zaman ve maliyet ile ilgili formaliteler, inşaat izin sistemindeki kalite kontrolü ve güvenlik mekanizması
Altyapıya ulaşım (elektrik, doğalgaz, internet vb.)	Süreç, elektrik hattına bağlanmak için gerekli zaman ve maliyet, tarifelerin transparanlığı ve elektrik arzının güvenilirliği
Gayrimenkul İşlemleri	Süreç, gayrimenkul transferinin zamanı ve maliyeti ve tapu kayıt sisteminin kalitesi
Kredi kullanımı	Taşınır teminat kanunu ve kredi bilgi sistemi İpotek kanunu ve kredi bilgi sistemi
Azınlık yatırımcıların korunması	Kurumsal yönetimde azınlık hissedarların hakları
Vergi Ödeme İşlemleri	Ödeme, zaman ve bir firmayı ilgilendiren toplam vergi oranı ve vergi beyanı süreçleri
Sınırlar ötesi ticaret	Mukayeseli maliyet ürününün ihracatı ve otomotiv parça ithalatına yönelik zaman ve maliyet
Kontratların icrası	Ticari anlaşmazlıkların çözümüne yönelik zaman

	ve hukuki sistemin kalitesi
İflas çözümleri	İflas çözümlerine yönelik hukuki zemin, zaman, maliyet ve sonuç unsurları
İş piyasası düzenlemeleri	İstihdama yönelik konular ve iş kalitesi

Kaynak : (World Bank, 2018)

Raporda Türkiye'nin de yer aldığı bazı ülkelerde iki farklı iş ortamı endeksi için tespit edilen gelişmeler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 12 Dünya Bankası 2018 İş Yapma Raporundan Örnekler

Yeni İş Kurmayı Kolaylaştırma		
Kurulum sonrası işlemlerin azaltılması ve basitleştirilmesi (vergi kaydı, SSK kaydı, lisanslar)	Brezilya, Çin, Kolombiya, Kıbrıs, Ekvator, İsrail, Kazakistan, Kore Cumhuriyeti, Lao, Madagaskar, Malavi, Malta, Umman, Ruanda, Sırbistan, Türkiye	Örnek: Brezilya yeni iş kurulularının internet ortamında oluşturulan bir portal üzerinden yapılabilmesini sağladı.
Vergi Ödeme Sisteminin Kolaylaştırılması		
Elektronik ödeme sistemlerinin oluşturulması veya geliştirilmesi	Arnavutluk, Arjantin, Brunei Krallığı, Kıbrıs, Salvador, Gürcistan, Hindistan, Endonezya, İtalya, Jamaika, Japonya, Kosova, Latvia, Malezya, Moldova, Moğolistan, Arnavutluk, Montenegro, Hollanda, Filipinler, Portekiz, Singapur, İspanya, Tacikistan, Uruguay, Uganda, Türkiye	Arnavutluk Ocak 2015 itibarıyla kurumlar vergisi, KDV ve işçi vergilerinin ödenebildiği online bir sistem oluşturdu.

Kaynak: (World Bank, 2018)

Türkiye'nin 2016 raporunda 190 ülke içindeki genel sıralaması 55. sırada iken 2017 yılında yayınlanan rapora göre 14 basamak gerileyerek 69. Sırada yer almıştır.

Tablo 13 Dünya Bankası İş Yapma 2016, 2017 ve 2018 Raporlarında Türkiye'nin Yeri

	İş Ortamı Raporu 2018	İş Ortamı Raporu 2017	İş Ortamı Raporu 2016
İş Yapma Kolaylığı Endeksi	60	69	55
İşe başlama	80	79	94
İnşaat izinleri	90	102	98
Elektrik	55	58	36
Tapu kaydı	46	54	52
Kredi temini	77	82	79
Yatırımcının korunması	20	22	20
Vergi ödeme	88	128	61
Dış ticaret	71	70	62
Sözleşmenin icrası	30	33	36
Şirket tasfiyesi	139	126	126

Kaynak: (World Bank, 2018)

2018 raporunda ise önceki seneye göre genel ortalama da 9 sıra yükselerek 60.sırada yer almıştır. İnşaat izinleri, Tapu Kaydı, Vergi Ödeme gibi başlıklarda iyileştirmeler olurken işe başlama, Dış Ticaret ve Sözleşme icrası gibi alt başlıklarda gerilmeler yaşanmıştır.

5.2.1.2 IMD Dünya Rekabetçilik Endeksi

Yatırımcılar için ülkelerin rekabetçilik güçlerini gösteren bazı endeksler bulunmaktadır. Bunlardan başlıca iki tanesi Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanmaktadır.

İsviçre’de bulunan IMD Enstitüsü 1989 yılında 22 OECD ve 19 yeni endüstrileşen ülke arasında başlatmış olduğu endeksi dünya genelinde bulunan toplam 55 iş ortağı ile her sene ülkelerin rekabet gücünü ölçen bir Dünya Rekabet Gücü Yıllığı şeklinde yayınlamaktadır. Raporda incelenen başlıklar ve içerikleri aşağıdaki şekilde belirtilmektedir(IMD, 2017)

Tablo 14 IMD Rekabetçilik Raporunda Değerlendirmeye Tabii Tutulan Unsurlar

Faktörler	Ekonomik Performans	Bürokratik Etkinlik	İş Ortamı Etkinliği	Altyapı
	Ülkenin makro ekonomik değerlendirilmesi, istihdam trendleri ve fiyatlar	Rekabet ortamını destekleyen hükümet politikaları	Firmaları inovasyona, karlılığa götüren doğal ortamın sağlanması	Kalifiye işgücü, teknoloji ve bilimin iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap verebilmesi

Alt Faktörler	Yerel Ekonomi	Kamu Maliyesi	Verimlilik	Altyapı
	Uluslararası Ticaret	Para Politikası	Emek Piyasası	Teknolojik
	Uluslararası Yatırımlar	Kurumsal Yapılar	Finans	Altyapı
	İstihdam	İş Dünyasına	Yönetim Pratikleri	Bilimsel Altyapı
	Fiyatlar	Yönelik	Etik Değerler	Sağlık ve Çevre
		Düzenlemeler		Eğitim
		Sosyal Yapılar		

Kaynak: (IMD, 2017)

2017 IMD Dünya Rekabetçilik Raporuna göre Türkiye aldığı 68,18 puan ile 63 ülke arasında 47. olmuştur.

Tablo 15 IMD Dünya Rekabetçilik Raporu Ülkeler Sıralaması

2017 Sıralaması	Ülkeler	2017 Puanı	2016 Sıralaması
1	Hong Kong	100,00	1
2	İsviçre	99,66	2
3	Singapur	99,49	4
4	ABD	98,66	3
5	Hollanda	96,55	8
6	İrlanda	95,79	7
7	Danimarka	95,56	6

8	Lüksemburg	95,06	11
9	İsveç	94,96	5
10	BAE	94,08	15
11	Norveç	93,07	9
12	Kanada	92,25	10
13	Almanya	91,59	12
14	Tayvan	90,48	14
15	Finlandiya	88,89	20
16	Yeni Zelanda	88,67	16
17	Katar	88,10	13
18	Çin	87,76	25
19	Birleşik Krallık	86,78	18
20	İzlanda	86,40	23
21	Avustralya	85,24	17
22	İsrail	85,10	21
23	Belçika	83,91	22
24	Malezya	83,53	19

25	Avusturya	83,33	24
26	Japonya	82,27	26
27	Tayland	80,10	28
28	Çekya	78,96	27
29	Kore	78,65	29
30	Estonya	77,76	31
31	Fransa	77,68	32
32	Kazakistan	76,34	47
33	Litvanya	75,61	30
34	İspanya	74,84	34
35	Şile	74,48	36
36	Suudi Arabistan	74,33	...
37	Kıbrıs	73,77	...
38	Polonya	73,72	33
39	Portekiz	72,17	39
40	Latvia	71,85	37
41	Filipinler	71,80	42

42	Endonezya	71,12	48
43	Slovenya	70,75	43
44	İtalya	70,54	35
45	Hindistan	69,70	41
46	Rusya	68,85	44
47	Türkiye	68,18	38
48	Meksika	67,30	45
49	Bulgaristan	65,73	50
50	Romanya	64,74	49
51	Slovakya	64,73	40
52	Macaristan	64,42	46
53	Afrika	62,31	52
54	Kolombiya	61,79	51
55	Peru	60,98	54
56	Ürdün	57,96	53
57	Yunanistan	57,76	56
58	Arjantin	57,65	55

59	Hırvatistan	56,52	58
60	Ukrayna	56,13	59
61	Brezilya	55,82	57
62	Moğolistan	48,14	60
63	Venezuela	32,74	61

Kaynak: (IMD, 2017)

Rapora göre genel sıralamada 2016 yılında 38. Sırada yer alan Türkiye 2017 yılında 9 sıra gerileyerek 47. Sırada yer almıştır.

Tablo 16 2017 IMD Dünya Rekabetçilik Raporu Türkiye Değerlendirmesi

İyileşmeler	2016	2017	Kötüleşenler	2016	2017
Emek Verimliliği	27.30	35.77	Kişi Başı GSMH Büyüme Oranı	2.60	1.49
Tüketici Fiyat Endeksi	1.33	0.98	Beyin Göçü	5.51	3.75
İnternet Hızı	6.1	7.6	Yurtdışı İmaj ve Marka	4.15	2.84
Kişi Başı GSMH (PPP)	20.177	24.912	Yüksek Kalifiye Yabancı İstihdam	4.62	3.33
Genel Verimlilik	59.682	73.087	GSMH Büyüme	4.0	2.9

Öğrenci – Öğretmen Oranı	19.28	15.00	Okullarda Bilim	3.69	2.68
Kişisel Gelir Vergisi Oranı	21.40	16.94	Kamu Maliyesi	5.77	4.36
Kamu Sektörü Anlaşmaları	5.04	6.07	Merkez Bankası Politikaları	5.77	4.36
Yatırım Teşvikleri	5.96	7.09	Borsa Sermayeleşme Oranı (%)	29.36	22.89
Mobil Kullanıcı Sayısı	43.4	51.2	Araştırma ve Bilim İnsanları	3.81	2.98
Kişi Başı GSMH	9.121	10.747	Bilişim Teknolojileri İhracatı	1.3	1.0
İşverenin SGK Payı	19.61	16.43	Ekonomik ve Sosyal Reform İhtiyacı	6.19	4.91
İşçinin SGK Payı	13.68	11.47	Kişisel Güvenlik ve özel mülkiyet hakları	5.66	4.49
Döviz Kuru İstikrarı	0.315	0.265	Kamu bütçe açığı/fazlası (%)	-1.03	-1.23
Cari Açık	-4.48	-3.80	Kamuya ait işletmeler	6.58	5.36

Kaynak: (IMD, 2017)

5.2.1.3 Uluslararası Şeffaflık Örgütü

Yolsuzluk ve şeffaflık konularında yapılan saha araştırmaları sonucunda bazı uluslararası endeksler oluşturulmuştur. Yolsuzlukla mücadele konusunda da faaliyet gösteren bir STK olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından yayınlanan Yolsuzluk Algılama Endeksi (Corruption Perception Index) yıllık olarak hazırlanmaktadır.(Andvig, Fjeldstad, Amundsen, Sissener, & Søreide, 2001)

Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayımlanan ve 170 ülkeyi kapsayan Yolsuzluk Algılama Endeksi 2016 Raporu, bu ülkelerdeki kamu yönetimleri ve politikalarında yolsuzluk oranları puanlamaya tabi tutulmuştur. 0 ile 100 arasında yapılan puanlama sistemine göre “0” ilgili ülkede yüksek derecede yolsuzluğun bulunduğunu ifade ederken “100” puan yolsuzluk derecesinin oldukça düşük olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye ise, 170 ülke ile birlikte değerlendirildiği endekste 41 puanla 79.sırada yer almaktadır.

Tablo 17 Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama 2016 Endeksinde İlk 20 Ülke ve Türkiye

Sıralama	Ülke	Skor
1.	Danimarka	90
2.	Yeni Zelanda	90
3.	Finlandiya	89
4.	İsveç	88
5.	İsviçre	86
6.	Norveç	85

7.	Singapur	84
8.	Hollanda	83
9.	Kanada	82
10.	Almanya	81
11.	Lüksemburg	81
12.	Birleşik Krallık	81
13.	Avustralya	79
14.	İzlanda	78
15.	Belçika	77
16.	Hong Kong	77
17.	Avusturya	75
18.	ABD	74
19.	İrlanda	73
20.	Japonya	72
21.	Türkiye	41

Kaynak: (Transparency)

Yıllar itibariyle de bakıldığında;

Ülke	2016	2015	2014	2013	2012
Türkiye	41	42	45	50	49

2012 ve 2013 yıllarında göre göreceli olarak daha iyi sonuçlar almış olsa da Türkiye bu endekste da hala istenen noktalarda bulunmamaktadır.

Diğer önemli yolsuzluk endeksleri arasında International Country Risk Guide (ICRG) ve Dünya Bankası tarafından desteklenen endekslerden biri olan Kaufmann-Kraay-Zoido Lobaton (KKZ) Endeksi sayılabilir. (Erdoğan, 2012)

Etkin işlemeyen bir bürokrasi ile birlikte ortaya çıkacak olan yüksek işlem maliyetleri ve zaman kayıpları sadece yabancı yatırımcıları değil ev sahibi ülkenin yerli yatırımcılarını da etkileyerek yatırım projelerinin karlılığını düşürerek yatırımcılar için istenmeyen bir yatırım ortamı oluşturacaktır. (Kinoshita & Campos, 2003) Bu yüzden hantal bir bürokrasi, rüşvet ve yolsuzluklar yatırımcıların doğru bilgiye doğru zamanda ulaşmalarını engelleyecektir. Ev sahibi ülkenin kamu yönetimi reformu ile bürokrasiyi daha etkin hale getirecek, gerekli denetim mekanizmalarını oluşturarak yolsuzluk ve rüşvetin önüne geçilmesini sağlaması gerekmektedir. (Basu & Li, 1996)

5.2.1.4 Fraser Enstitüsü

Ekonomik özgürlük konusunda farklı kurumların endeks çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan biri olan ve 1996 yılından beri Ekonomik Özgürlük Endeksi raporları yayınlayan Kanada merkezli Fraser Enstitüsü ülkelerin ekonomik özgürlüklerini

toplam beş parametre üzerinden ölçerek her sene rapor yayınlamaktadır.(Gwartney & Lawson, 2017)

- 1- Kamu Sektörünün Büyüklüğü: Devlete ait iktisadi işletmelerin sayısının artması ile birlikte devlete ait kara alma mekanizmalarının çoğalması birey tercihlerini sınırlayarak ekonomik özgürlüğü azaltır.
- 2- Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakkı: Kişi haklarının ve kişilerin yasal olarak edinmiş olduğu mülkiyetin korunması sivil toplum ve ekonomik özgürlüğün temel taşıdır. Bu koruma devletin en önemli görevidir.
- 3- Para İstikrarı: Enflasyon yasal olarak kazanılmış hakların ve ücretlerin değer yitirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle para istikrarı mülkiyet hakkının korunması için de elzemdir. Enflasyonun sadece yüksek değil dengesiz oluşu da bireylerin ekonomik özgürlük çerçevesinde gelecekleri için plan yapmayı zorlaştırmaktadır.
- 4- Uluslararası Ticaret Özgürlüğü: En geniş tanımı ile mübadele yapma serbestisidir. Bu anlamda başka uluslarla yapılacak alım, satım ve ilgili tüm süreçlerin kısıtlı olması ekonomik özgürlüğü sınırlandıracaktır.
- 5- Kanun ve yönetmelikler: Devletin bireylerin ulusal ve yerel ticaret, kredi, istihdam vb. gibi işletme faaliyetlerini zorlaştırmacı değil kolaylaştırmacı düzenlemeler yapması gerekmektedir.

2017 Ekonomik Özgürlük Endeksinde ilk kez birçok ülkede kadınların erkekler kadar ekonomik özgürlüğü olmadığı cinsiyet eşitsizliği de göz önüne alınmıştır.

1996 yılından beri yapılan bu çalışma ile birlikte bir ülkede ekonomik özgürlüğün artması ile birlikte daha fazla yatırım, daha hızlı ekonomik büyüme ve daha fazla kişi başı milli geliri ile yoksulluğun azaldığı görülmüştür.

Endeks çalışmasında kullanılan metodoloji de toplam 159 ülke içinde ve 0 ile 10 arasında puanlama sistemi yapılmıştır. 10 puan ilgili alanda ekonomik özgürlüğün var olduğunu belirtirken 0 ekonomik özgürlük olmadığını belirtmektedir.

Tablo 18 1970-2015 arası Türkiye'nin Ekonomik Özgürlük Endeksi Sıralaması

YIL	Türkiye'nin Puanı	Türkiye'nin Sıralamadaki Yeri	1-Kamu Sektörünün Büyüklüğü	2-Hukuk Sistemi	3- Para İstikrarı	4-Ulsl. Ticaret	5-Kanun ve Yönetmelikler
2015	6,82	81	6,62	4,74	9,08	7,24	6,44
2014	6,88	85	6,64	4,80	9,03	7,35	6,59
2013	6,84	83	6,66	5,06	9,02	6,88	6,57
2012	7,01	70	6,96	5,30	8,84	7,25	6,69
2011	7,05	67	7,07	5,33	8,98	7,24	6,62
2010	6,87	75	6,76	5,06	8,86	7,35	6,32
2009	6,83	75	6,60	5,27	8,91	7,45	5,93
2008	6,90	68	7,23	5,49	8,57	7,37	5,85
2007	6,58	88	7,50	5,70	6,44	7,45	5,81
2006	6,45	89	7,41	6,28	5,42	7,49	5,67
2005	6,43	85	7,84	6,39	4,84	7,38	5,69
2004	6,29	82	8,31	5,84	5,05	7,14	5,13
2003	6,14	88	7,54	5,91	4,88	7,17	5,19
2002	5,69	105	7,00	5,39	4,06	7,04	4,98

2001	5,58	104	6,70	5,11	3,59	7,30	5,02
2000	5,84	92	7,08	5,34	3,57	7,55	5,67
1995	5,69	74	6,93	4,31	3,21	7,75	6,27
1990	4,73	86	5,82	3,98	3,87	4,71	5,28
1985	4,65	79	4,93	5,20	2,68	5,25	5,21
1980	3,59	96	4,40	4,95	0,78	3,43	4,41
1975	3,83	62	4,66	2,47	4,79	2,76	4,47
1970	3,52	54	6,09	3,89	4,11	0,00	

Kaynak: (Gwartney & Lawson, 2017)

5.2.1.5 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi

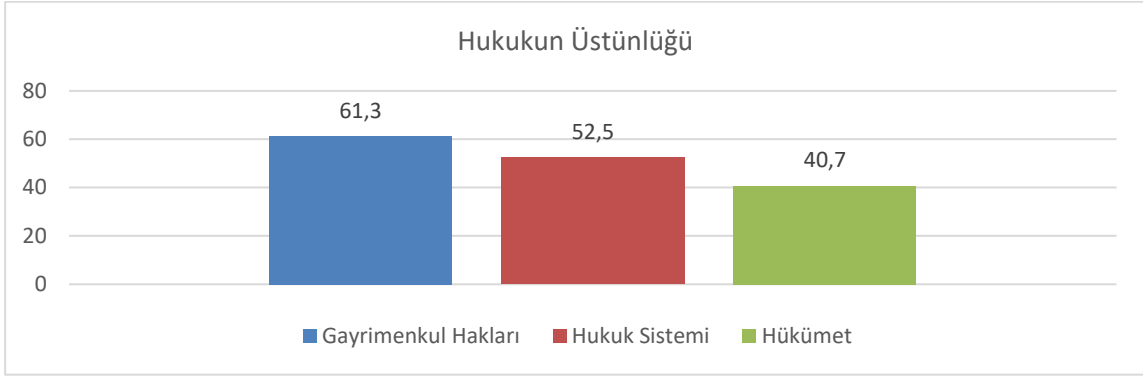
Fraser Enstitüsü'nün yanı sıra diğer bir önemli ekonomik özgürlük endeksi olarak Heritage Foundation raporu gelmektedir. Bu raporda toplam dört başlık üzerinden 12 farklı alt başlık ile ülkelerin ekonomik özgürlüğünü değerlendirmektedir. Bu başlıklar;

- Hukukun Üstünlüğü
- Kamu Hacmi
- Mevzuatların Etkinliği
- Açık Piyasa

2017 raporuna göre toplam 180 ülke içinde Türkiye 65.2 puan ile 60.sırada yer almış ve

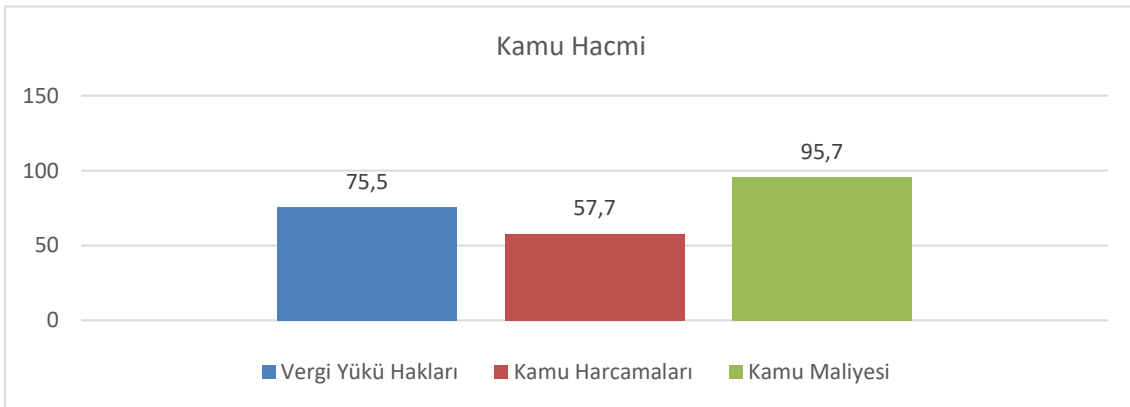
aldığı puan değeri ile orta derece ekonomik özgürlük sınıfında değerlendirilmiştir.

Toplam dört başlığın alt kırılımları Türkiye'nin puanlaması aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir.

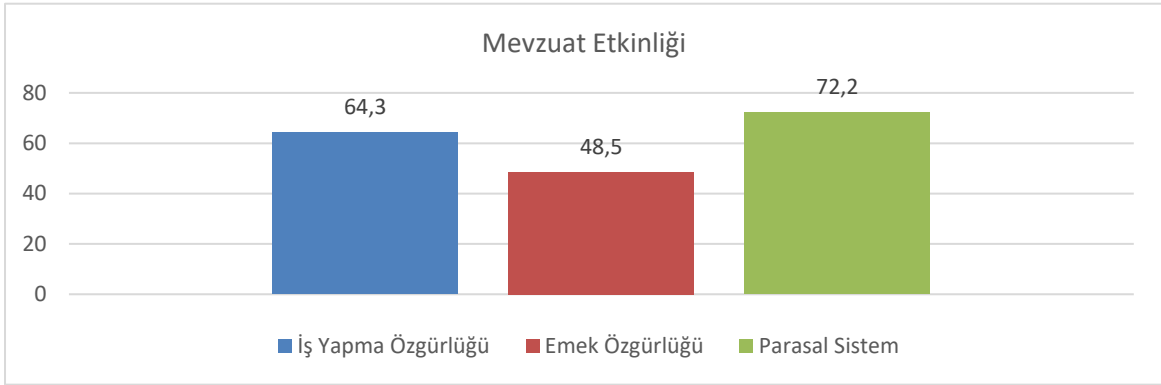
Şekil 1 Heritage Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Hukukun Üstünlüğü (Gwartney & Lawson, 2017)

Gayrimenkule yönelik haklar korunsun da mahkeme süreçleri yavaş. Yargı bağımsızlığı olsa da taltif, lobi ve diğer unsunlar ile etkilenebilmektedir. Kamu da kayırmacılık ve referans sisteminin olduğu da görülmektedir.

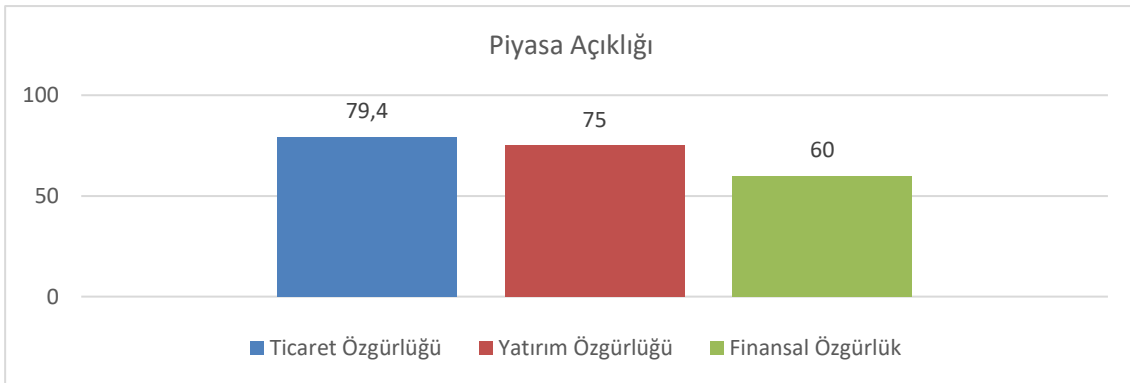
Şekil 2 Heritafe Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Kamu Büyüklüğü

Kişisel gelir vergisinin üst tabanı %35 iken kurumlar vergisi %20'dir. Bununla birlikte diğer vergiler arasında Katma Değer Vergisi (KDV) ve çevre vergisi bulunmaktadır. Toplam vergi yükü toplam milli gelirin %28,7 sine tekabül etmektedir. Kamu harcamaları ise son 3 yılda toplam GSMH'nin %37,6 sına ulaşmış durumda Bütçe açığı %1,2 civarında seyrederken kamu borcunun GSMH'ye oranı %32,6'dır.

Şekil 3 Heritage Vakfı 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Mevzuatların İşlerliği

Bürokratik oligarşi ve yönetmeliklerin uygulanmasındaki etkinsizlik girişimciliğin önünde engel teşkil etmektedir. Esnek olmayan işgücü pazarı daha dinamik bir ekonominin önünü almaktadır. Asgari ücret Ocak 2016’da %30 oranında arttırıldı. Hükümet kamuya ait şirketler tarafından üretilen ürünler ve bazı tarım ürünleri ve elektrik fiyatlarını kontrol etmektedir.

Şekil 4 Heritage 2017 Raporuna Göre Türkiye’de Piyasalar

Ticaret Türkiye ekonomisi için hayati bir öneme sahip. İthalat ve ihracat toplamı GSMH'nin %59'una tekabül etmektedir. Uygulamada olan ortalama gümrük tarifesi %2,8' dir. Yabancı sermayeye karşı herhangi bir tarama süreci veya ayrımcılık bulunmamaktadır. Kamuya ait şirketlerin çoğu özelleştirilmiştir. Finans ve bankacılık sektörü sermaye oranı sağlam olmakla birlikte yabancı banka oranı görece azdır.

Tablo 19 Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Raporunda Türkiye’nin 2010-2017 Sıralaması

Endeks Yılı	Toplam Skor	Mülkiyet Hakkı	Hükümet Güvenilirliği	Yargı Etkinliği	Vergi Yüğü	Kamu Harcamaları	Kamu Mali Durum	İş Özgürlüğü	Emek Özgürlüğü	Para Piyasaları Özgürlüğü	Ticari Piyasa Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü	Finansal Özgürlük
2017	65.2	61.3	40.7	52.5	75.5	57.7	95.7	64.3	48.5	72.2	79.4	75.0	60.0
2016	62.1	40.0	45.0	N/A	75.2	55.6	N/A	65.4	48.6	71.5	84.4	75.0	60.0
2015	63.2	45.0	50.0	N/A	76.1	57.6	N/A	61.0	50.2	72.4	84.6	75.0	60.0
2014	64.9	50.0	44.0	N/A	77.5	63.5	N/A	67.6	59.7	71.8	84.5	70.0	60.0
2013	62.9	50.0	42.0	N/A	77.0	64.9	N/A	68.2	43.1	73.3	85.2	65.0	60.0
2012	62.5	50.0	44.0	N/A	77.7	58.5	N/A	67.1	40.0	71.9	85.4	70.0	60.0
2011	64.2	50.0	44.0	N/A	78.2	83.6	N/A	68.7	39.6	72.7	85.4	70.0	50.0
2010	63.8	50.0	46.0	N/A	78.1	82.9	N/A	68.9	41.1	70.0	86.4	65.0	50.0

Tablo 20 Fraser Enstitüsü 2017 Raporuna Göre İlk 20 Ülke Sıralaması

Dünya Sıralaması	Ülke İsmi	Endeks Yıl	Toplam skor
1	Hong Kong	2017	89.8
2	Singapur	2017	88.6
3	New Zelanda	2017	83.7
4	İsviçre	2017	81.5
5	Avustralya	2017	81.0
6	Estonya	2017	79.1
7	Kanada	2017	78.5
8	Birleşik Arap Emirlikleri	2017	76.9
9	İrlanda	2017	76.7
10	Şili	2017	76.5
11	Tayvan	2017	76.5
12	Birleşik Krallık	2017	76.4
13	Georgia	2017	76.0
14	Lüksemburg	2017	75.9
15	Litvanya	2017	75.8

16	Hollanda	2017	75.8
17	Danimarka	2017	75.1
18	ABD	2017	75.1
19	İsveç	2017	74.9
20	Latviya	2017	74.8

5.2.1.5 Dünya Ekonomi Forumu Rekabetçilik Endeksi (WEF)

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanan endeks bir ülkedeki farklı üretim faktörünü, politikaları ve kurumların bütününe ele alarak bunların verimliliği üzerinden ülkenin rekabet gücünü ölçmektedir. Bu endeks kapsamında ele alınan 12 ana bileşen bulunmaktadır. Bunlar;

Kurumlar	Sağlık ve Temel Eğitim
İşgücü Piyasa Verimliliği	Piyasa Büyüklüğü
Altyapı	Yüksek ve Mesleki Eğitim
Finansal Piyasaların Gelişmişlik Düzeyi	İş Dünyası Gelişmişlik Düzeyi
Makroekonomik İstikrar	Emtia Piyasası Verimliliği
Teknolojik Hazırlık	Yenilikçilik

Endekse göre Türkiye'nin sıralaması;

	Küresel Rekabet Gücü Endeksi	
	Türkiye'nin Sıralaması	Toplam Ülke Sayısı
2017-2018 Raporu	53	137
2016-2017 Raporu	55	138
2015-2016 Raporu	51	140
2014-2015 Raporu	45	144
2013-2014 Raporu	44	148
2012-2013 Raporu	43	144
2011-2012 Raporu	59	142
2009-2010 Raporu	61	133
2008-2009 Raporu	63	134
2007-2008 Raporu	53	131
2006-2007 Raporu	59	125

Ülkemiz geçen yıllar içinde 50 – 60 bandında gidip gelmiş fakat yapılan reformların ve gösterilen gelişmelerin endekse çok yansımadağı görölmektedir.

5.2.1.6 Forbes İş Yapmak İçin En İyi Ülkeler Sıralaması

Forbes Dergisi tarafından yapılan ve 2006 -2007 yıllarında Sermayeperverlik Ülke Endeksi (Capital Hospitality Index) adı altında yayımlanan endeks sonradan İş için En İyi Ülkeler (Best Countries for Business) adı altında devam etmiştir. Bu endeks farklı uluslararası kurumların çalışma ve analizlerini kaynak olarak alıp yatırımcının korunması, özgürlükler, yolsuzluk ve diğer sosyoekonomik alanları inceleyerek yabancı yatırımcılara sunmaktadır. Bu endekse göre incelenen alt başlıklar şunlardır;

- Ticari özgürlük,
- Finansal özgürlük,
- Mülkiyet hakları,
- İnovasyon,
- Bürokrasi,
- Yatırımcının korunması,
- Yolsuzluk,
- Kişisel özgürlük ve Vergi Yüğü
- Vergi yüğü

Endekste en üst düzeyde olan ülkeler iş yapma açısından ve yatırımcılar açısından cazip olarak değerlendirilmektedir.

2017 raporuna göre Türkiye İş Yapılacak En İyi Ülkeler sıralamasında 56. Sırada yer almıştır.

5.2.1.7 A.T. Kearney Doğrudan Yabancı Yatırımlar Güven Endeksi

A.T.Kearney Danışmanlık şirketi tarafından 1998 yılından beri her yıl hazırlanan Yabancı Doğrudan Yatırım Güven Endeksi ülkelerin ekonomik, siyasi ve düzenleyici diğer değişimlerle etkileşimini göstererek ülkeleri sıralamaktadır. Endeks bir ile üç yıllık dönemlerde ülkelerin alabileceği DYY miktarının tahmini için hazırlanmaktadır. Endeks ÇUŞ'ların üst düzey yöneticileri ile yapılan anketler sonucu ortaya çıkmaktadır.

2017 yılı endeks çalışması 25 ülkedeki tüm sektörleri kapsayan önemli uluslararası şirketlerden elde edilen veriler ile hesaplanmıştır. Türkiye 2012'de 13 sıra ile çok iyi bir derece almışken 2017 raporunda ilk 25 arasında bulunmamaktadır.

5.2.2 Uluslararası doğrudan yatırımların tutarı

Uluslararası doğrudan yatırımlar 2015 yılında %34'lük bir artış gösterirken 2016 yılında görece olarak dünya genelinde devam eden zayıf ekonomik büyüme nedeniyle bir önceki yıla göre %2 oranında düşerek 1,76 trilyon ABD doları olmuştur. Dünya genelinde DYY istatistiklerine yönelik her yıl Dünya Yatırım Raporu (World Investment Report) yayınlayan UNCTAD'ın Haziran 2017'de yayınlamış olduğu rapora göre gelişmiş ülkelere yapılan DYY %5 oranında artarak 1,03 trilyon ABD doları olurken gelişmekte olan geçiş ekonomilerine yönelen DYY miktarı %9,6 azalarak 714 milyar ABD doları seviyesinde kalmıştır.

Rapora göre yine bölgesel olarak Avrupa'ya gerçekleştirilen yatırımlar %5,8 azalırken ABD'ye yapılan yatırımlar %12,3 artış göstermiştir. Avrupa özelinde İngiltere'de 2016 yılında gerçekleşen büyük birleşme ve satın alma (Merger & Acquisiton) işlemleri bu sene içinde İngiltere'ye gelen DYY miktarının 7,5 kat artarak 253,8 milyar ABD dolarına ulaşmasına neden olmuştur. Öte yandan Avrupa'da yer alan yabancı bağlı firmaların (affiliate) ana firmalarına olan kredi ödemeleri istatistiklere azaltıcı etki oluşturmuştur. İngiltere dışında Avrupa'da yer alan ülkelerin 19'unda 2016 yılında DYY azalmıştır.

Asya ülkelerinde de DYY %9,6 azalmıştır. Hong Kong, Singapur gibi merkezlerde azalma olurken bu bölgede %5,7 ile artış kaydeden tek ülke Hindistan olmuştur.

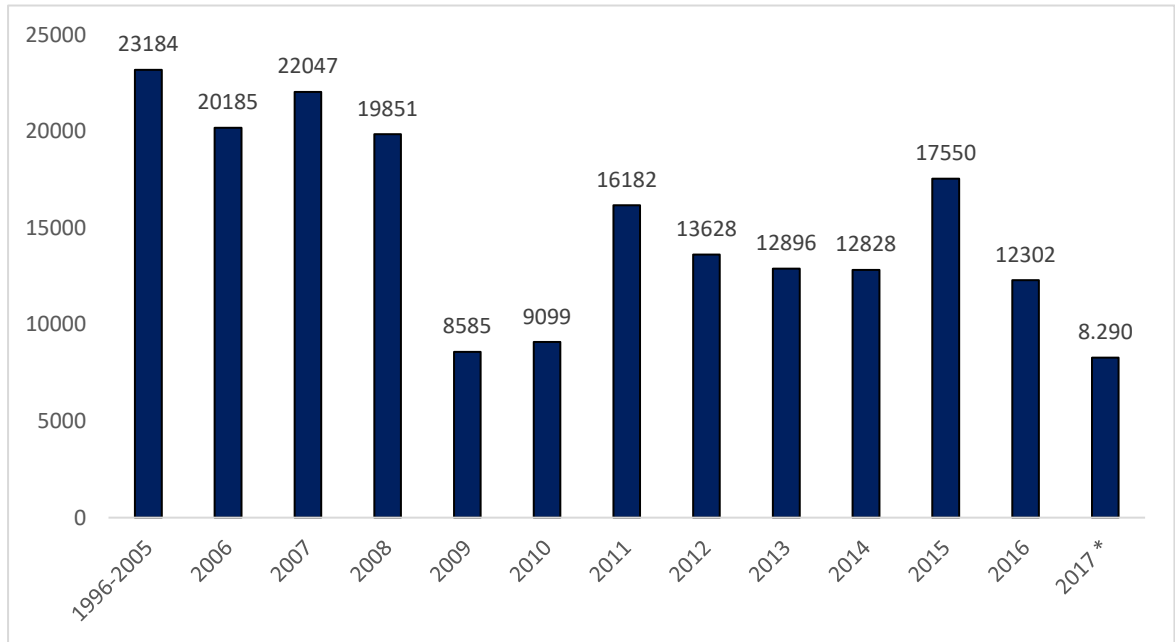
Tablo 21 2014-2016-2016 Yıllarında Dünya'da En Çok DYY Alan İlk On Ülke

2014			2015			2016		
Sıra	Ülke	DYY	Sıra	Ülke	DYY	Sıra	Ülke	DYY
1	ABD	171,6	1	ABD	348,4	1	ABD	391,1
2	Çin	128,5	2	İrlanda	188,3	2	İngiltere	253,8
3	Hong Kong	113,0	3	Hong Kong	174,4	3	Çin	133,7
4	Singapur	74,0	4	Çin	135,6	4	Hong Kong	108,1
5	Brezilya	73,1	5	Singapur	70,6	5	Hollanda	92,0
6	Kanada	59,1	6	İsviçre	70,4	6	Singapur	61,6
7	Hollanda	53,3	7	Hollanda	68,8	7	Brezilya	58,7

8	İngiltere	44,8	8	Brezilya	64,3	8	Avustralya	48,2
9	Avustralya	40,3	9	Fransa	47,0	9	Hindistan	44,5
10	İrlanda	37,4	10	Hindistan	44,1	10	Rusya	37,7
22	Türkiye	12,5	22	Türkiye	17,3	24	Türkiye	12,3

Kaynak: Dünya Yatırım Raporu(Unctad)

Merkez Bankası tarafından açıklanan veriye göre 2016 yılında Türkiye'ye gelen DYY miktarı 12,3 milyar ABD doları olmuş ve dünya genelinde en çok yatırım çeken ülkeler sıralamasında 24. olmuştur. (Tablo 21)

Şekil 5 1996-2017 Arası Türkiye'ye DYY Girişi

*Ocak-Ekim 2017 Verisi

Bu miktar ile Türkiye'nin dünya genelinde dolaşan DYY dan almış olduğu pay %0,7 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında Türkiye'de toplam 12,3 milyar ABD Doları tutarında gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırımların, 8,4 milyar ABD Dolarlık

kısmı sermaye bileşeninden, 3,9 milyar ABD Dolarlık kısmı ise yabancıların gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır

Uluslararası sermayeli şirket sayısında; 2013 yılındaki %11’lik düşüşün ardından takip eden iki yıl boyunca %24,5 ve %19 oranlarında artış gerçekleşmiş ve 2015 yılında son beş yıldaki en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. 2016 yılında %0,3 oranında bir düşüşle bu seviye korunmuştur. 2016 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de faaliyette bulunan 53.156 adet uluslararası sermayeli şirketin %79’u limited şirketlerden, %18,8’i anonim şirketlerden, geri kalan %2,2’lik bölümü ise komandit, kolektif, adi şirket, iş ortaklığı ve adi komandit şirketlerden oluşmaktadır.

5.2.3 Yatırım teşvik belgesi adedi ve tutarı

Ocak-Kasım 2017 arasında Ekonomi Bakanlığı verilerine göre toplam sabit yatırım tutarı 168,9 milyar TL ve 201.704 kişilik istihdam yaratmış olan yatırımlara 6.899 adet yatırım teşvik belgesi verilmiştir.

Tablo 22 2001 – 2017 Arası Verilen Teşvik Belge Sayısı ve Sabit Yatırım Tutarları

YIL	Verilen Teşvik Belgesi (Adet)		Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	
	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye	Yabancı Sermaye	Yerli Sermaye
2001	173	1877	3.547	8.820
2002	201	2453	1.652	10.015
2003	191	2984	955	10.725

2004	207	3253	4.673	11.205
2005	188	3363	3.826	12.228
2006	134	2341	1.613	11.685
2007	169	2073	4.077	15.864
2008	174	2272	4.525	16.300
2009	156	1917	9.713	13.893
2010	193	3361	7.567	60.090
2011	197	3761	8.525	40.172
2012	222	3746	8.655	54.195
2013	225	4344	18.353	74.097
2014	262	3599	11.749	52.261
2015	235	4270	34.898	64.130
2016	222	4897	31.079	66.861
2017	301	6598	92.660	76.261
Genel Toplam	3450	57109	248.066	598.803

Kaynak: 2017 yılı ekonomi bakanlığı yatırım teşvik bülteni

2012 tarihinden Kasım 2017 arası düzenlenen toplam yatırım teşvik belgesi 27.275 adet olurken bunların 18.435 adedi yeni yatırım (greenfield), 6.553 adedi Tevsi Yatırım ve geriye kalan 2.287 adedi de modernizasyon kapsamında verilmiştir.

SONUÇ

Uluslararası ticari faaliyetlerin ve yatırımların serbestleşerek ciddi artışlar göstermesi, teknolojinin gelişerek hayatın her alanını olduğu gibi ekonomik faaliyetleri de etkileyerek ülkeleri küresel bir havuzun içinde daha yırtıcı bir rekabet ortamına zorlaması kaçınılmaz olmuştur. Ekonomi politikalarının ve siyasetçilerin de ana gündemi daha fazla büyüme ve üretimin arttırılarak yeni istihdam alanlarının yaratılması ve böylece ülkenin toplam genel refahının arttırılmasıdır. Bununla birlikte bu refahın ve büyümenin sürdürülebilir olması ise ülke ekonomisinin sağlam temeller üzerine inşa edilmesiyle mümkün olmaktadır.

Bu çerçevede yatırımlar bir ülkenin büyümenin en önemli fonksiyonlarında bir olarak ifade edilmektedir. Yatırımlar gerek yerli gerek yabancı veya gerek özel gerek kamu marifetiyle de olsa sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gerekli bir unsurdur. Bu nedenle yatırımların yapılması için gerekli siyasi ve ekonomik asgari ortamın sağlanması da hem ülkede yatırımların arttırılmasını hedefleyen ekonomik politikalar hem de yatırımcılar için önem arz etmektedir.

Yapılan araştırma ve çalışmalarda yatırım ortamının ülkenin makro ekonomik yapısı, siyasi istikrarı, vergi ve teşvik politikaları, hukukun işleyişi, ülke içinde genel kurumsallık, hak ve özgürlüklerin durumu gibi hem makro hem de mikro pek çok parametrenin etkili olduğu gözlenmektedir.

Özellikle yabancı yatırımcı aşına olmadığı bir ülkede yatırımını karlı yapacak faktörleri incelediği gibi kalifiye işgücü, yargı bağımsızlığı, yolsuzluk, altyapı, kanun ve yönetmelikler ve bunların siyasi erk tarafından uygulanış yolları gibi pek çok faktör yabancı yatırımcının karar aşamasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Tez kapsamında çalışılan uluslararası yatırımcıların kararlarını etkileyen faktörlerin aslında optimum yatırım ortamı dinamiklerinin çerçevesini çizebileceği de ifade edilebilir. Bu bağlamda bir yabancı yatırımcı için siyasi istikrar, ticaret ve vergi politikaları, bürokrasi, özelleştirme, ülke ekonomisinin dışa açıklığı önemli olduğu kadar ülkenin ekonomik performansı ve büyüme oranları, döviz kuru, işgücü

maliyetleri, lojistik ve altyapı, fikri mülkiyet haklarının korunması, teşvikler, enflasyon oranı, genel rekabetçilik ve inovasyon oranı gibi pek çok faktör değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda görülmüştür ki bu kıstasların bir kısmına ülke olarak müdahil olmak veya değiştirmek mümkün olmazken birçoğunda önemli iyileştirmelerin sağlanabileceği ve yatırımcıları cezbedecek bir hale getirilebileceği görülmektedir.

Ülkenin içinde bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu hammadde ve doğal kaynaklar gibi konular bazı yatırımcılar ve sektörler için oldukça önemli olsa da değiştirilmesi veya iyileştirilmesi çok mümkün olmayan konular olarak gözükmektedir. Örneğin hammadde olarak petrol ve türevlerini veya doğal gazı kullanan bazı sektörler için ülkemiz çok cazip olmayabilir. Veya Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum risk algısı yüksek bazı yatırımcılar için karar vermeyi zorlaştırıcı bir unsur haline dönüşebilmektedir.

Tez kapsamında yapılan çalışmalarda kullanılan iş ve yatırım ortamı endekslerinde özellikle gelişmiş ülkelerin sıralaması ve almış oldukları yatırım miktarına bakıldığında birçok başlıkta yapılacak iyileştirmeler ile ülkemize gelen DYY'nin artması sağlanabilir.

Bu çerçevede diğer ülkelerde olduğu gibi özellikle gelişmekte olan ülkeler için yer alan Türkiye için de DYY girişlerinin artırılması önem arz etmektedir. Dış ticaret açığının finansmanı ve işsizlik gibi iki makro sorun ile karşı karşıya olan ülkemizde yurtiçi tasarruflar da yeterli olamadığı için DYY miktarını arttırarak politikalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu şekilde DYY ile gelen fiziki sermaye hem dış ticaret açığının finansmanında hem de ülkemizdeki sanayileşmenin artarak yeni istihdam alanlarının açılmasını sağlayacaktır. DYY ile birlikte sadece sermaye gelmeyip teknoloji ve bilgi birikimi, yeni yönetim teknikleri, yerli firmaların yabancı firmalar ile ortaklıkları veya iş birliklerinin gelişerek uluslararası bir perspektif kazanabilmeleri gibi unsurlarda kazanılacaktır

Ülkemizde bu konuda siyasi otoriteler nezdinde yabancı sermaye konusunda her zaman olumlu bir perspektif sağlanamamış olsa da yapılan kalkınma planlarında bazı konularda yabancı sermayenin önemi ve gerekliliği konusunda atıflar yapılmıştır.

Yatırım ortamı ifadesinin kalkınma planlarına ilk yansımaları ise 2007-2013 arasında hazırlanan 9.kalkınma planına yansımıştır.

Bununla birlikte 2001 Aralık tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile oluşturulan Yatırım Ortamı İyileştirme Kurulu (YOİKK) mekanizması çalışmayı başlamıştır. Kurulduğundan itibaren ülkemizin yatırım ortamına yönelik ilgili tüm paydaşları ile çalışan YOİKK platformu sayesinde ciddi gelişmeler ve sorunların tespiti gerçekleştirilmiş olsa da bu çalışmaların pek çoğunun önemli reformlar olarak iş ve yatırım ortamı endekslerine yansımadağı gözlenmiştir. YOİKK tarafından yapılan kıymetli çalışmaların son dönemler verimliliğinin azaldığı ve yatırımcı öncelikleri ile paralel bir seyir izlemediğı de ifade edilmektedir.

Yatırım ortamı iyileştirme çalışmalarına katkı sağlayan bir diğerk önemli unsur Yatırım Danışma Konseyi de Dünya Bankası ortaklığı ile 2004 yılında çalışmaya başlamıştır. Özellikle toplantılara çağırılan katılımcıların uluslararası firmaların üst düzey yöneticilerinin olması ve bu katılımcılardan alınan geri bildirimler ile yatırım ortamı iyileştirme faaliyetlerinin kapsam ve çerçevesinin çalışılması oldukça önemli bir adımdır. Pek çok ülkede faaliyeti olan ve farklı ülkelerin iş ve yatırım ortamlarını da bilen üst düzey yöneticiler “işletme körlüğü” kavramında olduğı gibi ülkemizi dışardan bir gözle analiz ederek sorunların ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için etkin ve önemli adımların tespiti için önemli olduğı belirtilmektedir.

Tez kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde son döneme Türkiye’de yabancı sermayeye bakış açısının eskiye nazaran daha olumlu hale dönüştüğü, siyasi otorite, bürokrasi ve iş dünyasında yabancı sermayenin ülkeye olan katkı ve yaratmış olduğı çarpan etkisinin daha iyi anlaşılır olduğı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan yatırım ortamı çalışmalarında kurumlar arası ciddi bilgi asimetrisi yaşandığı ve yeterli organizasyonun sağlanarak sorunlara verimli çözümler üretilemediğı görülmektedir.

Reform programı kapsamında yapılan birçok iyileştirmenin uluslararası alanda yeterince anlatılamadığı ve bu nedenle ilgili iş ve yatırım ortamı endekslerine henüz yansımadağı görülmektedir.

Türkiye DYY açısından muadillerine göre hala yeterli derecede DYY alamamaktadır. Bir ülkenin yatırım ortamı her ne kadar yatırım kararları için önemli bir kıstas olsa da yatırım kararları sadece ekonomik perspektifle alınmamaktadır.

Yeni bir yatırım hedefleyen yabancı firmalar çoğu zaman kendi ülkelerinde yer alan üretim kapasitelerini kısma yoluna giderek binlerce çalışanı ile yollarını ayırabilmektedir. Bu durum ile ortaya çıkan işsizlik mevcut siyasi otoriteler için istenmeyen bir durum olmaktadır. Benzer bir şekilde çok kritik sektörlerde bilgi birikimin ve teknolojinin yoğun kullanıldığı alanlarda firmalar veya kaynak ülke bu bilgi transferinin yeni ülkelere geçişini istememektedir. Özellikle savunma sanayine yönelik yatırımların dış politikadan bağımsız hareket edemeyeceği de bilinmektedir.

Bu çerçevede ülkemiz birçok uluslararası firma için genç ve dinamik nüfusu, bölge coğrafyasını ve kültürünü bilen girişimcileri ve artan ihracatı ile bir çok yabancı firma için bölgesel bir üs olamaya aday bir ülkedir. Avrupa, Kuzey Afrika, Türkiye Cumhuriyetler, Orta Doğu ve Rusya pazarlarını hedefleyen bir firma için lojistik ve gelişen altyapı imkanları ile Türkiye cazip fırsatlar sunmaktadır.

.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling institutions. *Journal of political Economy*, 113(5), 949-995.
- Agnello, L., Castro, V., Jalles, J. T., & Sousa, R. M. (2015). What determines the likelihood of structural reforms? *European Journal of Political Economy*, 37, 129-145.
- Aharoni, Y. (1966). The foreign investment decision process.
- Akçaoğlu, E. (2005). *Türk firmalarının dış yatırımları: saikler ve stratejiler*: Türkiye Bankalar Birliği.
- Akçaoğlu, E. (2005). Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No. 241, İstanbul. Amsden, AH, The Rise of “The Rest “–Challenges of the West from Late-Industrializing Economies: Oxford University Press, Oxford.
- Akdiş, M. (1988). Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler. *Yased Yayınları*(33), 1-17.
- Akkaya, Ş. (2003). Vergileme ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*(43-44).
- Akman, A. (1988). Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri. *Yased Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve beklentiler konulu yarışma*, 2.
- Aktan, C. C. (2003). Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası. *Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi için Üretim ve stihdam Politikaları Araştırma Yarışması (Ödül Alan Eserler)*, Türkiye şveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Aktaş, A. (2007). Vergisel Teşvik Türü Olarak Düşük Oranlı Kurumlar Vergisinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerine Etkisi:. *YASED İnceleme Yarışması*, VII.

- Aktürk, A. G. D. L. N., & Tüylüoğlu, Ş. (2012). Yatırım Promosyon Ajanslarının Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekme Başarılarının Çekim Modeli ile İncelenmesi. *Journal of Management & Economics*, 19(1).
- Aliber, R. Z. (1970). A theory of direct foreign investment. *The international corporation*, 17-34.
- Alpar, C. (1980). *Çok uluslu şirketler ve ekonomik kalkınma*: Turhan Kitabevi yayınları.
- Altomonte, C. (2000). Economic determinants and institutional frameworks: FDI in economies in transition. *Transnational Corporations*, 9(2), 75-106.
- Andvig, J. C., Fjeldstad, O.-H., Amundsen, I., Sissener, T., & Søreide, T. (2001). *Corruption. A review of contemporary research*: Chr. Michelsen Institute.
- Apergis, N., Katrakilidis, C. P., & Tabakis, N. M. (2006). Dynamic linkages between FDI inflows and domestic investment: a panel cointegration approach. *Atlantic Economic Journal*, 34(4), 385-394.
- Arrow, K. J. (1971). The value of and demand for information. *Decision and organization*, 2, 131-139.
- Asiedu, E. (2002). On the determinants of foreign direct investment to developing countries: is Africa different? *World development*, 30(1), 107-119.
- Bassanini, A., Nunziata, L., & Venn, D. (2009). Job protection legislation and productivity growth in OECD countries. *Economic policy*, 24(58), 349-402.
- Basu, S., & Li, D. D. (1996). Corruption and Reform.
- Batmaz, N., & Tekeli, S. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye örneği (1996-2006)*: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bekaert, G., Harvey, C. R., & Lundblad, C. (2005). Does financial liberalization spur growth? *Journal of Financial economics*, 77(1), 3-55.

- Bilgili, F., Düzgün, R., & Uğurlu, E. (2007). Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurt İçi Yatırımlar Arasındaki Etkileşim. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2), 127-152.
- Bourlès, R., Cetto, G., Lopez, J., Mairesse, J., & Nicoletti, G. (2013). Do product market regulations in upstream sectors curb productivity growth? Panel data evidence for OECD countries. *Review of Economics and Statistics*, 95(5), 1750-1768.
- Braunstein, E. (2000). Engendering Foreign Direct Investment: Family structure, labor markets and international capital mobility. *World development*, 28(7), 1157-1172.
- Buckley, P. J., & Casson, M. (1976). *The future of the multinational enterprise* (Vol. 1): Macmillan London.
- Candemir, A. (2006). *Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler: bir uygulama*: YASED.
- Cantwell, J. A., Dunning, J. H., & Janne, O. E. (2004). Towards a technology-seeking explanation of US direct investment in the United Kingdom. *Journal of International Management*, 10(1), 5-20.
- Caves, R. E. (1971). International corporations: The industrial economics of foreign investment. *Economica*, 1-27.
- Caves, R. E. (1974). Multinational firms, competition, and productivity in host-country markets. *Economica*, 41(162), 176-193.
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *Kyklos*, 54(1), 89-114.
- Chen, J.-R., & Yang, C.-H. (1999). Determinants of Taiwanese foreign direct investment—comparison between expansionary FDI and defensive FDI. *Taiwan Economic Review*, 27(2), 215-240.

- Chen, T.-J., & Ku, Y.-H. (2000). The effect of foreign direct investment on firm growth: the case of Taiwan's manufacturers. *Japan and the World Economy*, 12(2), 153-172.
- Choe, J. I. (2003). Do foreign direct investment and gross domestic investment promote economic growth? *Review of Development Economics*, 7(1), 44-57.
- Christaller, W. (1966). *Central places in southern Germany*: Prentice-Hall.
- Coughlin, C. C., & Segev, E. (2000). Location determinants of new foreign-owned manufacturing plants. *Journal of regional Science*, 40(2), 323-351.
- Culem, C. G. (1988). The locational determinants of direct investments among industrialized countries. *European Economic Review*, 32(4), 885-904.
- Cushman, D. O. (1985). Real exchange rate risk, expectations, and the level of direct investment. *The Review of Economics and Statistics*, 297-308.
- Deepak, L. (1975). *Appraising foreign investment in developing countries*: London: Heinemann Educational Book Ltd.
- Demirel, O. (2006). *Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyümeye etkileri ve Türkiye uygulaması*. Sosyal Bilimler.
- Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (1998). Law, finance, and firm growth. *The Journal of Finance*, 53(6), 2107-2137.
- Denisia, V. (2010). Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 3, 53-59.
- Dicken, P. (1998). *Global shift: transforming the world economy*.
- Dicken, P. (2011). *Global shift: Mapping the changing contours of the world economy*: The Guilford Press.
- Dinler, Z. (2001). Bölgesel İktisat (6. Baskı). *Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları*, 113-124.

- Dollar, D., & Kraay, A. (2004). Trade, growth, and poverty. *The Economic Journal*, 114(493).
- DPT. (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- DPT. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı.
- Drazen, A., & Easterly, W. (2001). Do crises induce reform? Simple empirical tests of conventional wisdom. *Economics & Politics*, 13(2), 129-157.
- Dumludağ, D. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırım Hareketlerinde Yatırım Promosyon Ajanslarının Rolü-Türkiye Örneği. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXI(1), 219-238.
- Dunning, J., & Mucchielli, J.-L. (2003). *Multinational firms: the global-local dilemma*: Routledge.
- Dunning, J. H. (1976). *Trade, location of economic activity and the MNE: A search for an eclectic approach*: University of Reading, Department of Economics.
- Dunning, J. H. (1977). Trade, location of economic activity and the MNE: A search for an eclectic approach *The international allocation of economic activity* (pp. 395-418): Springer.
- Dunning, J. H. (1979). Explaining changing patterns of international production: in defence of the eclectic theory. *Oxford bulletin of economics and statistics*, 41(4), 269-295.
- Dunning, J. H. (1980). Towards an eclectic theory of international production: some empirical tests.
- Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies*, 1-31.
- Dunning, J. H. (1993). *The theory of transnational corporations* (Vol. 1): Taylor & Francis.

- Dunning, J. H. (2001). The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present and future. *International journal of the economics of business*, 8(2), 173-190.
- Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy*: Edward Elgar Publishing.
- Duran, M. (2002). Türkiye’de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği. *TC Hazine Müsteğarlığı Arağtırma ve Ėnceleme Dizisi, Yayın(32)*.
- Emen, T. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme. *YASED İnceleme Yarışması, VII*.
- Erdilek, A. (2006). Türkiye’nin Osmanlı’dan Günümüze Kadar Uzanan Doğrudan Yabancı Yatırım Ortamına ve Politikalarına Tarihsel Bir Bakış. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (30), 16-34.
- Erdoğan, A. (2012). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği*. İstanbul: Nobel Akademi.
- Estevadeordal, A., & Taylor, A. M. (2013). Is the Washington Consensus dead? Growth, openness, and the great liberalization, 1970s–2000s. *Review of Economics and Statistics*, 95(5), 1669-1690.
- Faeth, I. (2009). Determinants of foreign direct investment–a tale of nine theoretical models. *Journal of Economic Surveys*, 23(1), 165-196.
- Feenstra, R. C., & Hanson, G. H. (1996). *Globalization, outsourcing, and wage inequality*. Retrieved from
- Feldstein, M., & Bacchetta, P. (1991). National saving and international investment *National saving and economic performance* (pp. 201-226): University of Chicago press.
- Forssbäck, J., & Oxelheim, L. (2011). Corporate financial determinants of foreign direct investment. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(3), 269-282.

- Frank, I. (1980). *Foreign enterprise in developing countries*: Johns Hopkins University Press.
- Fujita, M., Krugman, P. R., Venables, A. J., & Fujita, M. (1999). *The spatial economy: cities, regions and international trade* (Vol. 213): Wiley Online Library.
- Galindo, A. J., Schiantarelli, F., & Weiss, A. (2005). Does financial liberalization improve the allocation of investment? Micro evidence from developing countries.
- Gelir, U. (2017). *Türk İmalat Sanayinde Yatırım Ortamı Sorunlarının Sektör Firma Büyüklüğü ve Bölge Bazında Değerlendirilmesi*: T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- Giray, F. (2003). Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 27(240), 135-160.
- Goldberg, L. S., & Kolstad, C. D. (1994). *Foreign direct investment, exchange rate variability and demand uncertainty*. Retrieved from
- Goldsbrough, D. J. (1979). The role of foreign direct investment in the external adjustment process. *Staff papers*, 26(4), 725-754.
- Gong, H. (1995). Spatial patterns of foreign investment in China's cities, 1980-1989. *Urban Geography*, 16(3), 198-209.
- Gorter, C., & Nijkamp, P. (2001). Location theory.
- Görgün, T. (2004). Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları. *TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Uzmanlık Tezi, Ankara*.
- Gövdere, B. (2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği. *Dış Ticaret Dergisi*, 28, 1-11.

- Grigoriadis, I. N., & Kamaras, A. (2008). Foreign direct investment in Turkey: Historical constraints and the AKP success story. *Middle Eastern Studies*, 44(1), 53-68.
- Gullett, N. S., & Figgins, B. G. (1995). DFI components: Relationships to exchange rate changes. *International Advances in Economic Research*, 1(1), 1-9.
- Güngör, B. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Yabancı Direkt Sermaye Politikaları. *İktisat İşletme ve Finans*, 17(200), 73-84.
- Gwartney, J., & Lawson, R. (2017). *Economic freedom of the world 2017 annual report*: The Fraser Institute.
- Haggard, S., & Webb, S. B. (1993). What do we know about the political economy of economic policy reform? *The World Bank Research Observer*, 8(2), 143-168.
- Harrison, A., & Revenga, A. (1995). *The effects of trade policy reform: what do we really know?* Retrieved from
- Hatzius, J. (2000). Foreign direct investment and factor demand elasticities. *European Economic Review*, 44(1), 117-143.
- Hayter, R. (1997). *The dynamics of industrial location: the factory, the firm, and the production system*: Wiley Chichester.
- Hayter, R., & Han, S. S. (1998). Reflections on China's open policy towards foreign direct investment. *Regional Studies*, 32(1), 1-16.
- Helvacıoğlu, A. D., Eraslan, İ. H., & Bulu, M. (2004). Dijitalleşen Dünyada Fikri Mülkiyet Haklarının (FMH) Ülkeler Açısından Küresel Rekabet Avantajı Oluşturmadaki Yeri. 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 25-26.
- Henry, P. B. (2000). Stock market liberalization, economic reform, and emerging market equity prices. *The Journal of Finance*, 55(2), 529-564.
- Hymer, S. (1976). *The international operations of national firms: A study of direct foreign investment* (Vol. 14): MIT press Cambridge, MA.

- IMD. (2017). *IMD world competitiveness yearbook 2017. Lausanne: International Institute for Management Development.*
- IMF. *Structural Reforms and Macroeconomic Performanc: Initial Considerations for the Fund.*
- Ito, T. (1999). *Capital flows in Asia.* Retrieved from
- Karataş, A. (2005). *Performance of direct foreign investments in Turkey.* Ankara: Capital Markets Board of Turkey.
- Kazgan, G. (1985). *Ekonomide dışa açık büyüme: Altın Kitaplar Yayınevi.*
- Kikeri, S., Kenyon, T., & Palmade, V. (2006a). *Reforming the investment climate: lessons for practitioners: Washington, DC: World Bank and IFC.*
- Kikeri, S., Kenyon, T. J., & Palmade, V. (2006b). *Reforming the investment climate: lessons for practitioners (Vol. 3986): World Bank Publications.*
- Kinda, T. (2010). Investment climate and FDI in developing countries: firm-level evidence. *World development*, 38(4), 498-513.
- Kindleberger, C. P. (1969). American business abroad. *The International Executive*, 11(2), 11-12.
- Kinoshita, Y. (1998). Firm Size and Determinants of Foreign Direct Investment. *CERGE-EI Working Paper Series*(135).
- Kinoshita, Y., & Campos, N. F. (2003). Why does FDI go where it goes? New evidence from the transition economies.
- Klein, M. W., & Olivei, P. (2005). Capital account liberalisation, institutional quality and economic growth: theory and evidence. *NBER Working Paper*, 1112.
- Knickerbocker, F. T. (1973). Oligopolistic reaction and multinational enterprise. *The International Executive*, 15(2), 7-9.

- Kogut, B., & Singh, H. (1988). The effect of national culture on the choice of entry mode. *Journal of International Business Studies*, 411-432.
- Kojima, K. (1973). A macroeconomic approach to foreign direct investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 14(1), 1-21.
- Kojima, K. (1975). International trade and foreign investment: substitutes or complements. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 16(1), 1-12.
- Kojima, K. (1982). Macroeconomic versus international business approach to direct foreign investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 1-19.
- Kojima, K. (1985). Japanese and American direct investment in Asia: a comparative analysis. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 1-35.
- Kotler, P., Jatusripitak, S., & Maesincee, S. (1997). *The marketing of nations: A strategic approach to building national wealth*: Free Press New York, NY.
- Kravis, I. B., & Lipsey, R. E. (1982). The location of overseas production and production for export by US multinational firms. *Journal of international Economics*, 12(3-4), 201-223.
- Kwon, Y.-C. (2002). KOREAN MULTINATIONALS' FOREIGN DIRECT INVESTMENT PROJECTS: Variability in the Micro-and Macro-Level Determinants. *The International Trade Journal*, 16(2), 203-229.
- Lim, S.-H. (2008). How investment promotion affects attracting foreign direct investment: Analytical argument and empirical analyses. *International business review*, 17(1), 39-53.
- Lipsey, R. E. (2001). *Foreign direct investment and the operations of multinational firms: concepts, history, and data*. Retrieved from
- Lizondo, J. S. (1990). Foreign direct investment.
- Losch, A. (1954). Economics of location.

- Love, J. H., & Lage-Hidalgo, F. (2000). Analysing the determinants of US direct investment in Mexico. *Applied Economics*, 32(10), 1259-1267.
- Mariotti, S., & Piscitello, L. (1995). Information costs and location of FDIs within the host country: empirical evidence from Italy. *Journal of International Business Studies*, 815-841.
- Markusen, J. R. (1997). *Trade versus investment liberalization*. Retrieved from
- Markusen, J. R. (2002). *Multinational firms and the theory of international trade*: MIT press.
- McCann, P., & Mudambi, R. (2005). Analytical differences in the economics of geography: the case of the multinational firm. *Environment and Planning A*, 37(10), 1857-1876.
- McGee, R. W. (2004). Is Tax Competition Harmful? *The Philosophy of Taxation and Public Finance* (pp. 105-109): Springer.
- Miller, T., Kim, A. B., & Holmes, K. (2015). Index of Economic Freedom: Promoting economic opportunity and prosperity. *Washington, New York*.
- Moosa, I. A. (2002). *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*. New York: Palgrave.
- Morisset, J., & Pirnia, N. (2000). *How tax policy and incentives affect foreign direct investment: a review* (Vol. 2509): World Bank Publications.
- Mucuk, M. (2011). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Teori ve Türkiye Uygulaması*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ng, L. F.-Y., & Tuan, C. (1997). The changing investment environment and strategies in post-1997 Hong Kong: responses to the transfer of sovereignty. *Journal of Applied Business Research*, 13(2), 23.
- OECD. (2002). *Foreign direct investment for development: Maximising benefits, minimising costs*: OECD Publishing.

- OECD. (2003b). *A Survey on the Role of Taxation in Foreign Direct Investment in South-East Europe*. Retrieved from
- OECD. (2009). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment 2008*: OECD Publishing.
- Okcun, A. G. (1997). *Osmanl sanayii, 1913, 1915 yllar sanayi istatistiki*: Sermaye Piyasasi Kurulu.
- Ongun, M. T. (1996). Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPs) Anlaşması Ve Gelişmekte Olan Ülkeler. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(22), 61-76.
- Oxelheim, L., Randøy, T., & Stonehill, A. (2001). On the treatment of finance-specific factors within the OLI paradigm. *International business review*, 10(4), 381-398.
- Pact, S. (2003). Tax Policy Assessment and Design in Support of Direct Investment—A Study of Countries in South East Europe. *The Stability Pact Investment Compact SEE*.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme, 1820-1913* (Vol. 8): Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peet, R. (1982). International capital, international culture. *The Geography of the Multinationals*, London: Croom Helm.
- Pitoresi, B. (2000). Foreign direct investment and localization factors: Latin America and the Southeast Asia. *Rivista di Politica Economica*, 90, 27-44.
- Pradhan, S. (2000). Foreign Direct Investment—Risk, Return and Host Country's Strategy. *Journal of management Research*, 1(1), 18-30.
- Pugel, T. A., Lindert, Peter H. (2000). International Economics.
- Qi, L. (2007). The relationship between growth, total investment and inward fdi: evidence from time series data. *International Review of Applied Economics*, 21(1), 119-133.

- Roberts, R. L. (1994). *International financial centres*: Elgar.
- Rodriguez, F., & Rodrik, D. (2000). Trade policy and economic growth: a skeptic's guide to the cross-national evidence. *NBER macroeconomics annual*, 15, 261-325.
- Rollo, J., & Smith, A. (1993). The political economy of Eastern European trade with the European Community: why so sensitive? *Economic policy*, 8(16), 139-181.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform*: Cambridge university press.
- Rowat, M. D. (1992). Multilateral approaches to improving the investment climate of developing countries: the cases of ICSID and MIGA. *Harv. Int'l. LJ*, 33, 103.
- Sabirianova Peter, K., Svejnar, J., & Terrell, K. (2007). Foreign investment, corporate ownership, and development: Are firms in emerging markets catching up to the world standard?
- Schmitz, A., & Bieri, J. (1972). EEC tariffs and US direct investment. *European Economic Review*, 3(3), 259-270.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans*: Güzem Can Yayınları.
- Shamsuddin, A. F. (1994). Economic determinants of foreign direct investment in less developed countries. *The Pakistan Development Review*, 41-51.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The quarterly journal of economics*, 108(3), 599-617.
- Solocha, A., & Soskin, M. D. (1994). Canadian direct investment, mode of entry, and border location. *MIR: Management International Review*, 79-95.
- Soyak, A. (2005). “Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Önemi. *LEGAL Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları Dergisi*, 11-35.

- Stiglitz, J. (2000). Reflections on the Theory and Practice of Reform. *Economic policy reform: The second stage*, 551-584.
- Sun, Q., Tong, W., & Yu, Q. (2002). Determinants of foreign direct investment across China. *Journal of international money and finance*, 21(1), 79-113.
- Sung, H., & Lapan, H. E. (2000). Strategic Foreign Direct Investment and Exchange-Rate Uncertainty. *International Economic Review*, 41(2), 411-423.
- Svedberg, P. (1978). The portfolio-direct composition of private foreign investment in 1914 revisited. *The Economic Journal*, 88(352), 763-777.
- Swaroop, V. (2016). World Bank's Experience with Structural Reforms for Growth and Development.
- Tanzi, V., & Zee, H. H. (2000). Tax policy for emerging markets: developing countries. *National tax journal*, 299-322.
- Tezel, Y. S. (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 3. baskı. *İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.
- Thomas, K. P. (2002). The Politics of an Emergent Global Regime for Controlling Tax Competition. *Policy Studies Journal*, 30(2), 270-284.
- Transparency, I.
https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2005). *Ekonomik coğrafya: Küreselleşme ve kalkınma: Çantay Kitabevi*.
- Tüylüoğlu, Ş., & Aktürk, N. (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Çabalarının Kurumsallaşması. *ZKÜ Dergisi*, 2, 85-105.
- TYDTA. www.invest.gov.tr.
- UNCTAD. <http://unctadstat.unctad.org/EN/>.

- UNCTAD. (1998). *World investment Report: Trends and determinants*. Retrieved from New York and Geneva: http://unctad.org/en/Docs/wir1998_en.pdf
- UNCTAD. (2005). *Transnational Corporations and Internationalization of R&D*: United Nations Press, New York and Geneva.
- UNCTAD. (2014). *World Investment Report A Methodological Note*: United Nations Press, New York and Geneva.
- Van de Laar, M., & De Neubourg, C. (2006). Emotions and foreign direct investment: a theoretical and empirical exploration. *Management International Review*, 46(2), 207-233.
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle. *The quarterly journal of economics*, 190-207.
- Von Thünen, J. H. (1966). *Isolated state*: Pergamon Press.
- Wacziarg, R., & Welch, K. H. (2008). Trade liberalization and growth: New evidence. *The World Bank Economic Review*, 22(2), 187-231.
- Watts, H. D. (1987). *Industrial geography*: Prentice Hall.
- Weber, A. (1929). *Theory of the Location of Industries*: University of Chicago Press.
- Wells, L. T. (1999). Revisiting marketing a country: Promotion as a tool for attracting foreign investment. *Harvard Graduate School of Business Administration*.
- Wells, L. T., & Wint, A. G. (1990). Marketing a country. *Foreign Investment Advisory Service Occasional Paper*, 200. doi:<http://dx.doi.org/10.1596/0-8213-4659-8>
- Wheeler, D., & Mody, A. (1992). International investment location decisions: The case of US firms. *Journal of international Economics*, 33(1-2), 57-76.

- Wilkins, M. (1970). *The emergence of multinational enterprise: American business abroad from the colonial era to 1914* (Vol. 34): Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- World Bank, T. (2018). *Doing Business Report*. Retrieved from
- Yavan, N. (2006a). *Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların lokasyon seçimi*. İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Yavan, N. (2006b). Türkiye’de Yatırım İklimi ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar *Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Devlet-Özel Sektör İlişkisi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: İnceleme Yarışması VI* (pp. 5-54): YASED (Uluslararası Yatırımcılar Derneği).
- Zhang, K. H. (2001). What explains the boom of foreign direct investment in China? *Economia Internazionale/International Economics*, 54(2), 251-274.
- Zhou, C., Delios, A., & Yang, J. Y. (2002). Locational determinants of Japanese foreign direct investment in China. *Asia Pacific journal of management*, 19(1), 63-86.